

BIDRAG
TILL
SVENSKA JORDEGANDERÄTTENS HISTORIA.

I.

AKADEMISK AFHANDLING,
SOM MED TILLSTÅND AF
VIDTLAGFARNA JURIDISKA FACULTETEN I LUND
TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF
JOHAN HJELMÉRUS,
JURIS UTRISQUE CANDIDAT

Å AUDITORIET N:o 6 ONSDAGEN DEN 14 MAJ 1884
KL. 9 F. M.

LUND, 1884,
FR. BERLINGS BOKTRYCKERI OCH STILGJUTERI.

INNEHÅLL.

	Sid
Inledning	1.
Hufvuddragen af Jordeganderätten i:	
Indien	6.
Egypten	10.
Palästina	12.
Ryssland	15.
Tyskland	20.
Frankrike	27.
Irland	28.
England	30.
Jordeganderätten i Sverige	41.
Eganderätten till allmänningjorden.	
A. Under Landskaps- och Landslagarnes tid	48.
B. Under tiden från 1442 till 1734	63.
C. Under tiden från och med 1734 till 1824	72.
D. Från och med 1824 till närvarande tid	81.

Inledning.

Då man vill göra sig reda för gången af jordeganderättens utbildning, måste man först och främst rikta sin uppmärksamhet på dess ursprung, på de första yttringarne af densamma. Men frågan om ursprunget och den äldsta karaktären af jordeganderätten står i oskiljaktigt sammanhang med den allmännare frågan om ursprunget af all ekonomisk odling, om människoslägtets primitiva tillstånd i ekonomiskt afseende. Denna sistnämnda fråga är emellertid en sådan, på hvilken vi aldrig kunna hoppas att erhålla ett fullkomligt tillfredsställande svar, då vi ej kunna skingra det mörker, som hvilar öfver människoslägtets och den första odlingens vagga. Vi måste derför utan att här uppehålla oss med gissningar, som i alla fall ej skulle leda till något säkert och tillfredsställande resultat, åtnöja oss med att fästa vår uppmärksamhet på den relativt äldsta ekonomiska utvecklingen, eller den äldsta, om hvilken vi ega någon historiskt säker och tillförlitlig underrättelse.

Det som i allmänhet taget utmärker den äldsta oss bekanta ekonomiska verksamheten är dess helt och hållet occupatoriska karaktär ¹⁾. Menniskans arbete inskränker sig på detta stadium till besittningstagande af de gåfvor, naturen frivilligt erbjuder henne. Betecknande för detta utvecklingsskede är

¹⁾ Wilhelm Roscher, Nationalökonomik des Ackerbaues und der verwandten Urproduktionen Buch 1, Kap. 1.

äfvén människans stora beroende af naturen, hennes brist på planläggning, beräkning och förutseende i ekonomiskt afseende. Hos jägar- och fiskarfolk, hvilka representera det lägsta trappsteget af ekonomisk utveckling, förekomma också de skarpaste växlingar emellan öfverflöd och brist, frässeri och hungersnöd; de sakna förmåga att grundlägga ett kapital för kommande tider och kunna derföre under ogynsamma omständigheter lätteligen bringas i den största förlägenhet. Beskaffenheten af deras verksamhet, hvilken i allmänhet går ut på ett tillintetgörande af allt djurlif, påtrycker dem den stämpel af råhet och vildhet, som vi återfinna hos alla folk under ifrågavarande period. Jagt och fiske förekomma dels såsom särskilda näringar för olika stammar dels såsom förenade och supplerande hvarandra. Kölden, som tillsluter fiskvattnen, gör de mest sumpiga och obehärliga trakter tillgängliga för jägaren och ökar sålunda i samma mån jagtområdet, som den minskar eller tillintetgör fisket. Men utom dessa näringar, hvilka i allmänhet äro de viktigaste, förekomma äfvén andra. Genom tillägnande af de alster, den vegetabiliska naturen omedelbart ur sitt sköte erbjuder, såsom bär, frukter m. m., söka människorna äfvén att öka sina näringsmedel och tillfredsställa sina behof. Men detta tillägnande af såväl djur- som vextrikets alster grunda de icke på någon verklig eller förment eganderätt till jorden, utan sjelfva besittningstagandet af naturprodukter förskaffar dem eganderätt dertill. Jägaren betraktar nemligen såsom sin egendom endast det byte han gör och det ting han bearbetar, och han tänker ej på att tillägna sig något bestämdt område af jorden. Hans näring gör det också för honom nödvändigt att begagna ett jämförelsevis större område; en uppdelning af jagtterritoriet i mindre lotter skulle väsentligen försvåra, om icke alldeles förhindra, jagtens utöfning. Jägarstammen begagnar derföre alltid sitt område gemensamt, och i början uppstår ej någon fråga om eganderätten till detsamma. Men då jordområdet till följd af befolkningens tillväxt alltmera toges i anspråk och den ena stammen derföre söker utvidga sitt område på den andras bekostnad, uppstår strider om jagtrevirens gränser, och här framträda egentligen de första yttringarne af en jordeganderätt, hvilken har formen af en för stammen eller horden gemensam jagträtt ¹⁾).

¹⁾ Jfr Laveleye, *Das Ureigenthum* Kap. 1 och Wilhelm Roscher, *Nationalökonomik des Ackerbaues und der verwandten Urproduktionen* Buch 1, kap. 1 § 7. Sällan om ens någon går ett civiliseradt folks historia tillbaka till denna tid, men under bildade folkslags beröring med jägar- och fiskarfolk har man kunnat studera deras förhållanden. Sålunda hafva upptäckterna af Amerika, Sibirien och Nya Holland mycket bidragit till ökande af kännedomen om den tidigare ekonomiska utvecklingen.

I allmänhet öfvergå jägarfolken så småningom till nomadkultur. Visserligen förekomma till följd af skiljaktiga klimatiska och geografiska förhållanden många undantag från denna regel. Sålunda finnas folkslag, för hvilka jägarens och fiskarens lif icke utgör ett öfvergångsstadium till en högre grad af odling, utan bildar slutpunkten i deras ekonomiska utvecklingshistoria ¹⁾. Men detta hindrar dock ej, att de flesta folk öfvergå från det ena stadiet till det andra. Nomadens hela lif röjer ett större oberoende af naturen, en större planmässighet och regelbundenhet i alla ekonomiska förrättningar. Han har förmåga att samla ett kapital, hvilket gör det för honom möjligt att äfven under ogynnsammare förhållanden föra en menskelig tillvaro; hans arbete, hvilket hufvudsakligen består uti vården om boskapshjorden, har på honom ett förädlade inflytande; det växlar ej såsom jägarens emellan den högsta grad af ansträngning och fullkomlig sysslolöshet, utan bildar en fortlöpande kedja af hvarandra aflösande och inbördes betingande göromål ²⁾. Eganderättens utbildning, hvilken alltid går parallelt med den allmänna ekonomiska utvecklingen, gör vid öfvergången till Nomadkultur ett betydligt framsteg. Nomadstammarnes område hafva i allmänhet bestämdare gränser än jägarfolkens, och de begagna dem på ett regelbundnare sätt. Deras vandringar ske i en viss ordning, och de återvända på bestämda tider till förut besökta ställen. Eganderättens begrepp och helgd framstår för Nomaden långt tydligare än för jägaren. Detta visar sig uti den utsträckning af kapitalbildningen, som hos många af dessa folk förekommer och som naturligtvis icke skulle vara möjlig, om icke den ene i någon mon respekterade den andres rätt. Det område, som af en nomadstam innehafves, nyttjas gemensamt, och jordeganderätten får sålunda på nomadstadiet formen af en för stammen gemensam betesrätt. En privat jordeganderätt kan deremot hos ett nomadfolk aldrig förekomma, enär förutsättningarna för sjelfva nomadkulturen stå i absolut motsägelse deremot.

Öfvergången från jagt och fiske till nomadkultur måste onekligen anses som ett stort framsteg, men öfvergången från nomadlif till åkerbruk är dock af ännu större betydenhet. Menniskan frigöres här mera fullständigt från sitt beroende af naturen, hvars alstrande kraft hon icke allenast nyttjar, utan äfven leder på det sätt, hon finner för sig fördelaktigast. Arbetet får här en vida

¹⁾ Exempel härpå ha vi uti Nordamerikas indianer, hvilka i regeln visat sig oemottagliga för alla försök att bibringa dem högre kultur. Likaså torde till följd af klimatets stränghet polartrakternas jägar- och fiskarfolk aldrig kunna uppnå någon högre odlingsgrad.

²⁾ Wilhelm Roscher, anf. st., kap. 2.

större betydelse än det förut haft, och kapitalet, som tillvexer i samma mon, som den materiella odlingen går framåt, sätter människan i tillfälle att mångdubbla sin kraft. Öfvergången till åkerbruk framtvingas i allmänhet af behovet att genom en intensivare kultur förskaffa en större qvantitet födoämnen på samma område. Af fritt val synas nemligen nomaderna icke vilja öfvergå till åkerbruk, äfven om jordens beskaffenhet skulle vara sådan, att dess bringande under kultur skulle fordra jemförelsevis ringa möda. Efter öfvergången till åkerbruk kan man skilja emellan trenne historiska former af menskligt herravälde öfver jordegendom, hvilka efterträdt hvarandra, nemligen: 1) Gemensam eganderätt och gemensam nyttjanderätt, 2) Gemensam eganderätt och privat nyttjanderätt samt 3) Privat eganderätt och privat nyttjanderätt¹⁾. Besittningstagandet af jorden för åkerbruks skull sker nemligen ursprungligen gemensamt, och stammen eller klanen brukar och skördar i början området samfäldt; egande- och nyttjanderätten till jorden är därför alltid på detta stadium en gemensam rätt. Det finnes ännu allt för många skäl, som tala för en släktens sammanhållning och en gemensamhet i arbete och hushållning, för att en enskild eganderätt skulle kunna uppkomma. Icke endast släktbandet och behovet af gemensamt skydd och försvar under laglösare tider förmådde släakterna att i allt göra gemensam sak, utan äfven många omständigheter uti deras ekonomiska lif gjorde sådant nödvändigt. För att uti ödemarkerna och skogarne uppodla ett så stort fält, att solens strålar kunde träffa dess gröda och bringa den till mognad, erfordras mera än en individs krafter; och då den enskilde ej ville på jordens förbättring nedlägga ett kapital, som han var oviss om att återvinna, var det naturligast, att man verkställde odlingen gemensamt. Såsnart jordbruket hunnit fästa folkstammen vid ett visst område, uppfördes fasta bostäder, och dessa jemte tillhörande trädgårdar blefvo den första orörliga privategendom.

Till följd af jordbrukets stigande intensitet öfvergår man vanligen till en periodisk delning af den odlade jorden och den naturliga ängen. Eganderätten tillkommer fortfarande släkten eller stammen och är således i regel gemensam, men nyttjanderätten delas periodiskt eller transitoriskt emellan medlemmarne inom släkten eller bygemensamheten och är sålunda privat²⁾. Denna form af eganderätt utgör liksom en förmedling emellan den gemensamma och privata

¹⁾ Savigny, System d. heut. röm. Rechts. I, § 56.

²⁾ Wagner, Allgemeine oder theorethische Volkswirtschaftslehre I § 326.

eganderätten och förenar i sig något af hvaradera. Tomten och den närmast derintill belägna jorden äro vanligen föremål för privat eganderätt; åker och äng äro deremot fortfarande under gemensam eganderätt, men nyttjanderätten delas periodiskt eller transitoriskt; betesmark och skog äro nu liksom under föregående stadium under gemensam både egande- och nyttjanderätt ¹⁾. Vi skola längre fram i sammanhang med redogörelsen för jordeganderättens utveckling hos några särskilda folk närmare beskrifva beskaffenheten af den periodiska delningen och dess ekonomiska betydelse.

Då emellertid den allmännare odlingen vunnit en högre utbildning, då individen hunnit utveckla sig till ett sjelfständigare, af släkten mindre beroende rättssubjekt, då den ökade kapitaltillgången gjort det möjligt att underkasta jorden en sorgfälligare vård än förut, börjar behovet af en individuel jordeganderätt att alltmera framträda. Den, som nedlagt möda och kostnad på förbättring af sin jord och derigenom ökat dess afkastningsförmåga för kommande tider, önskar naturligtvis att alltid få behålla densamma. Då dessutom inom bygemensamheten sammanhållningen och det gemensamma intresset minskas i samma mon som individens rätt vinner mera erkännande och släktbandet till följd deraf försvagas, blir ett upplösande af den gemensamma eganderätten alltmera nödvändigt. Detta sker i allmänhet antingen så, att den periodiska delningen så småningom upphör och derigenom öfvergår till en definitiv, eller ock så, att ett definitivt delningssätt fastställs och vitsord gifves åt den delegare, som vill söka en sådan delning. I och med genomförandet af den definitiva delningen framträder den privata egande- och nyttjanderätten till jorden, ehuru ännu mycket kvarstår, som erinrar om den förutvarande gemensamheten i anseende till brukning och eganderätt ²⁾; dessa kvarlevor af den gemensamma jordeganderätten utgöra vanligen inskränkningar i den enskildes egande- och dispositionsrätt till jorden. Dylika inskränkningar förekomma i de flesta länders lagar, och vi skola längre fram söka påvisa de viktigaste bland dem. Vi vilja nu öfvergå till en kort framställning af jordeganderättens beskaffenhet i några af de länder, der denna rätt under en historisk tid genomgått nämnda utvecklingsstadier och skola sedermera taga i betraktande hufvud dragen af den svenska jordeganderättens historiska utveckling i ekonomiskt afseende.

¹⁾ Laveleye, Das Ureigenthum, kap. 1.

²⁾ Wagner, anf. st., § 326.

Hufvuddragen af Jordeganderätten i: Indien.

I allmänhet säger man, att frihet och individualitet ej förekomma i Orienten, att personligheten der försvinner i familjen, familjen i staten, staten i fursten ¹⁾. Endast fursten har rättigheter, men allt, som står under honom, är rättslöst och erhåller blott genom religionen, hvilken i Orienten är lag, ett skydd för sin tillvaro. Dessa åsigter har man tillämpat på eganderätten och sålunda kommit till det resultat, att jorden hörer konungen till, och att samhällsmedlemmarne endast hafva en nyttjanderätt till den egendom, de besitta. Sålunda säger Heeren, att konungens person är uti de stora Asiatiska monarkierna den medelpunkt, kring hvilken allt vänder sig; han anses efter de Österländska folkens begrepp ej blott som beherskare, utan snarare såsom egare till land och folk. Dessa åsigter om förhållandena i Orienten måste dock bedömas med hänsyn till den derstädes rådande föreställningen om konungen såsom Gudomlighetens representant på jorden. Liksom religion och lag voro förenade, så var ock den gudomliga och världsliga magten förenad i konungens person. Men liksom religion och lag kunna theoretiskt åtskiljas, äfven om de faktiskt äro förenade, så kunna äfven yttringarne af regentens magt theoretiskt hänföras till det gudomliga eller världsliga området, oaktadt de utgå från en och samma person. Då man säger, att konungen i Orienten är egare till land och folk, tänker man på hans magtfullkomlighet i egenskap af Gudomlighetens representant, ty någon juridisk rätt i sådant afseende kan man naturligtvis ej tillägga honom. Visserligen hafva Orientens beherskare med stöd af sin oinskränkta världsliga magt pålagt afgifter och i öfrigt behandlat invånarne, som om de varit verkliga egare till land och folk; men ett dylikt förfarande torde

¹⁾ Jfr Samuel Grubbe, Praktiska filosofiens Historia, Förra delen, Den Orientaliska Filosofiens Tidehvarf.

der ej mindre än annorstädes, der sådant ifrågakommit, få anses som ett missbruk af den dem rätteligen tillkommande magten. Af Manus lagar synes ock tydligen framgå, att Hinduerne ursprungligen odlade sin jord med fullständig eganderätt. Det heter nemligen: "Vise, som känna forntiden, förklara, att ett odladt fält är den förste upptagarens egendom, liksom en antilop tillhör den förste jägare, som dödligt sårade den" ¹⁾. Detta stadgande visar tydligen att eganderätten till jorden icke tillkommit konungen, utan den eller rättare dem, som först odlade densamma. Att en rätt till ränta af jorden tillkommit konungen i hans egenskap af statens representant, och att denna rätt af de orientaliska despoterna ofta blifvit utsträckt långt öfver måttans gränser, vilja vi dermed ingalunda förneka. Af Indiens egna urkunder framgår också tydligen, att Brahmanerna hade full eganderätt till den jord, som af dem innehades; vi veta äfven, att krigarne voro försedde med ett jordstykke och ett hus, och denna jord bör man betrakta såsom en kastens, icke såsom en konungens jord. Den tredje kasten utgjordes af de egentliga åkerbrukarna, och desse hade, enligt hvad vi ofvau sökt visa, en fullständig eganderätt till sin jord. Visserligen erlades till konungen en ränta eller tionde, vanligen uppgående till $\frac{1}{8}$ af skörden och, då nöden så fordrade, till och med till $\frac{1}{4}$, men denna afgift behöfver ej här mer än annorstädes hafva sin grund uti någon konungens eganderätt till jorden, utan hvilat helt enkelt på den hvarje medborgare åliggande pligt att efter förmåga bidraga till fyllande af statens behof. — Den fjerde kasten hade, som vi veta, ingen jord, utan var den tjenande, handtverksidkande befolkningen inom staten. — Hinduerna hade redan passerat de lägsta trappstegen på den ekonomiska utvecklingens bana, då vi först lärde känna dem. Grekerna omtala dem såsom idkande boskapsskötsel och åkerbruk, ja de framställa vanligen Indiens åkerbruk såsom en lysande motsats mot deras eget. Eganderätten var här liksom annorstädes från början gemensam och brukningen skedde äfven gemensamt, hvarefter skörden fördelades ²⁾. Ännu kan man i de aflägsnare trakterna finna bygemensamheter, der eganderätten till jorden är gemensam, men nyttjanderätten till åker och äng periodiskt delas mellan familjerna

¹⁾ Manus Lagar IX: 44, enligt Heeren, *Ideen über die Politik, den Verkehr etc.* På ett annat ställe heter det: "Vise, som känna forna tider, betrakta alltid denna jorden såsom konung Prithus gemål, och de hafva förklarat, att ett odladt fält är dens egendom, som först fält skogen för att upptaga det, och att gazellen tillhör jägaren, som dödligt sårat den".

²⁾ Laveleye, *anf. st.*, kap. 4.

inom byn. Hvarje indisk by är, säger Marks Wilks, och synes alltid hafva varit en egen kommun eller republik och framställer en lefvande bild af tillståndet, sådant man tänker sig det i kulturens barndom, då människorna förenade sig i dylika samfund till inbördes understöd och hjälp. Hela Indien är en massa af sådana små kommuner, hvilka med mycken tillgifvenhet äro fästade vid sina gamla institutioner. Det är dem likgiltigt hvem som blir landets beherskare, blott kommunens noga utstakade gränser och ordning blifva orubbade; den inre förvaltningen blir dock alltid densamma ¹⁾).

Som vi veta, inträngde vid nyare tidens början Muhamedanska Mongoler på vestra Indiska halfön, der de upprättade Stora Moguls rike, hvilket egde bestånd, till dess det störtades af Europeerna. I de Muhamedanska staterna betraktas enligt Korans grundsatser fursten såsom verklig egare till jorden. Dessa principer blefvo af Muhamedanerna tillämpade på Indiens jord, och från denna tid kan man således tala om en furstens omedelbara eganderätt till jorden. Den afgift eller de skatter, som jordbrukarne erlade, antogo nu karaktären af afrad och ej af skatt i detta ords egentliga betydelse. Den uppgick vanligen till $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ af jordens afkastning och upptogs af uppbördsmän, hvilka erhöilo en tantième såsom ersättning, eller af generalförpaktare, hvilka till regeringen betalade en bestämd summa, ett uppbördssätt, som ingalunda gjorde bördan lindrigare för jordens innehafvare. Någon försäljning af jord kunde under sådana omständigheter icke gerna ifrågakomma. Rätten att bruka ett jordområde är under dylika förhållanden snarare att anse såsom en dem förlänad särskild fördel än såsom en verklig egendom. Då Engelsmännen sedermera kommo till väldet i Indien, infördes icke ett egendomssystem inom hela området, utan det ofantliga riket indelades i fem stora afdelningar med skilda system i fråga om jordegendomen och ordningen derför.

I Pendschab har staten respekterat innehafvarnes rätt och behandlat dem såsom egare till jorden; men i fråga om skatter och afgifter har han behandlat bygemensamheterna såsom korporationer. Bygemensamheten, som utgör en förening af frie män, hvilka enligt traditionen härstamma från en gemensam stamfader, är alltså en klan. Hvarje invånare har en viss andel i den jord, som tillhör byn, men alla hafva dock ej lika stora delar. I spetsen för bygemensamheten står ett råd af äldste, hvilket så länge bibehåller magten, som det åtnjuter bymedlemmarnes förtroende. Denna demokratiska författning bär

¹⁾ Marks Wilks, *Historical Sketches of the South of India*, cit. af Bohlen.

ännu prägeln af sitt Indiska ursprung och har således ej under tidernas lopp rönt något inflytande af främmande principer. I allmänhet ingriper staten ej uti byarnes inre ordning; han fordrar skatten af den såsom solidarisk betraktade bygemensamheten, och rådet pålägger skatten med hänsyn till storleken af medlemmarnes jordområden. Men om bygemensamheten sålunda kan nödgas att erlägga utskylder för någon af sina medlemmar, har den äfven deremot svarande rättigheter. Vid frivillig försäljning af någon bydelegares jord har bygemensamheten en friköps- eller lösningsrätt, enligt hvilken den kan tillägna sig en till salu varande eller försäld byandel och derigenom hindra en främmande person att intränga uti gemensamheten. Detta system har visat de bästa resultat. Pendschab anses såsom det lyckligaste och Engelsmännen mest tillgifna landskap i Indien, hvilket äfven visade sig vid det stora upproret 1857 ¹⁾).

I Bengalen är ett alldeles olika system infördt. Då Engelsmännen eröfrade detta land, funno de bredvid och öfver jordbrukarne en högre klass, Zemindarerna, hvilka åt staten uppburo skatterna och sjelfva behöllo en del deraf. Denna funktion, som var ärftlig, kan närmast jemföras med länsherrarnes ställning inom de feodala staterna. Zemindarerna hade förut varit Rajahs eller furstar, men kommit i beroende ställning och blifvit tributskyldiga; de voro i allmänhet rövare och äfventyrare, som hade kommit till magten inom vissa distrikt, och denna sin magt använde de vanligen till ökande af sin egen rikedom på folkets bekostnad. Engelsmännen behandlade dem emellertid som egare, och detta icke på grund af någon villfarelse angående naturen af deras rätt, utan emedan de antogo, att skatterna skulle lättare inflyta, om de hade en medelklass, hvilken liksom den Engelska aristokratien bidroge till kulturens höjande och landets förbättrande. Zemindarerna hafva dock ingalunda motsvarat de förhoppningar, Engelsmännen i detta afseende fäst vid dem. De hafva fortfarande inskränkt sig till att efter förmåga höja sina inkomster, men om landets kultur bekymra de sig alls icke. Deras rätt att beskatta sina underlydande är ingalunda oinskränkt; den är begränsad af sedvanerättens bestämmelser, och om dessa öfverskridas, är det civildomstolar, som afgöra den uppkomna tvisten och bestämma skattens belopp; dessutom har staten förbehållit sig att i händelse af behof intervensera till den jordbrukande klassens fördel.

¹⁾ Laveleye, *anf. st.*, sid. 469.

Man har i detta system ett märkvärdigt exempel på statens inblandning i förhållandet emellan egare och arrendatorer ¹⁾).

I Oudh betraktar staten Talukdarerna såsom egare till jorden utan tillfredsställande garantier för innehafvarnes intresse. Detta system, på hvars närmare detaljer vi ej kunna inlåta oss, har dock visat sig mindre tillfredsställande till följd af Talukdarernas alltför stora magt öfver sina underlydande. Engelsmännen hafva derföre sökt att inskränka deras myndighet, men detta har i stället ledt till ett motsatt resultat ²⁾).

I Nordvest- och Centralprovinserna hafva jordbrukarne en ständig besittningsrätt till den jord de innehafva emot erläggande af en bestämd afgift till staten. De Muhamedanska principerna äro således här bibehållna, endast med den modifiering, att staten och icke statens representant, konungen, är egare till jorden.

I Madras och Bombay är äfven statseganderättsprincipen herskande. Ingen mellanlänk finnes mellan regeringen och den landtbrukande befolkningen, utan afgifterne erläggas här af folket direkte till staten. Grundräntan är bestämd antingen till en viss andel af afkastningen, hvilken förvandlas i penningar, eller i en för trettio år fixerad afgift. Oaktadt uppbörden här icke förmedlas genom bygemensamheten, plägar dock befolkningen inom hvarje by sammanlägga sina räntor, och man brukar till och med att enligt ortens sedvänja omlägga dem ³⁾).

Egypten.

Uti hela den äldre Egyptiska kulturen röjer sig en så stor likhet med den Indiska, att man svårligen kan undgå att antaga, det äfven något slags historiskt sammanhang dem emellan egt rum. Under förra århundradet antog man också allmänt, att kulturen, såväl den andliga som den materiella, blifvit från Egypten öfverförd till Indien; för närvarande torde emellertid motsatsen få anses bevisad ⁴⁾. I Egypten herskade samma stränga kastväsende som uti Indien,

¹⁾ Laveleye, anf. st., sid. 471.

²⁾ Laveleye, anf. st., sid. 473.

³⁾ Laveleye, anf. st., sid. 476 o. följ.

⁴⁾ Jfr Samuel Grubbe, anf. st.

och, ehuru underrättelserna till följd af de många mellankasterna mycket afvika från hvarandra, finner man dock fyra hufvudkaster: prester, krigare, åkerbrukare och handverkare, hvilka voro oskiljaktigt förenade med sitt kall, som gick i arf från far till son ¹⁾. Vid Faraonernas tid synes landet hafva tillhört konungen, hvilken öfverlemnade det till folket mot en viss afgift, vanligen uppgående till en femtedel af afkastningen. Detta förhållande härledde sig enligt den Bibliska berättelsen från en stor hungersnöd, som tvingat Egyptierna att till konungen afstå sin egendom och sin frihet ²⁾. Emellertid synes man kunna sluta häraf, att jorden i Egypten som annorstädes ursprungligen tillhört folket, släkterna och individerna, allt efter som eganderätten i och med kulturens framåtskridande hunnit utveckla sig. Sedan Muhamedanerna kommit till väldet i Egypten, tillämpades äfven här Korans grundsatser, hvilka, enligt hvad vi förut nämt, tillerkände konungen oinskränkt eganderätt till jorden. Kaliferna tillämpade dock ej dessa grundsatser med stränghet; besittnings- och nyttjanderätt gick i arf från far till son utan någon invändning från regeringens sida. Men sedan Turkarne eröfrat Egypten, bragte Sultan Selim Korans principer till strängare användning. Han indrog många länderier till statsdomäner, och jordbrukarne blefvo i allmänhet behandlade som förpaktare. Arfvingarne måste köpa den fortsatta nyttjanderätten enligt en godtyckligt fastställd taxa. Mehemmed Ali behandlade hela Egypten såsom sin privata egendom; han inrättade manufakturer och dref till och med handel. Detta är kanhända det märkvärdigaste exempel på kommunistisk centralisation, som förekommer i historien. Sedermera har dock så småningom genom furstarnes skänker och statens eftergifvenhet privat eganderätt till jorden i allmänhet blifvit återställd. Genom en förordning af Said pascha 1858 har eganderätten till jorden blifvit bestämdare

¹⁾ Lundell, Om Åkerlagar, sid. 28.

²⁾ 1 Mosebok 47 kap. 13—26: "I alla land var intet bröd; ty den dyra tiden var ganska svår, så att Egypten och Kanans land svulto för den dyra tidens skull. Och Josef samlade alla penningar, som funnos i Egypten, för säd, som de köpte; och han lät pennin-garne komma i Faraos hus. Då nu penningar fattades i Egypti land och Kanan, kommo alla Egyptier till Josef och sade: Skaffa oss bröd; hvi låter du oss dö för dig, derföre att vi hafva inga penningar? Josef sade: skaffen hit eder boskap, så vill jag gifva eder för boskapen, medan I ären utan penningar." Följande året kommo de till honom och sade: "Våra penningar och vår boskap äro borta, och vi hafve ej mer kvar än vår kropp och vår åker; tag oss och vårt land till dig för bröd, att vi och vårt land må vara Faraos egne. Så tog Josef hela Egypti land in till Faraos; ty de Egyptier sålde hvar sin åker. Och var så landet Faraos eget." Presternas åker blef dock fortfarande deras egen och omfattade ungefär en tredjedel af landet.

reglerad. Arfsrätten till jord är utsträckt äfven till qvinliga linien, men, om ej några arfvingar finnas, återfaller egendomen till staten; dock kan bygemensamheten, om den önskar, få inlösa den ¹⁾).

Man skiljer numera emellan tvänne slag af jordegendom i Egypten; det ena är Mulkland, hvilkas innehafvare hafva fullständig eganderätt till jorden; det andra är Miriehland, hvilkas besittare blott hafva nyttjanderätt till den samma. Utom dessa slag af jord förekomma äfven *länderier af Muhamedanskt ursprung*, hvilka enligt Korans grundsatser anses såsom furstens egendom och erläggas tionde, samt slutligen *eröfradt land*, hvilket blifvit lemnadt åt de besegrade emot erläggande af en tribut ²⁾).

Eganderätten till jorden i Turkiet är i de flesta afseenden lika med den Egyptiska; några mindre olikheter förekomma, men dessa torde vi ej här böra uppehålla oss med.

Palæstina.

Den Mosaiska lagstiftningen har med skäl blifvit ansedd såsom den främsta bland de i forntiden förekommande, enär den hufvudsakligen utdömt den förslafvande kastinrättningen, för att skapa ett fritt folk. Visserligen finna vi äfven hos det Judiska folket en prestkast, men denna var så olik den Orientaliska förebilden, att den knappast kan jämföras dermed. Leviternas företräde framför de öfriga bestod blott deri, att de skulle egna sig åt sådana sysselsättningar, som gjorde dem tjenliga att utöfva de offentliga embeten, andliga och världsliga, som inom samhället förekommo. Som lön härför erhöilo de tionde i säd, frukter, vin och boskap, men voro deremot uteslutna från all eganderätt till jord. De voro, såsom Michaelis säger, en lärd aristokrati, som likväl genom sitt aflöningssätt var beroende af folket och nära intresserad af landets odling och välstånd. I öfrigt förekom ej någon kast- eller ståndsskillnad, utan hvar och en fick fritt och otvunget egna sig åt hvad han ville.

Vi öfvergå nu till besvarande af den frågan: hvem var egare till jorden inom Palestina? Åtskilliga författare hafva med stöd af den Mosaiska lagens

¹⁾ Laveleye, anf. st., kap. 28.

²⁾ Laveleye, anf. st., sid. 29.

³⁾ Michaelis, Mosaisches Recht, sid. 217.

stadgande i ämnet besvarat denna så, att Jehovah, hvilken Judarne betraktade såsom sin nationalgud, var den rätte egaren till jorden, och att folket endast hade en besittningsrätt emot erläggande af tionde till Leviterne, Jehovahs tjennare ¹⁾). Svårigen torde dock den rätt, som i Bibeln tillägges Jehovah i fråga om jorden inom Palästina, kunna anses som en juridisk eganderätt ²⁾). Denna tillkom i stället enligt vårt förmenande de slægter eller stammar, på hvilka jorden efter invandringen fördelades ³⁾). Individerna kunde nemligen icke gerna betraktas såsom egare till de områden, som af dem innehades, ty deras rätt var i så många afseenden inskränkt och begränsad, att man icke kan anse den annorlunda än som en ständig besittningsrätt, hvilken dock var möjlig att på viss tid föryttra ⁴⁾). Den enskilde kunde nemligen öfverlåta sin besittningsrätt till annan, men ej på längre tid än fyratioåtta år; efter förloppet af denna tid inträffade det så kallade klangåret, då egendomen återgick i den förre innehavarens eller hans arfvingars hand. Då öfverlåtelsen sålunda var en försäljning af nyttjanderätten intill klangåret, var priset högre eller lägre, allt eftersom detta år var fjärmare eller närmare ⁵⁾). Men då jorden fortfarande var släktens egendom, tillät lagen såväl säljaren som hans närmaste släktingar att återlösa jorden före klangåret emot återbetalande af den erlagda köpesumman, med afdrag dock af den inkomst, som köparen redan haft af jorden ⁶⁾). Jord och hus i städerna kunde i allmänhet försälgas för alltid, men husen i Leviternas städer voro dock oförytterliga, d. v. s. de återgingo vid klangåret till egaren och detta på den grund, att Leviternas jord och hus i staden ansågs motsvara de öfrige stammarnes jordegendom på landet ⁷⁾).

Någonting för den Judiska lagstiftningen egendomligt är äfven stadgandet om sabbathsår. Hvert sjunde år skulle nemligen hela landet ligga i träde och "hålla Herranom sin stora helg." Grödan skulle för det året ej inbergas, utan vara de behöfvandes gemensamma tillhörighet. Under klangåret skulle landet likaledes ligga i träde, och då detta inföll hvert femtionde år, men sabbathsåret hvert sjunde, skulle man kunna tro, att jorden hvert femtionde år

¹⁾ Lundell, Om Åkerlagar; Michaelis, Mosaisches Recht m. fl.

²⁾ 3 Mosebok 25 kap. 23: "Derföre skolen I icke sälja landet evinnerligen; ty landet är Mitt och I främlingar och gäster för Mig".

³⁾ 3 Mosebok 25 kap. 2.

⁴⁾ 3 Mosebok 25 kap. 16.

⁵⁾ 3 Mosebok 25 kap. 15.

⁶⁾ 3 Mosebok 25 kap. 47—54.

⁷⁾ 3 Mosebok 25 kap. 33.

kom att ligga obesådd i tvänne år å rad, enär det fyrationionde året alltid var ett sabbathsår. Men otvifvelaktigt är, att det fyrationionde solåret sammanföll med det femtionde månåret, enär de kortare månåren erhöilo ett så stort tillskott, att de motsvarade de längre solåren. Då man nu vid bestämmande af klangåren räknade efter månår, men i fråga om sabbathsår efter solår, var det naturligt, att hvar sjunde sabbathsår skulle sammanfalla med klangåret, och att jorden sålunda icke i tvänne år å rad låg i träde ¹⁾).

Likasom det icke genom försäljning var möjligt att öfverföra jordegendom från den ena släkten till den andra, så var det ej heller möjligt att genom arf ändra den en gång fastställda delningen af jorden emellan slägterna. Derföre voro endast sönera arfsberättigade, och af dessa erhöil den äldste i egenskap af familjens föreståndare en dubbel lott mot de yngre, liksom Josefs efterkommande vid den ursprungliga delningen erhöilo två lotter och bildade en dubbel stam. Om inga söner funnos, tillträdde döttrarne arvet, men måste i sådan händelse gifta sig inom sin stam, på det att jorden icke måtte öfverföras till en annan släkt och den ursprungliga delningen rubbas ²⁾. Någon egentlig testamentsrätt förekom ej hos Judarne; den i lagen föreskrifna intestatarfsföljden var af Moses anbefald till ovilkorlig efterlefnad, och således kunde ej heller på denna väg en förskingring af släktens jord ega rum ³⁾.

Sådane voro i deras ursprungliga skick hufvuddragen af den Mosaiska lagstiftningen angående eganderätten till jorden. Huru länge dessa lagbestämmelser blifvit hållne i helgd, är ej med visshet känt, men sannolikt hafva de redan tidigt blifvit öfverträdde.

Vi öfvergå till betraktande af jordeganderättens beskaffenhet och utveckling i några af Europas länder. Det kunde då synas naturligast att först och isynnerhet behandla jordeganderätten i Grekland och i Romerska staten, dels emedan andlig och materiel kultur der tidigare än i något annat Europeiskt land uppkommit, dels emedan kulturen i dessa länder i många afseenden inverkat på våra förhållanden och bidragit till att gifva dem den form, som de för närvarande hafva. Men då jordeganderätten i dessa länder förut blifvit af många författare utförligt behandlad, och då vidare den Grekiska och Romerska jordeganderätten vid den tid, då vi först lära känna densamma, redan uppnått den

¹⁾ Rosenmülleri, Scholia in Vetus Testamentum II sid. 163.

²⁾ 4 Mosebok 36 kap. 1—7.

³⁾ 4 Mosebok 27 kap. 11.

utbildning, som vi inom våra moderna samhällen för närvarande återfinna och som den sedermera ständigt bibehållit, anse vi oss här kunna och böra förbigå densamma. Vi vilja i stället till en början rikta vår uppmärksamhet på jordeganderätten i

Ryssland.

Under den Ryska historiens tidigaste skede egdes jorden af furstarne, de stora godsegarne och de fria bönderna. Den egentliga landtbefolkningen bestod vid denna tid af tre särskilda klasser. Lägst bland dessa stodo slafvarne, hvilka voro mycket talrika och naturligtvis ej hade någon jordegendom. Närmast öfver dem voro de fria jordbruksarbetarne, hvilka icke heller hade någon fast egendom, utan vandrade emellan de stora godsen och stannade, der de erhöillo arbete och tillräcklig lön ¹⁾. Högst stodo de egentliga bönderna, hvilka i tvänne afseenden skiljde sig från de frie jordbruksarbetarne, nemligen dels deri, att de innehade jord antiugen under egande- eller nyttjanderätt och dels deri, att de voro medlemmar af en landtkommun. Kommunerna voro fria korporationer, hvilka antingen sjelfve egde jord eller ock brukade sådan åt de stora godsegarne eller klostren; i senare fallet betalade de arrende i penningar eller naturaprestationer till godsegaren eller klostret, men de uppoffrade ingenting af sin personliga frihet, utan voro, sedan de uppfyllt sina skyldigheter mot jordegaren, berättigade att flytta hvart de ville ²⁾.

Med tiden förändrades dock böndernas ställning, så att de mer och mer blefvo fästade vid jorden. Skilnaden mellan slafvar, frie jordbruksarbetare och besutne bönder försvann slutligen helt och hållet; alla tre kategorierna sammansmälte i en gemensam klass, som kallades trälar eller lifegne. Huru uppkom nu detta tillstånd? Hvad var orsaken till lifegenskapens införande i Ryssland? Denna fråga besvaras vanligen sålunda, att lifegenskapen infördes af Boris Godunoff genom en ukas, som förbjöd bönderna att flytta från en egendom till en annan. Senare tiders forskningar hafva dock visat, att lifegenskapen icke infördes på en gång, utan så småningom uppkom till följd af ekonomiska och politiska orsaker, hvilka ingalunda berodde mera af Boris Godunoff än af hans efterträdare eller föregångare ³⁾. Redan tidigt framträder hos furstar,

¹⁾ Wallace, Ryssland, Land, Folk, Seder och Bruk, sid. 378.

²⁾ Wallace, anf. st., sid. 399.

³⁾ Wallace, anf. st., sid. 400.

godsegare och kommuner en sträfvan att hindra böndernas och jordarbetarnes flyttning och detta på den grund, att bristen på arbetare i allmänhet var mycket stor, under det att jord fans i öfverflöd.

Furstarnes inkomster berodde af befolkningens antal inom furstendömet, och de bemödade sig därför att förhindra böndernas och jordbruksarbetarnes flyttning från ett ställe till ett annat. Godsegarne sökte äfven qvarhålla folket vid sina gods, för att hafva tillräckligt antal arbetare till den jord de sjelfve brukade och arrendatorer till den öfriga. Slutligen var det också af intresse för kommunerna att hafva tillräckligt många ledamöter, för att kunna odla hela kommunaljorden, enär hvarje kommun årligen skulle till fursten erlägga en viss summa i penningar eller viss præstation af landbruksalster, och ju större de betalandes antal var, desto mindre blef naturligtvis afgiften för hvar en af dem ¹⁾). Så länge landet var deladt i många oberoende furstendömen, kunde dock bönderna genom flykten öfvergå från ett område till ett annat; men, sedan de många furstendömena uppgått i den Moskovitiske tsarens rike, och en central styrelse för hela landet blifvit grundlagd, var denna möjlighet afskuren. Stränga lagar kungjordes mot dem, som försökte byta om vistelseort, samt mot de jordegare, som hyste sådane flyktingar, och efter denna tid kan man således säga, att de Ryska bönderna voro fullständigt fästade vid jorden. Orsaken hvarför lifegenskapen af tsaren ansågs behöflig var den, att de förlänningar, hvilka han gaf åt sina embetsmän, endast hade värde, så vidt de åtföljdes af ett visst antal arbetare, hvilka voro oskiljaktigt förenade med jorden. Ett jordområde utan arbetare hade ännu icke något ekonomiskt värde ²⁾).

Förläningsgodsen voro före Peter den Stores tid egentligen statens egendom, men öfvergingo derefter så småningom i innehafvares ego på det sättet, att förlänandet sedermera skedde till full eganderätt, då deremot från början förlänningstagaren endast hade nyttjanderätt till det förlänade området.

Före emancipationen tillhörde en mycket stor del af jorden staten; befolkningen på statens jordområden kallades statsbönder och innehade en något bättre ställning än de egentlige lifegne. De stodo under en särskild administration, hvilken dock blifvit afskaffad genom kejsrerliga dekreterna af den 7 September 1859 och den 23 Oktober 1861. De äro för närvarande i administrativt afseende likställda med godsegarens befriade trälar, men hafva en fördelaktigare ekonomisk ställning, i det att de i allmänhet hafva mera jord och

¹⁾ Wallace, anf. st., sid. 402.

²⁾ Wallace, anf. st., sid. 403.

betala mindre skatter än dessa ¹⁾. Den jord, som icke egdes af staten eller andra juridiska personer, innehades af godsherrarne eller adelsmännen under fullständig eganderätt. Adeln var sålunda den jordegande klassen inom riket. De lifegne betraktade sig visserligen såsom egare till den jord de innehade, men enligt lag utgjorde kommunaljorden en del af godset och tillhörde sålunda godsegaren. Då lifegenskapen genom kejserliga Ukasen af den 19 Februari 1861 afskaffades, skedde egentligen icke någon förändring i detta afseende. Bönderna blefvo visserligen fria och godsegarens rätt i så måtto inskränkt, att han ej kunde qvarhålla bönderna mot deras vilja, men någon jordeganderätt erhöilo de ej omedelbart genom emancipationen. De äro dock berättigade att inlösa kommunaljorden, om de så önska, och staten har till och med åtagit sig att med lån understödja kommunerna vid inlösningens verkställande. Möjlighet är sålunda beredd för de Ryska bönderna att förvärfva eganderätt till jord, och många hafva redan låtit denna möjlighet öfvergå till verklighet; flera landtkommuner hafva nemligen inlöst den jord de innehafva och äro således fullständiga egare till densamma ²⁾.

Om vi betrakta den Ryska landtkommunens eller bygemensamhetens inre organisation, finna vi, att den visserligen i mycket afviker från de gamla Svenska eller Germaniska byarnes, men också i ganska mycket liknar dem. Den Ryska bygemensamheten är en "enkel association i större skala". Medlemmarne inom densamma hafva gemensam egande- eller nyttjanderätt till jorden och häfta solidariskt för alla skatter och utskylder. Hvarje manlig individ inom byn har rätt att, sedan han uppnått en viss ålder, erhålla del uti den gemensamma jorden. Den form af jordeganderätt, som för närvarande allmänast förekommer uti Ryssland, gör det också möjligt att tilldela hvarje berättigad individ ett särskildt område, ty nyttjanderätten till bykommunens odlade jord uppdelas periodiskt eller transitoriskt emellan de delberättigade. En sådan delning förekom ursprungligen hvarje år, sedermera hvart tredje. Numera äro delningsperioderna olika i olika delar af landet. I många trakter eger delning rum hvart sjette, i andra hvart tolfte eller femtonde, men i de flesta hvart nionde år ³⁾. Boningshuset, jorden, hvarpå det är uppfördt, och den tillhörande trädgården är ärftlig privategendom. Egaren kan sälja detta till en utom bygemensamheten stående person, men öfrige bydelegares tillåtelse är dertill er-

¹⁾ Laveleye, anf. st., sid. 14.

²⁾ Laveleye, anf. st., sid. 15 o. följ.

³⁾ Wallace, anf. st., sid. 100 o. följ.

forderlig, och dessa hafva i alla händelser en förköps- och lösningsrätt. Då en familj utdör, tillfaller dess egendom bygemensamheten, men, om hon bortflyttar, kan hon inom viss tid borttaga byggnaden från tomten och detta utan samtycke af bydelegarne ¹⁾).

Den Ryska benämningen för en dylik bygemensamhet är Mir, hvilket ord närmast motsvarar det Tyska Gemeinde, Latinska commune, communitas och äfven det Grekiska *Κόσμος*. Hvarje mir förvaltar sjelf sina inre angelägenheter och är mera oberoende än de Tyska och Franska kommunerna. De hafva en lika fri sjelfstyrelse som de Amerikanska townships, och enligt mångas mening har Ukasen af 1861 alltför mycket gynnat deras autonomi. Familjefäderna välja inom sig en styresman, Starosta, hvilken leder kommunens angelägenheter och förer ordet vid medlemmarnes sammankomster; han kan till och med under vissa förhållanden ålägga en till miren hörande person straff. I sin egenskap af grannelag kallas den Ryska byn dercrenia, hvilket ord har samma rot som det Tyska Dorf, det Skandinaviska torp, det Engelska thorpe, det Franska troupe, troupeau. Husen i de Ryska byarne ligga tillsamman likasom uti Skandinavien och Germaniens gamla byar samt äro i allmänhet omgifne af trädgårdar och inhägnader. Det vanliga brukningssättet är treskiftesbruket, och jorden delas fördenskull uti tre fält, hvilka åter delas uti långa smala remsor, så mycket som möjligt af lika godhet, och till samma antal som de delberättigade medlemmarne inom byn ²⁾).

I det Ryska by- eller mirsystemet hafva vi exempel på den form af eganderätt, hvilken vi förut omtalat såsom representerande öfvergångsstadiet emellan den för släkten gemensamma och den individuella eganderätten. Den jord, på hvilken byn är belägen, är nemligen, enligt hvad vi förut visat, underkastad privat eganderätt; åkern och ängen eges af miren; men miren är ursprungligen intet annat än en på släktskap grundad förening, en samling af individer, som härstamma från en gemensam stamfader, alltså en klan; eganderätten till mirens jord är sålunda en för släkten eller klanen gemensam eganderätt, och nyttjanderätten uppdelas periodiskt emellan medlemmarne inom byn. Skog och betesmark deremot både eges och nyttjas gemensamt. Att ursprungligen jord-eganderätten äfven i Ryssland varit fullständigt gemensam, kunna vi ännu tydligen se. Djupt inne i skogarne bland Roskolniks eges jorden ännu gemen-

¹⁾ Wallace, anf. st., sid. 103.

²⁾ Laveleye, anf. st., sid. 12.

samt af släkten. Man sår och brukar samfäldt, men delar sedan skörden på familjerna efter antalet arbetare; bygemensamheten kallas här Skits och framställer på det tydligaste den fullständiga jordegendomsgemenskap, som man öfverallt finner på åkerbrukskulturens lägsta stadium ¹⁾. Slutligen förekommer i Ryssland äfven jord under privat eganderätt. De stora godsegarne eller adelsmännen innehafva nemligen sina egendomar under privat eganderätt, och inom åtskilliga bykommuner har egendomsgemenskapen redan blifvit upplöst. Lagen tillåter nemligen ett upplösande af det bestående Condominium och införandet af en privat eganderätt, om två tredjedelar af delegarne inom byn härom förena sig. Redan uti de mer och mer sällan återkommande delningarne visar sig en tendens hos den gemensamma eganderätten att öfvergå i privat, och detta i förening med införandet i lagstiftningen af bestämmelser angående delegarnes rätt att upplösa egendomsgemenskapen tyckes visa, att den ekonomiska utvecklingen nu hunnit så långt, att behovet af en individuell eganderätt till jorden allt mer och mer gör sig kämbart i Ryssland.

Många författare hafva ansett den Ryska byinstitutionen såsom idealet af en dylik organisation och såsom ett universalmedel mot allt socialt och politiskt ondt. Bykommunens vikt och betydelse skulle enligt deras förmenande icke så mycket ligga uti det närvarande som fast mera uti det tillkommande. Man skulle uti bykommunen ega ett säkert skyddsmedel mot socialism och kommunism, då hvarje medlem af kommunen födes med rätt att erhålla ett stycke jord, på hvilket han kan för framtiden trygga sin existens ²⁾.

Dessa fördelar torde emellertid vid ett närmare betraktande af förhållandet vara mera skenbara än verkliga. Om för närvarande någon fara för uppkomsten af ett proletariat icke förmärkes i Ryssland, eller om socialistiska och kommunistiska sträfvanden der mindre framträda än i vestra Europas stater, har detta förhållande sin grund uti den relativt ringa folkmängd och rika tillgång på odlingsbar jord, som der förefinnes, och kan icke anses såsom en följd af den eganderättens och förvaltningens form, som framträder uti den Ryska bygemensamheten eller mirsystemet. I sammanhang med befolkningens tillväxt och behovet af en större quantitet födoämnen på samma område måste dock ett intensivare jordbrukssitt användas, och till följd deraf en privat eganderätt blifva alltmera oundgänglig. Ville man då med hämmande af den vanliga utveck-

¹⁾ Laveleye, anf. st., sid. 11.

²⁾ Wallace, anf. st., sid. 117 och följ.

lingsgången qvarstanna på ett sådant stadium, som den Ryska bygemensamheten för närvarande befinner sig, skulle man långt snarare få se uppkomsten af ett proletariat, än om man läte eganderättens utveckling gå sin vanliga gång, då den så småningom skulle öfvergå till privat eganderätt. Ty under det att befolkningen kan antagas tillvexa ungefär lika fort, då jordeganderätten är gemensam, som då den är enskild, kan produktionen af livsmedel aldrig stiga så högt under gemensam eganderätt som under enskild. Men enär just då ett proletariat är för handen, när livsmedlen ej förslå till fyllande af samhällsmedlemmarnes behof, så är tydligt, att ett sådant långt tidigare uppkommer genom ett ensidigt fasthållande vid en sådan princip som den, på hvilken den Ryska bygemensamheten hvilar, än om man helt enkelt låter jordeganderätten utveckla sig fritt och naturligt, då den i sammanhang med jordbrukskulturens stigande intensitet öfvergår till en individuell rätt. En dylik utbildning är dessutom en nödvändig följd af den allmänna odlingens framåtskridande och individens till följd deraf alltmera framträdande anspråk på frihet och oberoende. Gemensamhet i eganderätt utöfvar nemligen alltid ett tvång på delegarne, i det att nyttjanderätten städse i någon mon blir inskränkt och begränsad, och eganderätten framträder såsom bunden vid gemensamheten och således undandragen den enskildes fria föfoganderätt. Den Ryska bygemensamheten kan derför icke anses som slutpunkten af en utveckling, ej heller såsom någonting för Ryssland alldeles egendomligt; den är tvärtom en vanlig och nödvändig länk uti utvecklingens kedja och har haft sin motsvarighet i de flesta länder under en förfluten tid. Dess bestämmelse måste i Ryssland såväl som annorstädes vara att, så snart den fyllt de uppgifter, hvaraf den är möjlig, öfvergå i en annan mot tidsförhållandena mera svarande form.

Tyskland.

När och huru Tyskland ursprungligen blifvit kultiveradt, kan icke med visshet afgöras. Många olika åsigter hafva derför under senare tider uppkommit angående ursprunget och beskaffenheten af det äldsta agrariska tillståndet derstädes, men då dessa i allmänhet stödjå sig på mer eller mindre osäkra antaganden, vilja vi direkte öfvergå till de första underrättelser af någon större tillförlitlighet, hvilka för oss äro tillgänglige. Sådane finna vi först hos Cæsar och Tacitus, ehuru äfven deras skildringar af Germanernes förhållanden inga-

lunda äro stälde utom allt tvifvel, utan tvärtom varit föremål för åtskilliga divergerande tolkningar och olika meningar ¹⁾).

Cæsar omtalar dels Sveverne särskildt, dels de Germaniska stammarne i allmänhet. Beträffande den agrariska författningen synes denna hos Sveverne i allt väsentligt varit öfverensstämmande med de öfrige Germanernes, men deras förhållanden i öfrigt framställas såsom något olika ²⁾). De skildras såsom de mest krigiske bland alla Germaner och synas ännu på Cæsars tid hafva befunnit sig på det stadium, då ett folk betraktar krigföringen nästan som näringsfång. Under det att ett tusental af den manliga befolkningen från hvarje distrikt drog ut i krig, stannade ett annat tusental hemma och brukade jorden åt sig sjelfve och de frånvarande. De omvexlade årligen, och sålunda blef, som Cæsar säger, hvarken jordens brukning eller öfningen i krig afbruten ³⁾). Såsom någonting för Sveverne egendomligt i afseende på dispositionen öfver jorden omtalas äfven, att de vid gränsen läto en ofantlig sträcka af landet ligga öde, för att derigenom ådagalägga sin stora magt och sannolikt äfven för att skydda sig mot fiendtligt öfverfall ⁴⁾). Detta visar emellertid, i huru ringa grad jorden ännu var tagen i anspråk, hvilket naturligtvis berodde på befolkningens fåtalighet i förhållande till territoriets omfång; men vid sådant förhållande var det också naturligt, att jordeganderätten icke vunnit någon högre utveckling, utan fortfarande hade nästan samma obestämda karakter, som den hos ett nomadtolk har.

Germanerne voro redan vid den tid, då Romarne först kommo i beröring med dem, ett åkerbruksidkande folk, ehuru boskapsskötsel qvarstod som deras viktigaste näring. Jagten var äfven af betydelse i ekonomiskt afseende och idkades med förkärlek, enär den väl öfverensstämde med deras krigiska lynne. De förnämsta lifsmedlen utgjordes enligt Cæsars berättelse af mjölk, ost och kött, hvilket tydligen visar, att åkerbruket innehade en underordnad ställning,

¹⁾ Gierke, Das Deutsche Genossenschaftsrecht, I. § 7.

²⁾ Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte, I Band. sid. 93.

³⁾ Cæsar, De bello Gallico, IV, 3: Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. Reliqui, qui domi manserunt, se atque illos alunt. Hi rursus invicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura nec ratio atque usus belli intermittitur.

⁴⁾ Cæsar, De bello Gallico, IV, 3: Publice maximam putant esse laudem quam latissime a suis finibus vacare agros; hac re significari, magnum numerum civitatum suam vim sustinere non posse. Itaque una ex parte a Suevis circiter milia passuum sexcenta agri vacare dicuntur.

och att boskapsskötseln hade främsta rummet bland deras näringar. Rätten till jagt och fiske såväl som rätten till bete för boskapshjordarne var gemensam för släkten eller stammen. Till och med den jord, som användes till åkerbruk, var i början samfäld egendom och brukades och nyttjades gemensamt ¹⁾. Jordbrukssättet var högst primitivt, sannolikt på många trakter endast ett halfnomadiserande svedjebruk. Detta antagande vinner stöd af Cæsars berättelse om huruledes furstarne årligen tilldelade slägterne och stammarne så mycken jord som de behöfde, men ej tillät dem att tvänne år å rad bruka samma jord. Germanerne hafva enligt Cæsars berättelse anfört många skäl till detta förfarande, såsom att man härigenom ville undvika, att folket genom selsättning med åkerbruk skulle förlora lusten och vanan vid krig; att man ville förhindra stora jordpossessioners sammanförande i några enskildes händer, hvarigenom desse kommo i tillfälle att förtrycka de fattige; förekomma för mycken omsorgs användande på uppförande af byggnader m. m. ²⁾. Germanerne skulle sålunda vid denna tid hafva befunnit sig på ett sådant utvecklingsstadium, som man ännu kan påvisa hos många på sydöstra Rysslands och främre Asiens stepper boende folk, hvilka flytta omkring från en trakt till en annan, medförande sina bostäder, boskapshjordar och öfriga tillhörigheter ³⁾. Emellertid har man dock dragit i tvifvelsmål, huruvida Cæsars berättelse angående dessa förhållanden vore med verkligheten öfverensstämmande, enär hvarken jordens beskaffenhet i Germanien, der odling blott var möjlig i dalarne och på de öppna ställena mellan skogarne, ej heller klimatet, hvilket här är kallare och sålunda gör bättre bostäder nödvändiga än der bortå vid Wolga, hvarest man finner liknande förhållanden, tyckes göra hans berättelse sannolik ⁴⁾. Men om också på några trakter ett så extractivt jordbruk idkades, att det

¹⁾ Cæsar, De bello Gallico, IV, 1: Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet.

²⁾ Cæsar, De bello Gallico, VI, 22: Neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios, sed magistratus ac principes in annos gentibus cognationibusque hominum, qui una coierunt, quantum et quo loco visum est agri attribuunt atque anno post alio transire cogunt. Ejus rei multas afferunt causas: ne adsidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura commutent, ne latos fines parare studeant potentioresque humiliores possessionibus expellant, ne accuratius ad frigora atque æstus vitandos ædificent, ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascuntur; ut animi æquitate plebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissimis æquari videbat.

³⁾ Wallace, anf. st., kap. 17 o. följ.

⁴⁾ Waitz, Die Deutsche Verfassung in der ältesten Zeit, I, 4; se äfven Gierke, Das Deutsche Genossenschaftsrecht, I, § 7.

kunde vara lämpligt att för hvarje år öfvergå till ett nytt område, är dock otvifvelaktigt, att på andra orter jorden brukades mera intensivt, och befolkningen hade fasta bostäder. Cæsar berättar sjelf, att Sigambrenne bodde i byar, hvilka de öfvergåfvo vid Romarnes ankomst; han lät nedbränna byarne och skördade säden på deras fält ¹⁾. Denna berättelse tyckes ingalunda syfta på ett sådant jordbruk, der man årligen flyttar från ett område till ett annat, utan synes tvärtom beröra en jämförelsevis stadgad och utbildad kultur. Om Usipierne och Tenctererne säges äfven, att de blifvit drifne från sin odlade jord af Sveverne och tördenskull måst öfvergå till Gallien, ett förhållande, som ej heller synes kunna stå tillsammans med ett årligt öfvergående till nytt område ²⁾. Ty hade desse folkstammar haft för sed att årligen med öfvergifvande af sin förra vistelseort öfvergå till annan trakt, skulle det för dem icke varit af någon större betydelse att af Sveverne hafva blifvit drifne från sina odlade fält. Sannolikt är derföre, att Cæsar i fråga om Germanernes sed att årligen öfvergå till nytt område berättat, hvad han af andra hört och icke hvad han sjelf sett, eller ock att han på Germanerne i allmänhet tillämpat hvad han hos någon särskild stam funnit ³⁾.

På Taciti tid hafva de agrariska förhållandena i Germanien redan antagit betydligt fastare former. I motsats mot de omkringvandrande, hufvudsakligen på sina hästar och vagnar lefvande Sarmaterne i Öster omtalar han Germanerne såsom försedde med fasta bostäder ⁴⁾. De bodde i byar, och husen voro, fastän enkla och okonstlade, dock ingalunda provisoriskt uppförde eller lämpade för öfverflyttning från ett område till ett annat. Jorden delades periodiskt efter antalet af medlemmar inom släkten eller bygemensamheten, hvarvid hänsyn togs till de särskilde delegarnes värdighet, dock endast så, till vida, att furstarne eller föreståndarne erhöilo en större lott än de öfrige, som synas hafva erhållit lika stora andelar; fältens stora utsträckning underlättade en sådan delning, säger Tacitus ⁵⁾. Denna delning, hvilken årligen eller med något längre mellantider företogs, synes hafva haft till föremål åker och äng, under det att

¹⁾ Cæsar, De bello Gallico, IV, 19.

²⁾ Cæsar, anf. st., IV, 1; IV, 4.

³⁾ Waitz, anf. st., 4.

⁴⁾ Tacitus, Germania, c. 46.

⁵⁾ Tacitus, Germania, c. 26: Agri pro numero cultorum ab universis vicis occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. Facilitatem partiendi camporum spatia præbent. Arva per annos mutant et ager superest.

skog och betesmark fortfarande nyttjades gemensamt af bydelegarne, och var således af samma beskaffenhet som den fordom i Indien och flere andra länder samt ännu i dag i Ryssland förekommande periodiska eller transitoriska delningen af jorden emellan familjerna inom släkten. Många hafva uti denna Taciti skildring af de Germaniska jordeganderättsförhållandena velat se en beskrifning på treskiftesbruket. De hafva nemligen antagit, att det ombyte af åkrar, hvarom Tacitus här talar, skulle hafva afseende på vexlingen mellan sommar- och vinterfält, och den jord, som var öfrig, "ager superest", skulle då beteckna den del af åkern, som låg i träde, och hvars alstringskraft sålunda för tillfället icke togs i anspråk. Roscher har dock visat, att denna uppfattning måste vara oriktig ¹⁾, och ganska sannolikt är, att Tacitus vid uttrycket, "ager superest", tänkt på jord, som i någon mon var likställd med den Romerska ager publicus d. v. s. på en under fullständigt samfäld rätt varande jord, således på den till gemensamt bete använda marken och icke på den del af jorden, som vid ett treskiftesbruk låg i träde ²⁾. För öfrigt är det numera allmänt antaget, att treskiftesbruket infördes i Tyskland först under Carl den Stores tid ³⁾.

Men fastän åkern och ängen på detta sätt periodiskt delades emellan medlemmarne inom byn, fortfor dock den på släktskap grundade bygemensamheten att vara egare till jorden, och de enskilde hade endast nyttjanderätt till de områden, som de brukade ⁴⁾. Tomten, das Salgut, terra salica, mansus, Hofstat, äfven curtis kallad, var dock föremål för privat eganderätt och gick i arf till de manliga afkomlingarne inom familjen, men de qvinliga voro derifrån uteslutne ⁵⁾. Tacitus säger angående detta slag af jord: Suam quisque domum spatium circumdat, och vill derigenom angifva den enskildes rätt till den jord, hvarpå hans hus var uppfördt, och det närmaste området deromkring ⁶⁾.

¹⁾ Roscher, Ueber die Landtwirtschaft der altesten Deutschen.

²⁾ G. L. von Maurer, Einleitung zur Geschichte der Mark- Hof- Dorf und Stadtverfassung, sid. 6.

³⁾ Roscher, anf. st., kap. 2, § 25.

⁴⁾ G. L. von Maurer, Einleitung etc. sid. 20 och följ.

⁵⁾ Gierke, Das Deutsche Genossenschaftsrecht, I, § 8 och Bluntschli, krit. Uebersch. II, 300.

⁶⁾ Brotier, angående Tacitus, citerad hos Simmonet, Histoire de la Saisine: Advertendum in hac temporum antiquitate Germanos habuisse domum, quam vocabant sal; circa domum, fuisse Salbuck seu curtim, gallice courtil, spatiumve terræ domui circumdatum et sæpe circumdatum spatium, illud cum domo est seliland seu terra salica, quæ ad solos filios pertinebat; nec immerito, quum filiæ in aliam domum terramque salicam transirent.

Åkern och ängen afskildes från skog och betesmark och indelades efter läge och beskaffenhet i ett antal större skiften, som kallades Kampe, Gewanne, Eschen, Feldungen, agri eller araturæ. Hvert och ett af dessa fält blef der- efter uppdeladt i så många lotter, Deeke, Lose, adportiones, skifter, som delegare i bygemensamheten funnos. I början verkställdes denna delning årligen, men sedan intensivare brukningssätt, två- och treskiftesbruket, blifvit införda, företogos delningarna endast hvert annat eller tredje år och med tiden ännu mera sällan. Efter förloppet af denna tid var den enskildes rätt till den lott, som han genom delningen erhölet, slut, och jorden blef åter gemensam mark. Derpå följde ursprungligen uppmätning och delning af ett nytt område, men sedermera, då ett regelmässigt och mera intensivt jordbruk uppkommit, blott en ny lottkastning om de särskilda förut brukade lotterna ¹⁾. Om så erfordrades, intog man ett nytt fält af den förut gemensamma marken och delade detta enligt samma grunder, som tillämpades i fråga om åker och äng ²⁾. Under sådana förhållanden var det naturligt, att bygemensamheten i sin egenskap af egare till jorden föreskref sättet och ordningen för jordens brukande och begagnande. Dessa föreskrifter utgjorde inskränkningar uti den enskildes dispositionsrätt öfver den jord, han innehade, och reglerade och bestämde den ene bydelegarens förhållande till den andre vid jordens brukning. Det är sammanfattningen af dessa inskränkningar, som Tyskarne kalla Flurzwang, och dessa äro en nödvändig följd af eganderättens beskaffenhet och delningens ofullkomlighet under ett tidigare stadium. Emellertid blef i Tyskland så väl som annorstädes behovet af en individuell eganderätt till jorden allt mera kämbart, i samma mån som jordbrukskulturen allt mera utvecklade sig, och vid tiden för folkvandringen var redan bydelegarnes condominium i anseende till åker och äng i allmänhet upplöst. Men härmed försvunno ej alla spåren af det tidigare systemet. Många af de förra inskränkningarna i den enskildes rätt kvarstodo länge, och bygemensamhetens forna eganderätt visade sig fortfarande uti en öfveregendomsrätt, hvilken den i många fall gjorde gällande ³⁾.

Släktens gemensamma jordområde kallades *Mark* eller *Allmende*, hos Anglo-sachserne Folkland, i Elsass Geraide, hos Allemannerne Huntschaften, huntari, hos Frieserne Hammerka; ofta blir det betecknad med ordet Gau, hvilket härledes ur samma rot som det Grekiska γῆ, γαῖα, jord. Det omfattade ursprung-

¹⁾ Gierke, Das Deutsche Genossenschaftsrecht, I. § 8.

²⁾ G. L. von Maurer, Einleitung etc. § 77.

³⁾ Gierke, anf. st., § 8.

ligen all jord, men då sedermera tomten och ännu senare åkern och ängen öfvergått i privat eganderätt, räknades till det gemensamma området endast skogs- och betesmark. I handlingar från medeltiden talas ofta om rätt till skogsfång och bete på den samfälda marken; man sålde och testamenterade sin egendom "cum terris cultis et incultis et silvis communibus". Ganska länge egde den gemensamma rätten till skog, betesmark och dylik jord bestånd i Tyskland, ja ännu i dag kan man på åtskilliga ställen finna så väl en periodisk delning af åker och äng som en samtäld egande- och nyttjanderätt till skog och betesmark ¹⁾.

Inom de Germaniska byarna lågo bostäderna gruppvis tillsammans, dock så, att hvar och en omgaf sin bostad med en trädgård. Tacitus säger angående belägenheten af deras bostäder: *Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit; vicos locant non in nostrum morem connexis et coherentibus ædificiis* ²⁾. Detta yttrande har gifvit anledning till det antagande, att Germanerne bodde i särskilda, på längre afstånd från hvarandra belägna gårdar, Einzelhöfe, i motsats mot Romarne, som hade sina byar sammanbygde, med husen ordnade i rader. Numera är dock allmänt antaget, att äfven Germanerne bodde i byar, fastän husen icke lågo så omedelbart bredvid hvarandra som hos Romarne ³⁾. Visserligen förekommo här och der enstaka hemman, men släktens naturliga tendens att äfven i rummet sluta sig tillsammans framträdde i allmänhet bland Germanerne starkt, så att samboendet i bygemensamhet var regel. Liksom i Indien och Ryssland hade den Germaniska bygemensamheten släktbandet till underlag och ansåg sig sålunda härstamma från en gemensam stamfader ⁴⁾. Inom bygemensamheten rådde ursprungligen den starkaste sammanslutning, så att det till och med enligt Saliska lagen var förbjudet för en bydelegare att afhända sig sin lott utan de öfriges samtycke ⁵⁾. Med tiden förändrades dock detta förhållande genom släktbandets försvagande och individens alltmera tilltagande sjelfständighet och oberoende. Bygemensamheten och Markförfattningen måste derföre vika för den individuella eganderätten, och endast såsom sällsynta undantag förekomma nu några spår af den forna agrariska ordningen ⁶⁾.

¹⁾ G. L. von Maurer, *anf. st.*, sid. 6.

²⁾ Tacitus, *Germania*, c. 16.

³⁾ Waitz, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, kap. 4.

⁴⁾ Laveleye, *anf. st.*, kap. 5.

⁵⁾ Roscher, *anf. st.*, kap. 6.

⁶⁾ Laveleye, *anf. st.*, kap. 6.

Frankrike.

Uti Frankrike synes jordeganderätten hafva utvecklats sig ungefär på samma sätt som i Tyskland. Vid tiden för Romerska väldet i Gallien kvarstodo ännu många spår af den ursprungliga jordegendoms-gemenskapen derstädes; icke blott byar utan äfven städer innehade stora landsträckor gemensamt, hvilka de använde dels som samfälda betesmarker dels för andra ändamål ¹⁾. Privat eganderätt till jord förekom dock äfven, ehuru endast undantagsvis; de mäktigare jordegarna, som redan höjt sig till en förherskande klass, afskilde vanligen sina egor i anseende till åker och äng från den omkringliggande trakten, men skog och betesmark voro fortfarande gemensamma för hela bygden. Den egentliga landtbefolkningen innehade ännu sin jord under en för släkten gemensam eganderätt, hvilken på många trakter kvarstod långt fram i medeltiden; men icke blott samfäld jordegendom, utan äfven en fullständig samhushållning för de närmaste släktmedlemmarne förekom i Frankrike under denna tid ²⁾. Det var således en organisation af liknande beskaffenhet med den ännu i dag hos Sydslaverne förekommande Zadrugan eller stora familjen. Före slutet af medeltiden upphörde emellertid denna samhushållning, och eganderätten till jorden individualiserades genom en periodisk delning af åkern och ängen emellan delegarne inom bygemensamheten. Skog och betesmark, hvilka hittills varit föremål för gemensam egande- och nyttjanderätt, undandrogos de mindre jordbrukarnes disposition allt mer och mer; de mäktigare jordegarna eller länsinnehafvarne tillerkände sig en öfvereganderätt till dessa slag af jord, oaktadt de ursprungligen uteslutande tillhört byarna. De mindre jordegarna blefvo ofta helt enkelt bortdrifne af adelsmännen; då deras jordområden voro behöfliga till utvidgande af de senares jagtparker eller till andra ändamål. Historien förtäljer, att hela socknar blefvo använda till jagtrevir för de mäktige feodalherrarne, och landtbefolkningen beröfvades sina jordområden utan någon ersättning derför ³⁾. Regeringen tog slutligen de mindre jordegarnes sak om hand och förbjöd adeln hvarje obehörigt inkräktande på vare sig gemensam eller enskild mark. Uti en Kongl. Ordonans af 1667 påbjöds, att bygemensamheterna skulle återfå den rätt uti den gemensamma jorden, som förut blifvit

¹⁾ Laveleye, *anf. st.*, kap. 13.

²⁾ Laveleye, *anf. st.*, kap. 22.

³⁾ Champonnière, *De la propriété des eaux courantes*, citerad af Laveleye, *anf. st.*

dem beröfvad. På samma gång upphäfdes äfven den rätt till en tredjedel i den gemensamma jorden, som adeln under namn af triage sedan lång tid tillbaka innehaft. Huru denna rätt ursprungligen tillkommit, är svårt att afgöra. Många olika åsikter hafva blifvit uttalade härom af de Franske juristerne, men med dessa torde vi icke här böra uppehålla oss. Den stora Franska revolutionen medförde många förändringar och nya påbud i fråga om jordeganderätten, men då dessa i allmänhet icke åstadkommo någon förändring i jordeganderättens beskaffenhet i formelt afseende, anse vi oss här kunna och böra förbigå dem.

Irland.

Hos de Irländske Kelterne kunna vi, huru sparsamma underrättelserna om deras äldsta tillstånd än äro, dock leda oss tillbaka till ett ursprungligare eller mera utveckladt stadium i ekonomiskt och socialt afseende än hos något annat Europeiskt folk. Egendoms gemenskap, ja till och med qvinnogemenskap och kannibalism omtalas af de äldste författare, som behandlat detta folks historia, och vi äro således här i tillfälle att se en skymt af människoslägtets aldra lägsta utvecklingsskede ¹⁾. Beträffande jordeganderätten säger Sullivan, som med stor noggrannhet studerat de gamla Keltiska lagarna, att ursprungligen hade samhällsmedlemmarne ingen rätt till jorden utan med Clanens samtycke. Clanen var sålunda från början egare till jorden, och de enskilde hade endast en mer eller mindre inskränkt nyttjanderätt till det område, som genom den årligen företagna delningen anvisades dem. Befolkningen såväl på Irland som i England och Skottland var indelad i stammar eller Claner, hvilkas medlemmar ansågo sig härstamma från en gemensam stamfader. Skyldskap var sålunda den grund, på hvilken denna förening hvilade. I spetsen för hvarje Clan stod en chef eller föreståndare, hvilken åtminstone på Irland kallades konung. Hvarje Clan sönderföll vidare uti mindre, likaledes på släktskap grundade afdelningar, och hvardera af dessa hade också sin föreståndare, vanligen kallad *caput cognationis*. Dessa underafdelningar synas hafva motsvarat den

¹⁾ Cliffe Leslie anför ett ställe hos Hieronymus, der denne talar om två Keltiska stammar, *Scoti* och *Atticotti*: *Scotorum natio uxores non habet proprias, sed ut cuique libitum fuerit pecudum more lasciviunt. Ipse adolescentulus vidi Atticottos, gentem Britannicam, humanis vesci carnibus.*

Romerska gens, den Grekiska *γένος* samt de hos Germanerne förekommande Sippschaften, gentes et cognationes hominum. Irländarne kallade en sådan afdelning Sept, och hon var den ekonomiska och sociala enheten inom samhället. Liksom den Serbiska Zadrugan och den i Frankrike under medeltiden förekommande *stora familjen* hade den Irländska Septen gemensam egendom och hushållning. En fullständig solidaritet egde rum emellan medlemmarne inom Septen, så att den enes skatt, afgift eller förbrytelse fick betalas eller godtgöras af de öfrige. Septen bildade en juridisk person och var vid tiden för Brehon Laws den egentlige egaren till jorden; lagen förbjöd nemligen de enskilde att förminska den jord de innehade, och först under en långt senare tid kunde en föryttring eller förpantning med bifall af Septen ega rum ¹⁾. Med tiden försvagades emellertid stammens eller släktens magt i samma mån som de enskildes tilltog, och den individuella besittningsrätten befastades allt mer och mer, tills den slutligen öfvergick i en fullständig eganderätt. En periodisk delning af åker och äng har dock, här som annorstädes, föregått upplösandet af det ursprungliga condominiumet eller den definitiva delningen. Ända in i våra dagar har en sådan delning under benämningen rundale förekommit i åtskilliga trakter af Irland. Ordet rundale betydde ursprungligen och egentligen den lott, som hvarje delegare vid delningen erhöll, men kom med tiden att begagnas äfven om sjelfva delningen, liksom i Sverige ordet tegskifte egentligen betydde den lott, som hvarje delegare erhöll i hvarje särskildt slag af egor, men sedermera blef benämning för delningen såsom sådan.

I en Irländsk handskrift från tolfte århundradet, Lebor na Huidre, förekommer ett märkvärdigt stadgande angående jordens delning och orsaken, hvarför en sådan infördes. Vi upptaga det såsom ett ytterligare stöd åt det motiv vi förut anfört för eganderättens öfvergång från gemensam till enskild. Der sägs nemligen att "före Aed Slanes söners tid funnos hvarken grafvar, häckar eller gränsstenar omkring åkerfälten, utan landet var odeladt, men då (651—694) blef delning införd till följd af familjernas stora antal." Behovvet af en större kvantitet födoämnen på samma territorium har således, här som i alla andra land, framtvingat ett intensivare jordbruk och i sammanhang dermed behovet af en individuell eganderätt till jorden.

Arfsordningen hos de Irländske Kelterne, hvilken de Engelske juristerne kallade gavelkind, liknade den ännu i dag inom den Serbiska Zadrugan före-

¹⁾ Laveleye, anf. st., kap. 23.

kommande arfsföljen ¹⁾. Då en medlem af Septen dog, föranstaltade chefen eller föreståndaren en ny delning, hvarvid den dödes jord uppdelades på medlemmarne inom Septen. Någon direkt arfsföljd från far till son fans således icke, utan de särskilda hushållen inom Septen togo jorden i arf. Men detta visar egentligen endast, att Septen fortfarande betraktades såsom egare till jorden, och att individen eller familjen ännu ej erhållit en verklig eganderätt till det område den innehade. Man skulle sålunda kunna säga, att den Irländska gavelkind icke alls var någon arfsrätt, och att familjerna icke mottogo de nya jordlotter, som de vid en medlems dödsfall erhöilo, såsom arf. Ty var Septen den verklige egaren till jorden, och hade således den enskilde eller familjen endast en temporär nyttjanderätt till jorden, var det naturligt, att efter förloppet af den bestämda tiden för nyttjanderättens bestånd, personens lifstid, jorden återföll till Septen, och att denna då disponerade deröfver på samma sätt som öfver sin öfriga jordegendom d. v. s. utdelade den temporärt till sina medlemmar. De jordlotter, som sålunda utdelades med anledning af en medlems död, hade derföre icke mera karaktären af arf än hvarje annan jordlott; innehafvarne förvärfvade rätt till dem på alldeles samma sätt som till sin öfriga jord.

Till följd af politiska omstörtningar hafva många rubbningar och missförhållanden i fråga om jordeganderätten på Irland uppkommit under de sednare århundradena; med dessa torde vi dock icke här böra uppehålla oss, utan öfvergå till jordeganderättens utveckling i

England.

Jordeganderättens utveckling i England har under den äldsta tiden i hufvudsak varit öfverensstämmande med den Germaniska och erinrar ganska mycket om den Skandinaviska utvecklingsgången för ifrågavarande rätt. Med tiden kommo dock dessa förhållanden att gestalta sig olika, hufvudsakligen beroende derpå, att Skandinaviens mera ofructbara trakter aflägsnade eröfrare derifrån, under det att Englands bördigare jord lockade dem till sig, hvaraf följden blef, att odalrätten på det förra stället fick mera ostörtdt utbilda sig, men på det senare feodalrätten helt och hållet fick öfverhanden.

¹⁾ Den Irländska gavelkind är helt olika med den i Engelska grefskapet Kent förekommande arfsordningen med samma namn. Enligt denna senare delas qvarlåtenskapen lika på alla barnen inom familjen.

Ända in i medeltiden är historien om den sociala och ekonomiska utvecklingen i England ganska dunkel och ofullständig. De få uppgifter vi ega gifva dock vid handen, att eganderätten till jorden ursprungligen varit gemensam för stammen eller, som den här kallas, Clanen, men så småningom allt mera individualiserats i samma mon som jordbrukskulturen tilltagit i intensitet ¹⁾. Vid Cæsars invasion i Brittannien qvarstodo ännu många spår af den ursprungliga jordegendoms-gemenskapen derstädes, men redan strax efter den Anglosachsiska invandringen finner man, att den sociala och ekonomiska ordningen undergått stora förändringar. Klasskilnad och olikhet i förmögenhet hade trädtt i stället för den forna jemulikheten; dagsverkshemman hade uppkommit i stället för de gamla bygemensamheterna med fria bönder, och gent emot eller öfver dessa stod adelsklassen med stora jordegendomar och en i alla afseenden gynnad ställning. På hvad sätt hade denna olikhet uppkommit, eller huru hade adeln kommit i besittning af de stora jordegendomar, som den nu innehade? För att kunna besvara denna fråga måste vi först något närmare bestämma, huru jordeganderätten var beskaffad under den tid, som närmast föregick den ifrågavarande perioden. Vi måste härvid skilja emellan den odlade och den icke odlade jorden. Det förstnämnda slaget af jord var inhägnadt och kallades därför township (bildadt af Zaun = gärde eller gård), sedermera bocland; det senare kallades folkland, common fields, äfven silva communis. Den inhägnade jorden var föremål för privat eganderätt eller åtminstone privat nyttjanderätt, hvilken förut hade periodiskt uppdelats emellan delegarne, men den ouppodlade egdes och nyttjades gemensamt af de angränsande byalagen. Man kan väl jemföra de Engelska folklanden med de Skandinaviska allmänningarna, och äfven deri visar sig likheten, att konungarne i England på samma sätt som i Norge och sedermera äfven i Sverige och Finland gjorde anspråk på eganderätt till desamma och äfven factiskt gjorde en sådan rätt gällande ²⁾. Från denna allmänningsjord var det, som de donationer och förläningar gjordes, hvilka hade så stor betydelse för de stora egendomar nes bildande och utgjorde den egentliga början dertill. Ofta var det stora landsträckor, som på detta sätt gåfvos, ehuru de icke alltid bildade ett sammanhängande helt, utan tvärtom lågo spridda mellan byarnes områden. Naturligtvis kunde, sedan eganderätten utbildat sig till en privat rätt, stora egendomar uppkomma äfven på annat sätt,

¹⁾ Liljenstrand, De Nordiska Byggningsbalkarne, sid. 135 och följ.

²⁾ Hildebrand, Engelska Samhällsförhållanden före den Normandiska eröfringen, sid. 91.

såsom genom köp, byte, gåfva, arf och slutligen derigenom, att egarne af de små lägenheterna tvungos att af ett eller annat skäl afstå dessa till en mäktigare granne. Den fria landtbefolkningens politiska rättigheter och skyldigheten till krigstjänst hade dessutom blifvit en för mängden tryckande börda, och för utsigten att blott få lefva i fred och njuta sitt uppehälle afstodo de fleste till adelsmännen både sin fria egendom och sitt deltagande i det offentliga lifvet. I denna riktning fortgick utvecklingen hastigt. Stora donationer af konungarne och ständiga krig påskyndade äfven uppkomsten af betydande sätes- eller herregårdar med underlydande landbohemman och torp samt en talrik befolkning af afrads- och dagsverksskyldiga bönder, hvilka för hufvudgårdens räkning förrättade åtskilliga slag af arbeten. Men ehuru sålunda det fria bondeståndet betydligt förminskats, hade det likväl ej försvunnit. Till detsamma kan fortfarande räknas en del af *thegnarne* äfvensom de *liberi homines*, som på konung Edwards tid funnos i många grefskap, isynnerhet de Östengelska och Essex. Somliga af dessa hade full frihet och oinskränkt eganderätt till sin jord, andra åter hade genom commendatio ställt sig under konungens, jarlens, biskopens eller någon annan mäktig mans beskydd, hvarvid det kunde inträffa, att nästan en hvar af de tillhoppa boende hade sin egen herre. I en liknande ställning befunno sig äfven de s. k. *socmanni*, hvilka närmast torde kunna jämföras med våra frälseskattbönder. De förekommo ganska talrikt i de östra grefskapen, isynnerhet Lincoln, der de ännu tjugo år efter eröfringen utgjorde nära 50 procent af befolkningen ¹⁾.

Efter den Normandiska eröfringen ansågos konungarne såsom egare icke allenast till statens domäner och allmänningssjorden, utan äfven till all annan jord. Adeln och presterskapet innehade sina egendomar såsom län af kronan, och någon annan klass af jordegare fans icke under denna tid, ty de fria bönderna hade med tiden blifvit skatt- och dagsverksskyldiga under herregodsen, eller hade deras jordområden ingått såsom en del i godset, och de sjelfva blifvit lifegna under godsegaren.

På herregodset, manor, manerium, var jorden fördelad i tre delar: *terra dominica*, *terra hominum et tenentium* samt den *gemensamma utmarken*. Den första bildade hufvudstammen eller det egentliga herregodset, den andra innehades af underhafvande, och den tredje var, såsom sagdt är, gemensam egendom. De underlydande besutto vanligen en vida större areal än den terra do-

¹⁾ Hildebrand, anf. st., sid. 89 och följ.

minica omfattade; de förekomma under många olika benämningar, men torde dock kunna sammanfattas i tvänne stora hufvudgrupper.

Till den första hänföras då alla de, hvilka maneriets egare ej hade rätt att fördrifva från den jord de innehade. På grund af de olika skyldigheter, som ålåg dessa, delar sig denna grupp uti tre underafdelningar. I främsta rummet stodo de egentlige *freeholders*, liberi tenentes, hvilka innehade krigslän. De deltog i den feodala värnepligt, som ålåg maneriet, och betalade derföre sin andel i scutagium. De utskylder, som de erlade till maneriets egare, voro högst olika. Ofta öfverlemnade de endast en ros eller någonting dylikt, för att derigenom symboliskt beteckna sin afhängighet. Men dessutom voro de underkastade de s. k. feodala plägsederna, bland hvilka särskildt framhålles lordens förmyndare- och giftorätt. Af den andra underafdelningen, *tenentes in libero socagio*, erlades icke scutagium, ej heller voro de underkastade öfriga feodala förpligtelser. De erlade deremot till lorden en penningerränta, och denna synes ingalunda hafva varit symbolisk. Lägsta trappsteget på denna skala intogo *tenentes in socagio villano seu villenagio privilegiato*. Deras skyldigheter voro servilia, sed certa et nominata, d. v. s. de voro skyldige att under viss tid, som dock icke kunde af lorden förlängas, arbeta vid det egentliga herregodset. Denna klass af underhafvande förekom isynnerhet på de domäner, som tillhörde eller tillhört kronan. Den antages hafva uppkommit på det sättet, att mindre jordegare blifvit af mäktige grannar tvungna att såsom deras underhafvande besitta den jord de förut innehaft under fullständig eganderätt.

Den andra stora hufvudgruppen utgjordes af de underlydande, hvilka endast hade prekär rätt till de jordområden de innehade. Lorden hade nemligen gent emot dem rätt att, när han så önskade, aflägsna dem. Visserligen förekommer i en af Wilhelm Eröfrarens lagar ett stadgande af följande lydelse: *nec licet dominis remove colonos a terris, dummodo debita servicia persolvant*. Det oaktadt är dock säkert, att under trettonde århundradet de s. k. tenentes in puro villenagio icke innehade ständig besittningsrätt eller oantastlig nyttjanderätt till sina jordområden. Bracton säger: *quandocunque placuerit domino, auferre poterit a villano suo waynagium suum et omnia bona sua* ¹⁾. I detta sammanhang betyder villanus lifegen, och ehuru således denne kunde fördrifvas, uppkommer dock frågan, huruvida äfven en fri man, som innehade ett tene-

¹⁾ Bracton, De legibus et consuetudinibus Angliæ, lib. I, c. 9, citerad af Danielsson, Englands Socialpolitik och ekonomisk-sociala utveckling under XIII—XVI århundradet.

mentum in puro villenagio, kunde derifrån fördrifvas. Denna fråga har dock Bracton besvarat uti lib. IV, c. 28: nec liber homo, si sic in puro villenagio tenuerit, contra voluntatem domini villenagium retinere poterit.

För öfrigt skilja sig dessa underhafvande från föregående klass derigenom, att de utskylder, som ålåg dem, voro i lag fullkomligt obegränsade. Factiskt voro de dock noggrant bestämda och angifvas i alla jordeböcker; beloppet synes hafva varit fullständigt afpassadt efter jordens storlek, och en förändring af detsamma lär sällan och mot slutet af tolfte århundradet knappast någonsin kommit i fråga ¹⁾.

Med hänsyn till storleken af det område, hvar och en innehade, kan denna grupp indelas i tvänne underafdelningar. Antingen var nemligen jordpossessionen en verklig jordbrukslägenhet, i hvilket fall åbon deltog med dragare i jordbruksarbetet på terra dominica, eller utgjordes den blott af en koja med tillhörande område, då innehafvaren var ett backstuguhjon, af hvilket naturligtvis intet arbete med dragare, men väl personligt arbete kunde fordras. De till den första klassen hörande kallas vanligen villani, hvilket ord här betyder ofri och sålunda ådagalägger, att de i regeln voro lifegne. De innehade ofta mer än hälften af godsets jord och bildade den talrikaste delen af maneriets befolkning. Deras lägenheter voro i allmänhet på samma gods lika stora, men på olika manerier var storleken mycket olika.

Det andra slaget af underhafvande, cotarii, cotemanni, bordarii, hade en liknande ställning med villani; skilnaden var egentligen endast den, att deras utskylder voro mindre, och detta naturligtvis på den grund, att de innehade mindre jord.

Emellan dessa klasser af underhafvande förekomma åtskilliga mellanlänkar, benämde malemänny, firmarii m. m. De utgjorde liksom villani arbete på herregodset, men icke hvarje vecka utan endast vid tiden för de viktigaste jordbruksarbetena; dessutom erlade de vanligen en penningaränta till maneriets egare ²⁾.

Den andra beståndsdelen af maneriets jord, terra dominica, odlades, såsom af det ofvanstående framgår, genom dagsverksarbete af frie och ofrie underhafvande. Jordbruket leddes vanligen af en förvaltare, ballivus, hvilken till sin närmaste man hade en af de underlydande vald præpositus. Man finner sålunda på det privata området en lika förening af sjelfförvaltning och stark sty-

¹⁾ Danielsson, anf. st., sid. 10.

²⁾ Boldon Buke, sid. 5, 7, 11, 12, citerad af Danielsson, anf. st.

relsemagt, som öfverallt genomgick Englands rättsliga institutioner. Terra dominica innehades dock icke alltid af lorden sjelf, utan ofta var den utarrenderad i sin helhet till någon af maneriets underhafvande, hvilken då erlade en bestämd årlig penningränta därför. Något senare förekomma fall, då samtliga villani förena sig om förpaktningen af herregodset, men detta torde dock hafva varit ganska sällsynt.

Det jordbrukssystem, som under denna tid företrädesvis användes, var treskiftesbruket. Den odlade jorden var därför indelad uti trenne skiften, ett för vårsäd, ett för vintersäd och slutligen ett, som låg i träde. Uti hvart och ett af dessa skiften hade hvarje bydelegare sin lott, och de enskildes åkrar lågo sålunda om hvarandra på fältet. De voro icke inhägnade, hvarför man också, sedan säden var inbergad, betade gemensamt öfver hela marken. Dessa förhållanden voro de vanliga under trettonde seklet och hade varit det redan under Anglosachsiska perioden. Äfven om ängarna gällde samma regel. I allmänhet förlorade egaren efter höbergningen sin privata nyttjanderätt till ängsmarken, och denna öfverlemnades till allmänt bete. I förbigående må dock här anmärkas, att ängsmarken var ytterst ringa och bristen på vinterfoder en bland de största svårigheterna vid jordbruket i England under medeltiden ¹⁾. Naturligtvis var det endast de mindre jordpossessionerna, som på detta sätt lågo förenade i byalag med sammanblandade egor; sjelfva manerierna lågo på längre afstånd från hvarandra, utan att hafva sammanblandade egor med hvarandra eller med sina underlydande.

Den tredje och sista beståndsdel af maneriet var utmarken, common, silva communis, skogar och betesmarker. På samma sätt som de fria bönderna hade blifvit godsherrarnas förpaktare, hade äfven den gemensamma jorden öfvergått i dessas ego, och de underlydande hade endast en inskränkt nyttjanderätt. Denna inskränkning, som mer och mer förstordes, var naturligtvis af största betydelse, då boskapsskötsel ännu var landets hufvudnäring, och föranledde många klagomål från de mindre jordegarna, men de blefvo ständigt tillbakavisade, vanligen med det svaret, att det fans tillräckligt bete för dem ²⁾.

Vi hafva härmed i korthet angifvit, hvilka slag af jordpossessioner under denna tid förekommo i England och deras förhållande till hvarandra; vi vilja nu till ytterligare belysning af eganderättens beskaffenhet tillse, hvilka inskränkningar som funnos uti den enskildes rätt att föryttra den jord han innehade.

¹⁾ Jfr Royers, *Hist. of Agriculture and Prices*, I, 16, citerad af Danielsson, *anf. st.*

²⁾ Jfr Liljenstrand, *De Nordiska Bygningabalkarne*, sid. 140 och följ.

Principiellt ansågs efter den Normandiska eröfringen all jord i England såsom konungens eller kronans egendom, och de enskilde eller byarna, så länge ännu sådana funnos, hade endast en besittningsrätt, men denna besittningsrätt var dock, enligt hvad vi skola söka att visa, nästan lika med en fullständig eganderätt. Visserligen påstår Blackstone, att en innehavare af ett feodalt län ej kunde öfverlåta det åt en annan, om han icke erhöll sin länsherres, sin närmaste arfvinges och sina vasallers samtycke dertill ¹⁾. Dessa inskränkningar hafva dock aldrig i hela sin vidd varit gällande i England. Bracton säger uttryckligen, att länsherrens tillstånd vid länets försäljning i allmänhet icke erfordrades. Rätt att öfverlåta hade länsinnehavaren, så vida icke länsherren vid länets öfverlemnande gjort något förbehåll derom. Dock synes denna rätt icke hafva tillkommit *tenentes in capite*, hvilka innehade sina jordegendomar såsom omedelbara län af konungen ²⁾. En obegränsad föryttringsrätt tillkom för öfrigt icke heller de medelbare vasallerne: "*nullus liber homo de cetero det amplius alicui vel vendat de terra sua quam ut de residuo terræ suæ possit sufficienter fieri domino feodi servitium ei debitum quod pertinet ad feodum illud*" heter det i magna charta af år 1215, § 39.

Huruvida arfvingarnes samtycke var behöfligt för alienation eller ej, kunna vi icke med visshet afgöra. Men då flere författare uppgifva, att en del af den fasta egendomen måste öfvergå till arftagarne, synes det vara sannolikt, att åtminstone under den närmaste tiden efter den Normandiska eröfringen samtycke från deras sida varit behöfligt, och att sålunda den individuella rätten ännu varit i någon mon inskränkt af släktens ursprungliga rätt.

Vasallernes bifall vid öfverlåtelse af ett manerium synes deremot icke i allmänhet hafva varit af nöden. De voro skyldige att fullgöra de med länet följande åligganden till den person, åt hvilken länsherren öfverlätit sina rättigheter, dock med undantag af trohetspligten, *homagium*, hvilken ej utan vasallens bifall kunde öfvergå till annan.

Dessa inskränkningar förefunnos naturligtvis icke vid hvarje särskildt slag af jordegendom. Äfven om den, som innehade ett manerium, var skyldig att vid dess försäljning skaffa sig samtycke af sina *tenentes per servitium militare*, så voro dock desse senare, hvilka ej hade några vasaller, endast bundne af

¹⁾ Blackstone, *Commentaries on the laws of England*, 4 ed. II, 287, citerad af Daniels-son, *anf. st.*

²⁾ Stubbs, *Const. Hist.* II, 180.

det vilkor, att de icke fingo träda länsherrens och de närmaste arfvingarnes rätt för nära. Det samma synes äfven förhållandet hafva varit med tenentes in libero socagio. Helt annorlunda förhöll det sig deremot med tenentes in socagio villano. De kunde icke sjelfva föryttra den jord de innehade, utan måste symboliskt öfverlemna den till godsherren eller hans förvaltare, hvilken sedan belånade köparen dermed. De hade sålunda icke alls någon eganderätt till jorden utan endast en nyttjanderätt, som på nämnda sätt kunde föryttras. Hvad slutligen beträffar tenentes in puro villenagio, så är det klart, att de icke ens på sistnämnda sätt kunde föryttra besittningsrätten till den jord de innehade.

Äfven arfslagstiftningen hade naturligtvis inverkan på jords öfverförande i annans hand och eganderättens gestaltning. De manliga afkomlingarna hade i fråga om arf företråde framför de qvinliga, så att döttrarna erhöilo ej något arf i jordegendom, då söner funnos. Huruvida jordegendomen fördelades i lika lotter emellan sönerna, eller den odelad öfvergick till den äldste, är svårt att säga. De Engelske juristerne John Reeves och George Crabb antaga, att den äldste sonen hade företråde framför de öfrige vid hvarje slag af jordegendom, och hos Bracton förekommer ett sådant stadgande utan några inskränkningsar. Dock framgår af en annan del af hans skildring, att primogenituren icke öfverallt var fullständigt genomförd. I fråga om tenentes in puro villenagio, hvilkas besittningar lorden kunde bortgifva, huru det behagade honom, kunde naturligtvis inga fasta regler för arfsordningen uppställas. Vid arf af tenementum in socagio villano var deremot ortens sed bestämmande, och denna var mycket olika. Efter en liber socmannus ärfde alla lika, om egendomen af gammalt var delbar, men fans blott en gård, tillföll den den äldste sonen, och de öfrige finge ersättning i annan egendom. Var lägenheten icke af gammalt delbar, tillföll den odelad äldste sonen. Vid ett liberum tenementum per servitium militare kunde delningen gå så långt, att boningshuset delades emellan arftagarne. I fråga om en egendom, som utgjorde caput baroniæ, kunde styckning icke ega rum, men funnos flere hufvudgårdar, kunde dessa fördelas mellan arfvingarne.

Att genom testamente öfverlåta jordegendom till annan var endast under vissa förhållanden och på vissa trakter tillåtet. Uti magna charta af år 1215, § 43 var förbjudet att öfverlemna jord för alltid till kyrkan, och detta på den grund, att kyrkans egendomar voro befriade från de feodala bördorna, och att således både staten och den omedelbare länsherren led intrång i sina rättighe-

ter, om för mycken jord kom i kyrkans hand. Ganska mycken jord hade nemligen före denna tid kommit i klostrens och kyrkans ego. De underlydande hade här en något sjelfständigare ställning än på andra gods, och detta visar sig bland annat äfven deri, att deras afgifter och prestationer tidigare blefvo förvandlade i penningar än de öfriges. Med tiden genomfördes dock denna förändring äfven på de andra godsen, och egendomsherrarne fingo bruka sin jord med legda arbetare, och deras ekonomiska bestånd blef då beroende derpå, att de kunde bruka sin jord för samma summa, som de erhöello af sina underhafvande. Detta var dock med svårighet förenadt, när sjöfarten och industrien redan började blifva jordbruket öfvermäktiga i konkurrensen. Regeringen, som i denna fråga stälde sig på jordbrukarnes sida, sökte genom maximitaxor förhindra arbetslönernas allt för stora stigande, men priset fortfor dock det oaktadt att höja sig, isynnerhet sedan digerdöden under fjortonde århundradet borttryckt en väsendtlig del af befolkningen ¹⁾. Följden häraf blef, att godsegarne måste använda det brukningssätt, som erfordrade minsta möjliga arbete och på samma gång lemnade en någorlunda god behållning. Då ullen under denna tid betingade ett ganska högt pris till följd af den i de Nederländska städerna uppblomstrande väfnadsindustrien, ansåg man det lämpligast och mest lönande att egna sig åt fårskötsel, hvilken tillät den största minskning i arbetspersonalen. Denna näring kunde naturligtvis med stor framgång bedrivas på de stora godsens vidsträckta och gräsrika fält, men för de små jordegarnes passade den icke alls, isynnerhet sedan betesrätten på den gemensamma jorden, enligt hvad vi förut visat, blifvit dem beröfvad. Under sådana förhållanden var det naturligt, att de små jordpossessionerna indrogos under eller sammanlades med de större, och den lägre befolkningens ställning blef än mera försämrad. Lagstiftningen sökte förgäfves motarbeta denna jordens förvandling till en betesmark för får; befallning gafs, att de små jordegarnes hus och lägenheter skulle återupprättas, men något resultat häraf förmärktes ej, utan allt fortgick i samma riktning som förut. Visserligen har sedan denna tid jordbrukssystemet i England blifvit förändradt och ett rationellt åkerbruk infördt, men jordpossessionerna hafva allt mer och mer sammanförts uti en fåtalig jordaristokratis händer, så att för närvarande hälften af Englands jordområde eges af 150 personer och samtliga jordegarnes antal icke öfverstiger 30,000 ²⁾. I Skottland eger äfven ett liknande

¹⁾ Liljenstrand, anf. st., sid. 141 och följ.

²⁾ Jfr Liljenstrand, anf. st., sid. 142 och följ.

förhållande rum; halfva Skottland eges af 10 eller 12 personer, och hvar och en af deras jordpossessioner öfvergår oförminskad enligt majoratsystemet eller den feodala artsordningen till äldste sonen eller, om en sådan saknas, till den närmaste släktingen enligt lagens arfsordning. En fullständig testamentsfrihet eger rum i England, och den af lagen stadgade arfsföljden inträder endast i det fall, att den döde ej genom testamente förordnat angående sin efterlemnade egendom. Det är dock allmän sed i England att genom testamente förordna, att jordegendomen skall odelad tillfalla en af arfvingarne. Men utom denna ordning, som uppenbarligen är i hög grad egnad att motverka jordstyckning, är det också enligt Engelsk lag tillåtet att testamentera jord, hvilken innehafves såsom fee simple d. v. s. under en så fullständig egande- och dispositionsfrihet, som den Engelska jorden kan innehafvas, till en eller flere lefvande personer efter hvarandra samt äfven åt en vid stiftelsen ännu ofödd person, på det vilkor, att samtliga innehafvarne, till dess den sistnämde uppnått 21 år, endast kunna förfoga öfver egendomen på det sätt testamentet medgifver. Sedan denne uppnått 21 års ålder, kan dock egendomen, äfven om han ej kommit i besittning af densamma, genom öfverenskommelse mellan honom och de föregående befrias från sin egenskap af fideikommiss. Inrättandet af ständiga familjefideikommiss blef i England först tillåtet under Edward den förstes regering genom Westminsterstatutet de donis conditionalibus 1282. Sedan emellertid domstolarnas rättspraxis så småningom börjat godkänna vissa rättsförfaranden, hvarigenom de eviga fideikommissen kunde upphäfvas, blef slutligen 1833 rättigheten att stifta sådana begränsad till den substitutionsrätt, som ofvan är nämnd; men den allmänt antagna seden att för hvarje generation förnya nämnda substitutioner åstadkommer i fråga om jordens sammanhållande samma verkan, som man eljest sökt uppnå genom stiftande af fideikommiss.

Vi hafva härmed hunnit fram till behandlingen af det egentliga ämnet för detta arbete: *framställning af den Svenska jordeganderättens historiska utveckling i ekonomiskt afseende*. Vid denna framställning vilja vi dock i någon mån taga hänsyn äfven till jordeganderättens utveckling i Norge och Danmark, enär rättsutvecklingen i dessa länder i många afseenden tjénar till

belysning af våra Svenska förhållanden. Först vilja vi taga i betraktande jordeganderättens beskaffenhet på de båda lägre kulturstadierna, der, enligt hvad vi förut visat, hufvudnäringarna i allmänhet utgöras af jagt och fiske samt boskapsskötsel, och sedermera framställa beskaffenheten af denna rätt på åkerbrukskulturens stadium.

Jordeganderätten i Sverige.

Likasom i andra länder måste äfven i Sverige en tid hafva funnits, då dess innebyggare uteslutande varit hänvisade till en occupatorisk näring eller hushållning. Denna hushållning eller detta stadium af ekonomisk utveckling tillhör dock hufvudsakligen en förhistorisk tid; vi känna nemligen hvarken den folkstam, som först beträdt den Svenska jorden, ej heller kunna vi med historisk visshet uppgifva, hvilken näring den hufvudsakligen idkat, eller hvilken rättsordning hos densamma varit rådande; men landets natur synes här nästan mera än annorstädes hänvisa den ursprunglige innebyggaren att genom jagt och fiske samt i öfrigt genom tillegnande af de alster, naturen omedelbart ur sitt sköte erbjuder, söka tillfredsställa sina behof. Landet, omgifvet på trenne sidor af haf och inuti fullt af stora skogar, tjenliga till jagtmarker, samt genomskuret af fiskrika sjöar och strömmar, liksom lockade sina första innebyggare att tillgripa ett näringsfång, som lättare än åkerbruket gaf dem de erforderliga medlen för tillfredsställande af deras enkla behof¹⁾. Under en senare tid förekomma dock ganska ofta hos historiska författare berättelser, af hvilka vi kunna hemta upplysningar angående den ekonomiska utvecklingens gång i Sverige. Redan Tacitus omtalar "Svionernas samhällen" såsom betydande genom folkmängd, vapen och skepp, men för bedömande af det ekonomiska tillståndet gifver hans berättelse ej någon egentlig ledning²⁾. Den Göthiske historieskrifvaren Procopius omtalar det ytterst i norr belägna landet Thule, hvilket han ansåg vara en ofantlig ö, bebodd af flera stammar, bland hvilka Gauterna voro de talrikaste och Skridfinnarna de vildaste. Om dessa sistnämnda säger han, att "de hvarken hade kläder eller begagnade skor eller drucko vin eller hade någon gröda af jorden, ty hvarken de sjelfva eller deras qvinnor idkade jordbruk,

¹⁾ Botin, Beskrifning om Svenska hemman och jordagods, kap. 1.

²⁾ Tacitus, Germania, c. 44.

utan alla egnade sig uteslutande åt jagt. De öfvermåttan stora skogarna och bergen, som finnas i denna trakt, erbjödo dem nemligen en utomordentligt stor mängd af nyttigt villebråd och andra djur. Köttet af de vilda djuren tjänade dem till föda, och hudarna begagnade de till kläder. Men då de ej hade något att sy med, hopbundo de hudarna med senor af djuren och betäckte dermed sin kropp helt och hållet. Deras nyfödda barn uppammades icke heller på samma sätt som andra människors, utan uppföddes endast med mörken af de fångade djuren. Såsnart barnet var födt, invecklade modern det genast i en hud, hvilken hon hängde upp i ett träd, stack ett stycke mörk i barnets mun samt begaf sig med mannen åter ut på jagt. Sådant var lefnadssättet hos dessa barbarer, hvaremot de öfriga innebyggarna i Thule ganska litet skilde sig ifrån andra människor¹⁾. Jordanes berättar, att dyrbart pelsverk kommit till Rom "genom många nationer" från folket Svethans uti Skandinavien, hvilket tydligen visar, att jagten här under denna tid varit mycket idkad och en vigtig näring²⁾. Under en något senare tid beskriver Paulus Warnefridi de förut af Procopius omtalade Skridfinnarna; han säger, att de erhållit sitt namn deraf, att de kände en konst att "springa på ett inböjdt trä" och sålunda under jagten förfölja villebrådet³⁾. Han åsyftar härmed naturligtvis skidlöpandet och beskriver äfven renen. Finnarnas dräkt utgjordes hufvudsakligen af en luden tröja af renhud, och Warnefridi säger sig sjelf hafva sett en sådan. Vi finna häraf, att Finnarna eller, som vi numera kalla dem, Lapparna vid denna tid varit kända af ganska aflägsset boende folk och sålunda sannolikt utgjort en betydlig del af Nordens innebyggare. Att bestämma det område, som de på hvarje särskild tid innehafte, är numera icke möjligt. Tacitus omtalar en folkstam, Fenni, boende der nu landet Samland i Preussen ligger. Beskrifningen på denna folkstam träffar fullkomligt in på Lapparna; han säger sig vara "osäker om han skall räkna Peucinerna, Venderna och Finnarna till Germanerna eller Sarmaterna . . ."; han omtalar vidare, att hos Finnarna herskade en utomordentlig råhet och ohygglig fattigdom. De hade inga vapen (i Romersk mening), inga hästar, intet hus eller hem. Örter utgjorde deras föda, skinn deras kläder och marken deras läger. De förlitade sig endast på sina pilar, men i brist på jern satte de ben till udd på dem. Jagten utgjorde både männens och qvinnornas näringsfång, ty dessa senare

¹⁾ Cajanus, *Våra Nomader*, sid. 7.

²⁾ Jordanes, *De rebus Geticis*, citerad af Geijer i *Svenska Folkets Historia*, I. sid. 17.

³⁾ Paulus Warnefridi, *De rebus gestis Longobardorum*, citerad af Geijer m. fl.

följde med öfverallt och delade fångsten eller bytet. För barnen gafs ingen annan tillflykt för vilda djur och för regn, än att de betäcktes uti någon sammanflätning af ett träds grenar. "Hit drogo sig de unga tillbaka, här var de gamles tillflyktsort. Detta (lefnadssätt) ansågo de lyckligare än att träla med åkerbruk, äflas med hus (byggnadsarbete) samt under fruktan och hopp fika efter andras egodelar. Trygga för människor, trygga för gudarne hade de uppnått hvad som är svårast af allt, nemligen att icke en gång hafva något att önska" ¹⁾). Sjelfva benämningen Samland synes också tala för, att denna trakt i forntiden varit bebodd af Lappar. Detta folk kallar sig nemligen sjelf för Sabmelads, Sabme, Same, och Samland skulle då helt enkelt betyda Samernas eller Lapparnas land, Lappland ²⁾). På grund af det anförda torde man kunna antaga, att Lapparna i äldsta tider varit en vidt utbredd folkstam och förekommit öfver hela Sverige. För denna åsigt talar äfven det ännu i södra Småland förekommande namnet Finnveden eller Finnskogen, omfattande de tre häraderna Östbo, Westbo och Sunnerbo. Vid den Ariska folkstammens invandring i Sverige synas dock de i intellectuelt och fysiskt afseende underlägsna Lapparna hafva blifvit undanträngda till rikets norra delar, der deras område och antal sedermera allt mer och mer förminskats.

Genom att betrakta Lapparnas eller, som de historiskt kallas, Finnarnas lefnadssätt hafva vi i Sverige kunnat leda oss tillbaka till det första och lägsta trappsteget på den ekonomiska utvecklingens bana, det stadium, der *jagt* och *fiske* utgöra de hufvudsakliga näringarna. Huru rättsordningen för dessa näringar under ifrågavarande tid var beskaffad, kan naturligtvis ej med tillhjälp af direkta upplysningar afgöras. Dock torde man utan fara för misstag kunna antaga, att rätten till jagt och fiske här som hos andra folk på motsvarande stadium framträdde såsom en släktens eller hordens fria och gemensamma rätt gent emot andra, och att jordeganderätten erhållit någon egentlig betydelse, först då jordområdet i följd af befolkningens tillväxt något mera tagits i an-

¹⁾ Tacitus, Germania, c. 46: Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubili humus; sola in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit; passim enim comitantur partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur: huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Sed beatius arbitrantur quam ingemere agris, inlaborare domibus, suas aliasque fortunas spe metuque versare: securi adversus homines, securi adversus deos rem difficillimam assecuti sunt ut illis ne voto quidem opus esset.

²⁾ Cajanus, anf. st., sid. 16.

språk. Detta antagande vinner äfven stöd deraf, att jagträtten ännu vid tiden för den äldre Vestgöotalagens codifiering varit en för alla gemensam och fri rätt ¹⁾). Om vi derföre i öfverensstämmelse med hvad vi förut sagt vilja anse denna jagträtt såsom den äldsta form af jordeganderätt, hafva således i Sverige så väl som annorstädes de första yttringarna af eganderätt till jord haft en samfäld eller gemensam karaktär.

Redan under den tid Lapparna qvarstodo på jägarstadiet, hade de under ständiga strider blifvit af den Ariska folkstammen undanträngda till norra delen af landet. Så småningom hade äfven jagten och fisket blifvit otillräckliga för tillfredsställande af befolkningens behof af lifsmedel, och nöden tvang den att se sig om efter en näring, som säkrare än jagten gaf den ett nödtorftigt lifsuppehälle. Man erhöll en ny näring derigenom, att man lyckades tämja renen, hvilken liksom Lappbefolkningen alltmera undanträngdes mot norr, och härmed var ett jättesteg taget på kulturutvecklingens bana. Att tämja ett så skyggt djur som renen var naturligtvis icke någon ringa konst. "Det var en djurf tanke, säger Petrus Læstadius, värdig att jemföras med hvarje annan, som skapat en stor uppfinning till kommande släktens nytta, men uppfinnaren dog okänd uti någon obemärkt och enslig dal i Nordens vida öken, och tiden sväljde upp hans namn" ²⁾). Denna öfvergång från jagt och fiske till nomadkultur synes hafva egt rum ganska tidigt. Att bestämma tidpunkten härför är dock så mycket mera vanskligt, som en dylik öfvergång naturligtvis sker under loppet af en längre tidrymd och ej på en gång verkställes. Ännu i sjette århundradet omtalas emellertid Lapparna af förutnämde författare såsom jägare och fiskare, men mot slutet af nionde århundradet framställas de deremot såsom nomader, hvarföre öfvergången från det ena stadiet till det andra måste hafva egt rum under de århundraden, som ligga emellan de angifna ³⁾). Den rätt till jorden, som Lappbefolkningen efter öfvergången till nomadkultur gjorde gällande, var en för stammen eller delar deraf gemensam betesrätt. I början lika obestämd som den ursprungliga jagträtten, blef den med tiden, i samma mon som Lapparna kommo att regelbundnare begagna sitt territorium, mera bestämd. De hafva numera sina bestämda flyttningsvägar och slå i allmänhet upp sina tjäll på de trakter, der man efter gammal sedvana från förfädrens tid plägat öfvervintra. Några bestämda gränser för deras betesområden,

¹⁾ V. G. L. cod. ant. Forn. B: 7.

²⁾ Jfr Cajanus, anf. st., sid. 35.

³⁾ Cajanus, anf. st., sid. 35.

de så kallade renbeteslanden, finnas icke utstakade, utan renen löper fritt öfver nejden och betar än här och än der. Men ju närmare det är intill Lappens tjäll, desto mera omedelbar är hans besittning af jorden och desto större hans eganderätt dertill; ju längre deremot man kommer derifrån, desto svagare blir eganderätten, till dess den slutligen förlorar sig i en allmänning ¹⁾. Många rubbningar och inskränkningar hafva under de senaste århundradena skett uti Lapparnas rätt till de gamla renbetesområdena dels genom nybyggares inkräktande på deras mark dels genom de administrativa myndigheternas inblandning uti förhållandet Lapparna emellan samt mellan nybyggarna och Lapparna och slutligen äfven genom vissa trakters indelning uti renbetesdistrikt, der först efter gjord anmälan hos länsmannen rätt till bete erhålles ²⁾. Ordningen hos Lapparna är således icke numera den samma som hos ett vanligt nomadfolk, och detta beroende derpå, att jordbrukslägenheter med tiden uppkommit invid och uppå Lapparnas gamla områden. Den jord i Norrland, som icke tagits i anspråk för jordbruket och sålunda blifvit förvandlad till hemman, anses numera såsom statens egendom, och Lappbefolkningen har derföre endast en så stor nyttjanderätt till jorden, som staten på hvarje tid tillerkänner den.

Om en öfvergång från nomadkultur till åkerbruk kan man knappast tala, då fråga är om Sverige. Lapparna qvarstå nemligen ännu på nomadstadiet och kunna till följd af klimatets stränghet sannolikt aldrig öfvergå till åkerbruk; våra förfäder deremot kände säkerligen åkerbruket långt förr än de ankommo hit. Åkerbrukskulturen har sålunda hos oss icke utvecklats sig ur den förutnämnda nomadkulturen, utan genom ett invandrande folk blifvit här införd och utbredd. Att bestämma, vid hvilken tid eller på hvilka vägar våra förfäder hit invandrat, anse vi oss ej kunna, och det torde dessutom för behandlingen af vårt ämne ej vara af nöden. Så mycket torde man dock med vissnet kunna antaga, att Svear och Göter på olika tider och från skilda håll anländt hit. Båda folken synas vid invandringen varit fördelade i horder eller tribus, hvilka hos Svearna kallades hundari, hos Göterna häred eller hæräd; de voro ursprungligen personliga, på släktskap grundade föreningar, men öfvergingo med tiden till territoriella indelningar. En dylik indelning i hundari förekommer äfven hos de flesta Germaniska folk, hos Franker och Anglosachsar ³⁾. Att härädet hos oss ursprungligen varit en personlig och på släktskap

¹⁾ Cajanus, anf. st., sid. 85.

²⁾ K. F. d. 6 Juni 1883 och kodicillen till gränsetraktaten d. 17de Oktober 1751.

³⁾ Jfr Laveleye, anf. st., kap. 5.

grundad förening, framgår tydligast af Gottlandslagens stadgande angående bördsrätten. Denna lag tillåter nemligen ej, att jord säljes utom ätten, men låter dock i vissa fall "häradsmännen i samma härad, der jorden ligger", inlösa egendomen, hvilket visar, att lagen ansett häradet såsom en släktförening och följaktligen häradsmännen såsom ättemän¹⁾. Redan tidigt har dock häradet öfvergått till en local eller territoriell indelning och följaktligen till beteckning för ett visst område. Sålunda omtalas det i Hakon Athelstens saga, att Kettil Jamte, Önund Jarls son af Sparabo, för öster om det höga fjellet och ett stort följe af män med honom, och "de rödjade der marken och bygde stora härader". En dylik öfvergång från personlig till territoriell indelning har äfven egt rum i fråga om mantalet. Ursprungligen betydde nemligen detta mannatal, antal af män, men öfvergick sedermera i beskattningslagarna till benämning för ett visst stycke jord, en jordpossession. De Ariska folkens förening i släktgrupper är lätt förklarlig, då man besinnar den styrka släktbandet hade hos dessa folk. Detta åter berodde hufvudsakligen på beskaffenheten af deras religion, hvilken ursprungligen hade formen af en dyrkan af förfäders andar. De döde ansågos af de Ariska folken för heliga väsenden, och de efterlevande tillade dem de vördnadsfullaste namn. De kallade dem goda, heliga, saliga och hyste för dem så mycken vördnad en människa kan hysa för den gudomlighet, hon älskar eller fruktar. De tänkte sig hvarje afliden nästan som en gud. Grafvarna voro dessa gudomligheters tempel, och framför hvarje graf gjordes ett altare för offren, der släkten gemensamt och på bestämda tider offrade åt sina döde. Försummade man detta, ansågs den aflidnes själ förlora sin lugna ro och blifva en irrande ande, som plågade de lefvande. Grafven blef sålunda den medelpunkt, kring hvilken alla släktens medlemmar, huru talrika de än voro, samlades. Denna döds Kult är urgammal och härleder sig från Indiens Arier. Den framställes i Rigvedas hymner och Manus lagar såsom den äldsta människorna haft. Man finner lätt, att dessa åsigter voro i hög grad egnade att sammanhålla familj- och släktmedlemmarne. Kulten var gemensam, arbetet och egendomen blefvo också gemensamma. Men släktens sammanhållning berodde äfven på behovet af skydd och ömsesidig hjälp. Då de särskilda på släktskap grundade föreningarna ännu ej sammanslutit sig till en stat, som kunde upprätthålla rättsordningen och lemna den enskilde den hjälp, han i och för en tryggad existens behöfde, måste släktmedlemmarne sjelfve söka

¹⁾ Nordström, Sv. Samhällsförfattningens historia, 1 afd. II., sid. 14.

att efter förmåga och behof sörja för inre ordning och frid samt yttre säkerhet. Under sådana förhållanden var det ganska naturligt, att våra förfäder vid besittningstagandet af den Svenska jorden slog sig ned släktvis eller förenade i släkter, och att eganderätten till det område, som af dem intogs, blef en för släkten gemensam rätt ¹⁾).

Enligt hvad vi redan förut omnämt, kände våra förfäder åkerbruket vid deras invandring i Sverige, om också boskapsskötsel ännu utgjorde deras hufvudnäring. Osäkrare är, huruvida något egentligt åkerbruk idkades af de Ariska folken, innan de lemnade sitt ursprungliga hem i Asien. Från några i de Asiatiska språken förekommande gemensamma termer för åkerbruksförhållanden och redskaper har man dock ansett sig kunna hemta stöd för den meningen, att Arierna redan före utvandringen voro åkerbrukare ²⁾). Laveleye antager dock, att den Ariska folkstammen före sin utvandring icke kände åkerbruket, och detta sitt antagande stödjer han derpå, att Germanerna, hvilka senast af alla Ariska folk ankommo till Europa, ännu voro ett nomadfolk, då Romarna först kommo i beröring med dem. För vår del antaga vi, att de gamla Arierna i det ursprungliga hemlandet idkat något, om också ringa och ofullständigt, åkerbruk, och anse, att detta ganska väl kan stå tillsammans med Laveleyes åsigt, att Germanerna voro nomader vid den tid Romarna gjorde bekantskap med dem. Ty ingenting hindrar, att ett extractivt jordbruk idkades af Germanerna, och att detta skedde hafva vi redan förut varit i till-

¹⁾ Fustel de Coulanges, *La cité antique*, I. kap. 2.

²⁾ Man har visat, att för ordet ok finnes gemensam benämning i nästan alla Ariska språk. Det heter på Sanskrit Yuga, Pers. Yûgh, Grek. *Ζυγός*, Latin jugum, Isl. Ughaím, Got. Joug, Gammaltyska Iga, Svenska ok. Ungefär lika är förhållandet med ordet vagn: Sanskrit Vâha, Latin vehiculum, Anglosachs. Waen, Tyska Wagen, Svenska vagn. Detta bevisar dock blott, att vagn förekommit hos alla dessa folk, och att sättet att med tillhjälp af kreatur fortskaffa densamma varit känt. För begreppet åker finnes ej något gemensamt ord inom de Asiatiska och Europeiska-Ariska språken; det Grekiska *ἄγρός*, Lat. ager, Got. Akrs, Svenska åker hafva ej någon beslägtad motsvarighet inom den Asiatiska gruppen. Samma är förhållandet med ordet årder; det heter på Grek. *ἄροτρον*, Lat. aratrum, Cymbr. Aradyr, Gammaltyska Erida, Gammalsvenska Ardr. För de enklaste åkerbruksredskapen, spaden och hackan, finnas deremot benämningar inom samtliga Ariska språken, hvaraf man torde kunna sluta, att Arierna före sin utvandring ur det gemensamma hemlandet idkat något, om också ofullständigt, jordbruk. Pictet, *Les Origines Indo-europ.*, citerad af J. Kreüger, *Studier rörande de agrariska förhållandenas utveckl. i Sv. till slutet af unionstiden*, sid. 4.

fälle att omnämna, ehuru boskapsskötsel ännu var deras hufvudnäring och således enligt Laveleyes mening karaktäristisk för dem i ekonomiskt afseende.

Då vi nu öfvergå till framställning af jordeganderätten på den egentliga jordbrukskulturens stadium, vilja vi skilja emellan tvänne hufvudslag af jordegendom, nemligen å ena sidan *Allmänningssjorden* samt å andra sidan *den jord*, som af slägter och enskilde vid landets första bebyggande *omedelbart* togs i anspråk. Eganderätten till dessa båda slag af jord har haft en mycket olika utvecklingsgång, hvilket isynnerhet varit beroende på den olika kultur, som å desamma förekommit, i det att allmänningssjorden såsom hufvudsakligen skogbevuxen mera lämpat sig för samfäld egande- och nyttjanderätt samt därför åtminstone till stor del förblifvit en samfälligheternas gemensamma egendom, då deremot den till jordbruk använda jordegendomen så småningom och i sammanhang med den allmänna ekonomiska utvecklingens framåtskridande öfvergått till privat egendom.

Vi skola först behandla eganderätten till Allmänningssjorden, enär denna till följd af sin karaktär af gemensamhet och jordens lägre kultur har en äldre eller mera ursprunglig prägel än eganderätten till den jord, som för idkande af jordbruk blifvit tagen i omedelbar besittning. Allmänningssintressentens rätt till allmänningen är i början lika obestämd och af nästan samma beskaffenhet som nomadens rätt till stammens gemensamma område och står derföre ursprungligen närmast det slag af eganderätt, som hos ett nomadfolk förekommer.

Eganderätten till Allmänningssjorden:

A. Under Landskaps- och Landslagarnas tid.

Då våra förtäder invandrat hit och förenade i släktgrupper tagit landet i besittning, betraktade de, enligt hvad vi förut antydtt, jordområdet i sin helhet såsom en gemensam egendom. De jordpossessioner, som omedelbart togos i besittning och genom arbete bragtes under högre kultur, blefvo de särskilda släkt-

föreningarnas tillhörigheter, men den emellan dessa områden varande jorden betraktades fortfarande såsom en allmän eller alla tillhörig egendom och kallades därför allmänning, almænninger, almænniger, almænnungen. Då befolkningens antal i början var ytterst ringa i förhållande till jordens vidd och den kultiverade marken jämförelsevis obetydlig, kom allmänningensjorden att omfatta ofantliga sträckor, hvilka dock, enligt hvad vi längre fram skola söka visa, minskats i samma mån, som jordbrukskulturen vunnit större utbredning. Utom dessa områden räknades också till allmänningarna vissa berg, sjöar och åar ¹⁾.

Vid tiden för Landskapslagarnas affattande var eganderätten till allmänningarna i mellersta och södra Sverige långt mera utvecklad än hvad förhållandet var i den norra delen af landet, och detta helt naturligen af det skäl, att kulturen i Svea och Göta land vid denna tid hunnit en långt högre utveckling än i norra Sverige. Vi vilja därför först framställa Helsingelagens stadganden om eganderätten till allmänningarna, oaktadt detta är att afvika från en kronologisk behandling af lagarnas bestämmelser angående detta ämne. Helsingelagen gälde, som vi veta, icke blott för det område, som landskapet Helsingland numera omfattar, utan för ett obestämdt territorium, ungefär motsvarande det nuvarande Norrland. I denna lag omtalas egentligen endast ett slag af allmänning, almænnungen, och denna motsättes den jord, som tillkom de särskilda byalagen. Eganderätten till denna allmänningensjord hade en så obestämd karaktär, att man nästan skulle vilja anse hela den i Norrland förekommande allmänningensjorden såsom en *res nullius*. Men då det ligger i sakens natur, att staten är egare till den jord, som icke blifvit af enskilde tagen i besittning, måste man tillerkänna staten eller samhället eganderätten till de Norrländska allmänningarna. Att endast ett slag af allmänningensjord här förekommer, torde ega sin grund deri, att befolkningen och kultiveringen af denna trakt icke tillgått på samma sätt som i Svea och Göta land. Ty då dessa blifvit bebyggda af ett invandrande folk, fördeladt i mindre, på släktskap grundade föreningar, hvilka hvar för sig togo i medelbar eller omedelbar besittning vissa delar af landet, har deremot Helsingland, ja, man torde kunna säga hela Norrland, blifvit bebyggt så småningom af nybyggare från de angränsande trakterna. Desse nybyggare, hvilka till ringa antal i sender ankommo, kunde naturligtvis icke göra anspråk på hela landsdelar, utan måste åtnöja sig med eganderätt till de områden, som to-

¹⁾ V. G. L. IV: 11 och H. L. W. B. XIV: 2.

gos i omedelbar besittning. Samma förhållande torde ock vara orsaken till att uti Finland icke några lands- eller häradsallmänningar förekommit, utan hufvudsakligen endast ett slags allmänning, hvilken betraktades såsom hela samhällets egendom. Visserligen hafva i Finland några få sockenallmänningar funnits, men dessa synas hafva varit af ringa omfång och betydighet ¹⁾).

I Helsingelagen omtalas emellertid ett särskildt slag af jord under gemensam eganderätt, hvilket motsvarar de i mellersta och södra Sverige förekommande byallmänningarna; det är nemligen "byamännens egna skog", d. v. s. den skogsmark, som byamännen tillegnat sig såsom sin gemensamma egendom ²⁾). Eganderätten till byamännens skog var naturligtvis långt mera bestämd och fullständig än eganderätten till allmänningen, hvilket framgår deraf, att det var tillåtet för hvem som ville att anlägga nybygge å allmänning, under det att sådant ej var tillåtet å den till byarna hörande skogsmarken, såvida man icke erhöll egarnes tillåtelse dertill ³⁾). Något tillstånd till odlings företagande å allmänning erfordrades deremot ej. Lagen säger endast, att den, som ville å allmänning taga "byæ æmpnæ" och intaga jord till åker eller äng, skulle rödja tre *dyssiær*, d. v. s. en åker, på hvilken kunde skördas tre trafvar säd, göra ett hus med fyra knutar och med två vittnen kringgå intäkten; han skulle taga skogen lika bred som åkren och ängen, men så lång som en "styltings rast", d. v. s. så lång som han kunde mäta genom en vid vintersolståndet före solens uppgång börjad resa, hvarunder han skulle hugga ett lass stör och dermed vid middagstiden vara hemkommen ⁴⁾). Den rätt, som nybyggarna erhöillo till de af dem upptagna områdena, var en fullständig eganderätt, ty någon afgift eller recognition omtalas ej, icke heller några inskränkningar i deras rätt att fritt disponera öfver den på ofvannämnda sätt begränsade jorden. Emellertid synas Helsingelagens stadganden angående anläggning af nybyggen hafva varit mycket gamla redan vid den tid, då lagen affattades, hvilket framgår dels af sjelfva bestämmelsernas uråldriga karaktär dels deraf, att åtgärder från statens sida vidtogos, hvilka voro stridande emot lagens innehåll. Sålunda finner man, att redan år 1327 delades landet från Skellefte- till Luleelf i tre lotter emellan

¹⁾ Liljenstrand, Finlands Jordnaturer och Äldre Skatteväsende, jemte ett blad ur dess kulturhistoria, sid. 63.

²⁾ H. L. W. B. XIV.

³⁾ H. L. W. B. XV.

⁴⁾ H. L. W. B. XV in fine.

Konungen, Erkebiskopen och Nils Farthiegnsson samt Peter Unge ¹⁾, hvilket tydligen visar, att man icke längre tog hänsyn till Helsingelagens bestämmelser angående huru mycket obebygdt land finge upptagas af en enskild person. Statens befogenhet att på detta sätt disponera öfver de stora ouppodlade jordområdena i rikets norra delar måste anses såsom en naturlig följd af dess eganderätt dertill och allt mera framträda i den mon befolkningens antal tilltog och jorden till följd deraf mera togs i anspråk. Hvad för öfrigt beträffar sättet att tilldela enskilda medborgare stora landsträckor, stod detta i god öfverensstämmelse med det i södra och vestra Europa vid denna tid förekommande förläningsväsendet, hvilket äfven i Sverige efter Folkungaättens uppstigande på thronen vann ej ringa insteg.

Äfven i Kopparbergstrakten behandlades allmänningssjorden på samma sätt. Konungen tillät 1347, att arbetarne fingo rödja "den vildmark, som likbrand eller bolyxa öfvergått" och behålla den odlade jorden utan erläggande af någon afrad d. v. s. under fullständig eganderätt, och i Finland synes man gått tillväga på liknande sätt. I ett Kongl. Bref af den 16 januari 1441 gafs befallning åt konungens embetsman i Finland att gifva och fördela Konungens allmänningar åt sådane jordbrukare, som behöfde dem, *emot kronones skatt*, dock så, att dessa allmänningars forne egare skulle först erhålla så mycket som tolf bofaste män ansågo vara tillräckligt, och i ett annat Kongl. Bref af den 28 Augusti ofvannämnda år omtalas, att skogar och utmarker i Tavastland blifvit fördelade, men med den varsamhet och försigtighet, att gamla byar, som jorden förr tillhört, icke skulle råka i ödesmål. Hvad beträffar de i dessa Kongl. Bref omtalade forne egarne till allmänningssjorden, så synes man dermed hafva menat dem, som från äldsta tider egt rätt att nyttja allmänningen, ty någon menigheternas eganderätt till allmänningarna i Finland förekom icke, utom till de få sockenallmänningar, vi redan förut omtalat.

På helt annat sätt gestaltade sig eganderätten till allmänningarna i södra och mellersta Sverige. Denna olikhet berodde hufvudsakligen, enligt hvad vi redan förut antydtt, på den olika ordning, i hvilken sjelfva bebyggandet här egde rum. De på släktskap grundade förbunden togo jorden i besittning och tillerkände sig eganderätt icke blott till den del af densamma, som de genom sitt arbete kultiverade, utan äfven till den, som låg obegagnad inom eller bred-

¹⁾ Monumenta Ulleråkerensia, sid. 144.

vid deras område. Hvert och ett af dessa förbund eller föreningar egde från början nästan samma sjelfständighet som en stat, då konungen ursprungligen i förhållande till samtliga förbunden endast egde skyldigheten att förrätta de gemensamma offren och anföra krigshären. De minsta släktföreningarna voro de i byalagen eller bygemensamheterna samboende; af flera sådana uppkom ett härad och af flera härader ett landskap. Ju längre tillbaka i tiden vi betrakta dessa samfälligheter, desto större sjelfständighet finna vi dem ega. Vid sådant förhållande är det icke underligt, att man på landskapslagarnas tid finner trenne slag af allmänningar nemligen by-, härads- och landsallmänningar, tillhörande de samfälligheter, inom eller bredvid hvilka de voro belägna, men å andra sidan är det äfven helt naturligt, att i samma mon som häraderna och landskapen mera stadigt sammanslöto sig till en stat, hvilken i de flesta afseenden öfvertog deras forna förpligtelser, också deras rättigheter och tillhörigheter med tiden kommo att åtminstone i någon mon öfverföras i statens hand, och att sålunda de till dessa samfälligheter hörande allmänningar skulle öfvergå i statens ego. Beträffande åter byallmänningarna, kunde dessa, till följd af den mera omedelbara egande- och besittningsrätt, som bygemensamheterna i anseende till desamma lättare kunde göra och factiskt gjorde gällande, icke gerna blifva ansedda för publik egendom. Dessa allmänningar stodo så mycket närmare den under enskild eganderätt varande jorden, som de samfälligheter voro mindre, hvilka egde dem, och af detta förhållande var det derföre en naturlig följd, att byallmänningarna, enligt hvad vi framdeles skola söka visa, i sammanhang med jordbrukets tilltagande intensitet öfvergingo i enskild ego och dermed förlorade sin förra karaktär af allmänning.

Öfvergå vi till Göta- och Svealagarnas bestämmelser om allmänningarna, finna vi, att de i allmänhet grunda sig på den förutsättningen, att landskapet eller häradet hade en fullständig eganderätt till sina allmänningar. Endast tvänne sannolikt skenbara undantag förekomma från denna regel. I Östgötalagen talas det nemligen om ett särskildt slag af allmänning, som kallas Konungsallmänning, hvilken konungen skulle hafva rätt att försälja ¹⁾). Men detta stadgande synes icke hafva afseende på någon staten tillhörig jord, utan åsyftar säkerligen skogsmark, som tillhörde någon gård eller egendom, som var i konungens privata ego ²⁾). Det andra undantaget från ofvannämnda

¹⁾ E. S. I: 2.

²⁾ Schlyter, Glossarium till Östg. L. under ord. Almæninger.

regel om landskapens och häradernas oinskränkta eganderätt till sina allmänningar förekommer i Uplandslagen, der det säges, att allmänningar, som lågo mellan två häradar och icke voro utmärkta med rå och rör, skulle skiftas i tre delar, af hvilka en skulle tillfalla kronan och de andra två hvardera häradet ¹⁾. Men detta stadgande röjer tydligen spår af ett yngre ursprung än sjelfva lagen och har sannolikt tillkommit, sedan kronan börjat tillerkänna sig egande- och dispositionsrätt öfver landskaps- och häradsallmänningarna, och synes hafva haft till ändamål att gifva lagligt stöd åt en redan utbildad praxis ²⁾.

Landskapets och häradets rätt till sina allmänningar synes på landskapslagarnas tid hafva omfattat befogenhet för innebyggarne att gemensamt och med andras uteslutande förfoga öfver allmänningarna. Nyttjanderätten tillkom innebyggarne inom landskapet eller häradet gemensamt och var i allmänhet fri i fråga om mulbete och skogstång; endast några få undantag förekommo härifrån, såsom förbud att barka fruktbärande träd samt att verkställa slätter före rätt tid ³⁾. Rätten att odla å allmänningen tillkom naturligen innebyggarne allena med andras uteslutande, men är för öfrigt något olika bestämd i de särskilda lagarna. I den äldre Vestgötalagen omtalas ej, att något tillstånd vore behöfligt för att odla på allmänningssjorden, utan rätten dertill synes hafva varit öppen och fri för hvem som helst, men i Lydekini excerpter heter det, att ingen må något taga eller utgifva af häradets allmänning utan häradshöfdingens och hela häradets samtycke, ej heller af landsallmänning utan hela landskapets samtycke och lagmans dom ⁴⁾. Den rätt, som nybyggarne i Vestergötland erhöello till den å allmänningarna odlade jorden, synes hafva varit en fullständig eganderätt, ty i den yngre Vestgötalagen heter det, att "The sum boā a allmænnixs iorth oc taker sun æpti fathur, the heta bōnder oc ey lanboā" ⁵⁾, hvilket tydligen visar, att allmänningssbönderna varit ansedda som jordegare, icke som arrendatorer. Men ehuru landskapet och häraderna enligt lagen hade oinskränkt eganderätt till sina allmänningar och kunde meddela sådan åt allmänningssbönderna, finna vi dock, att redan under den ifrågavarande tiden kronan ansåg sig ega del uti allmänningssjorden i Vestergötland. Sålunda öfverlåter konung Erik Eriksson uti ett Bref, utfärdadt mellan åren 1222 och 1250,

¹⁾ W. B. XX: 3.

²⁾ Schlyter, anm. till Upl. L:s text, not 37.

³⁾ V. G. L. cod. rec. Fn. B. 44.

⁴⁾ Lydekini Excerpta et Annotationes, § 144.

⁵⁾ V. G. L. cod. rec. K. B. VII.

till Alvastra kloster hela sin tredjedel uti tvänne "bol" i Grutbec (nuvarande Grebäck), hvaraf klostret erhållit de öfriga delarna genom skötning af konungen och hela Vestgötafolket. Det synes sålunda som om denna trakt mellan Kåkinds och Vadsbo härader varit landsallmänning samt fördelad emellan kronan och landskapet på sådant sätt, att kronan erhållit en tredjedel och landskapet två tredjedelar, ett förhållande, som, enligt hvad vi förut antydte, var en naturlig följd af landskapens aftagande betydelse och kronans ökade behof af inkomster, då hon måste öfvertaga många af landskapens forna åligganden. Hvarföre kronan just gjorde anspråk på en tredjedel af allmänningarna, kan ej med vissnet afgöras, men detta anspråk står emellertid i öfverensstämmelse med den tredjedel i större vattendrag, som i det allmännas intresse undantogs den enskildes disposition, och den tredjedel i häradets böter, som kronan förbehållit sig, samt erinrar om den i Frankrike under medeltiden och äfven senare förekommande "triage", hvilken som vi veta ansågs såsom kronans tillhörighet.

I Östgötalagen omtalas endast härads- och byallmänningar, hvarföre landsallmänningar sannolikt icke der förekommit. Några inskränkningar uti härader nas eganderätt till sina allmänningar omtalas icke i lagen, hvilken tvärtom ålägger häradshöfdingen att hafva vård och tillsyn om häradets allmänning ¹⁾. Dock framgår tydligen af handlingar från denna tid, att kronan äfven i Östergötland tagit en tredjedel af allmänningarna för sin räkning. Sålunda förekommer ett bytesbref emellan Riksmarsken Torkel Knutsson och konung Birger Magnusson af den 29 Juli 1303, hvarigenom den förre erhåller en tredjedel af allmänningsjorden i Linköpings och Wexiö stift ²⁾. Likaledes förekommer ett bref, utfärdadt af lagmannen i Östgöta lagsaga Bengt Magnusson till innebyggarna i Ydre härad, hvari han kungör, att han upplåtit Ringshult, som tillhörde konungen och hela häradet gemensamt, till brukning åt en Nils Sigridsson ³⁾.

Äfven i fråga om Småland kan man, oaktadt dess lagbok med undantag af Kristnubalken gått förlorad, finna, att eganderätten till allmänningarna ursprungligen tillkommit samfälligheterna, men med tiden öfvergått i statens hand. En af konung Erik Läspe år 1238 gifven stadfästelse å en mellan Östbo härad och Nydala kloster träffad öfverenskommelse omtalar, att häradet förbundit sig att ej utan Nydala munkarnes bifall sälja en detsamma tillhö-

¹⁾ Ö. G. L. B. B. XXVIII: 2.

²⁾ Sv. Dipl. II: 395.

³⁾ Sv. Dipl. I: 571.

rande skog ¹⁾), hvilket tydligen visar, att häradet här betraktades såsom egare till allmänningen, men redan 1281 förekommer ett af Magnus Ladulås gifvet dombref rörande allmänningsjord, belägen i Njudung, motsvarande nuvarande Östra och Westra härader i Jönköpings län, hvari det säges, att konungen förut egt en lott i nämnda allmänning, men att han öfverlemnadt den till Linköpings domkyrka, hvilket tydligen visar, att konungen numera ansåg sig ega del i allmänningsjorden. Detsamma framgår äfven af Knut Erikssons meddelade stadfästelse å den af Sverker den förste gjorda gåfvan till Nydala kloster i Småland af en tredjedel i skogarne Flata och Nutahult, hvilken stadfästelse synes hafva egt rum emellan 1210 och 1216 ²⁾).

I Uplandslagen omtalas ett särskildt slag af allmänning nemligen Folklandsallmänning, hvilket naturligtvis var beroende på detta landskaps indelning uti tre s. k. Folkland ³⁾). Menigheternas rätt till sina allmänningar var här, enligt hvad vi ofvan visat, erkänd af lagen, som föreskrifver, huru allmänning, som låg emellan byar, härader eller folkland, skulle fördelas. Låg allmänning emellan tvänne byar, skulle hvardera byn taga hälften af allmänningen; voro flera byar omkring en allmänning, skulle hvardera byn erhålla lika stor del, ehvad byn vore större eller mindre, och om allmänning låge emellan härader eller folkland, skulle hvardera sidan taga hälften af allmänningen. För rättighet att å allmänning odla och anlägga nybygge stadgar lagen, att man skulle begära lof dertill å tinget ⁴⁾). Samma bestämmelser återfinna vi i Westmannalagen angående både eganderätten till allmänningarna, delningen af dem och rätten att å desamma verkställa odling och anlägga nybyggen ⁵⁾). Äfven i Nerike, hvars af konung Magnus Ladulås bekräftade lagbok gått förlorad, synes menigheternas rätt till allmänningarna varit oinskränkt. I ett intyg af dervarande lagmannen Niklis Björnsson, dateradt den 10 April 1328, säger han sig hafva i samråd med landskapets innebyggare lemnat sitt bifall till, att Biskop Styrbjörn i Strängnäs måtte i utbyte mot biskopsstolens eller domkyrkans gods erhålla några skogar och egendomar, kallade allmänningar ⁶⁾). Då lagmannen vid denna tid var en representant för landskapet, icke för ko-

¹⁾ Sv. Dipl. I: 291.

²⁾ Sv. Dipl. I: 163.

³⁾ Upl. L. W. B. XX pr.

⁴⁾ Upl. L. W. B. XX: 3.

⁵⁾ Westman. L., cod. rec., XX: 1.

⁶⁾ Sv. Dipl. IV: 58.

nungen, synes också häraf framgå, att endast landskapets rätt här varit i fråga. Huruvida någon rätt till odling eller anläggande af nybyggen enligt denna lag fanns för de enskilde, kunna vi icke afgöra, då intet derom i de för oss tillgängliga källor förekommer. Likaledes kan man ej med visshet afgöra, hurudan rätt nybyggarne enligt de öfriga Svealagarna erhöilo till de områden, som de med landskapets eller häradets tillåtelse uppodlade å allmänningarna. Sannolikt är dock, att det meddelade tillståndet i början icke verkade någon inskränkning i eganderätten till de uppodlade områdena, utan att nybyggarne blefvo sjelfständiga jordegare, liksom de enligt den yngre Vestgöotalagen voro. Men med tiden kom detta förhållande att förändras, så att nybyggarne genom odlingen endast förvärfvade en ständig besittningsrätt, emphytevisis, och afrad måste erläggas till den samfällighet, som hade eganderätten till jorden. Vi skola längre fram i sammanhang med Landslagarnas bestämmelser om allmänningsarna återkomma härtill.

Vi öfvergå till framställning af eganderätten till allmänningsjorden i de från Danmark eröfrade landskapen Skåne, Halland och Blekinge. Men då denna eganderätt helt naturligt gestaltat sig på lika sätt som motsvarande rätt i Danmark, vilja vi äfven anföra några af de viktigaste bestämmelserna ur den äldre Danska lagstiftningen angående allmänningsjorden.

Att ofantliga skogstrakter i äldsta tider förekommo i Danmark, synes alldeles otvifvelaktigt och omtalas dessutom i elfte århundradet af Adam af Bremen i hans beskrifning öfver landet, der han säger att, "ehuru jorden i Tyskland var bevuxen med stora skogar, var dock detta i ännu högre grad förhållandet med Jutland, som därför endast var beboeligt på några få ställen". Dessa skogstrakter betraktades i början såsom allas eller ingens egendom, men med tiden blef konungen i egenskap af det allmännas representant ansedd såsom egare till desamma ¹⁾. I motsats mot den under enskild eganderätt varande skogen kallades de förstnämnda Allmänningar, Almindinger, och konungens eganderätt till dessa var så till vida inskränkt, att de angränsande byalagen eller privata jordegarna hade en ganska vidsträckt nyttjanderätt till allmänningen, hvilket framgår såväl af Skånelagens bestämmelse, att en hvar må hugga träd å allmänning ²⁾, som ock af Judske Lov, der det heter, att å allmänning eger konungen jorden, men bonden skogen ³⁾. Enligt Saxos och Sven Aagesens

¹⁾ Bergsöe, Den Danske Forst- och Jagt-Lovgivning, sid. 2.

²⁾ Skån. L. I: 197.

³⁾ J. L. I: 53.

berättelser skola stora sträckor af allmänningarna hafva blifvit försålda af Sven Tveskäggs och inköpta på Jutland af privata familjer, men i Skåne och på Se-land af befolkningen. Andra författare åter antaga, att Sven Tveskäggs öfverlåtelse hade till föremål endast nyttjanderätten, men icke eganderätten till de ifrågavarande skogsområdena och anföra såsom stöd för denna mening ett uttryck i en krönika från denna tid, der det heter: *communes fecit silvas*, d. v. s. han öfverlät nyttjanderätten till allmänheten, till alla, men behöll eganderätten sjelf, något, som synes ganska sannolikt, då man besinnar, huru stora skogsområden Danska staten långt efter ifrågavarande tid egt och till en del ännu eger ¹⁾. Under begreppet allmänning innefattades i Danmark liksom i Sverige äfven större vattendrag, sjöar och strömmar, och den enskilde hade endast rätt till det vatten, som han genom damfäste inneslutit ²⁾. Hafvet betraktades också så tillvida som allmänning, att det var tillåtet för hvem som helst att der idka fiske.

Öfvergå vi till bestämmelserna angående allmänningarna i Skåne, finna vi, att här liksom på Jutland och Danska öarna konungen eller staten hade eganderätt till allmänningssjorden. Detta framgår bland annat deraf, att alla byar, som uppkommo å allmänningarna, blefvo af krononatur ³⁾. För öfrigt omtalas i ett register öfver Kallundborgs slotts handlingar några Bref af konung Knut den sjette och en konung Erik om nyttjanderätten till en allmänning i Albo härad, der också konungens eganderätt till jorden omtalas. Konungen tillåter äfven innebyggarna i Ingelstad och Jerrestad härader att nyttja en allmänningsskog, hvilkens gränser närmare bestämmas, men grunden d. v. s. jorden skulle höra honom sjelf till ⁴⁾. Huru vidsträckt allmogens nyttjanderätt till allmänningarna var, kan icke med full visshet afgöras. Att den omfattade rätt till ollonbete för svin samt rätt att taga vindfällena, synes vara ganska otvifvelaktigt, men rättigheten att hugga träd är deremot något vanskligare att bestämma. Visserligen stadgas i Skånelagen, enligt hvad vi redan förut antydtt helt allmänt, att om man "fæller træ innæn Almænings skoghe" och hugger af det i båda ändar, då har den person, som högg trädet, eganderätt till det samma, såvida han bortför det inom ett dygn ⁵⁾, men det är dock icke gifvet,

¹⁾ Høst, Lov og Ret for Herremænd og Bønder, sid. 171 och följ.

²⁾ Steenstrup, Stud. over Kong Valdemars Jordebog, sid. 337.

³⁾ Steenstrup, anf. st., sid. 354.

⁴⁾ Steenstrup, anf. st., sid. 355.

⁵⁾ Skåne L. 197.

att skogsfångst dermed var tillåten i alla allmanningsskogar. En Förordning för Bara härad, hvilken rätteligen kan anses som en förordning för hela Skåne, då händelsevis det exemplar blifvit bevaradt, som var bestämdt för detta härad, men de öfriga gått förlorade, säger, att det skulle vara tillåtet för innebyggarna att hugga träd "i Alt, hvad der kaldes Alminding og er svoret dertil", häriifrån dock undantaget hvad som från gammalt blifvit räknadt till konungens Orer. Betydelsen af ordet Or har varit omtvistad, och många olika tolkningar af detsamma förekomma, men det sannolikaste synes vara, att det betyder en stor skog ¹⁾, och meningen i den ofvannämnda Förordningen skulle då vara den, att allmogen finge hugga på alla allmänningar, utom dem, hvilka konungen särskildt förbehållit sig sjelf ²⁾.

Angående Halland berättas det i Knytlinga sagan, att konungen hade rätt öfver skogen, så att han kunde förbjuda folket att nyttja den. Men denna konungens rätt kan dock icke hafva omfattat alla Halländska skogar, och sagan synes också egentligen endast hafva afseende på den stora skog, som vid denna tid sträckte sig öster om det smala Halländska kustlandet och utgjorde gränsen emot Göta rike, hvilken skog äfven Saxo omtalar: *nemus, quod Hallandiam a Gothia secernit*. Till denna hade konungen oinskränkt egande- och dispositionsrätt, men om äfven andra skogar eller allmänningar här funnos, till hvilka konungen hade eganderätt, är ovisst ³⁾. Visserligen förekomma många dispositioner från konungens sida öfver skogsområden i Halland, men om dessa voro delar af den förutnämnda gränsskogen eller derifrån skilda allmänningar, vet man ej. Här som annorstädes minskades naturligtvis allmänningsområdet i samma mon som odlingen gick framåt, och denna minskning skedde vanligen derigenom, att konungarne tilläto odling och upprödjande af allmanningen mot afrads erläggande till kronan, men äfven derigenom, att de stundom bortskänkte stora delar deraf. År 1176 skänkte Valdemar den förste till Munkarne i Esromen jord i Halland, hvilken förut hade tillhört honom, och gaf dem tillika rätt att liksom landets öfrige innebyggare hugga träd i allmanningsskogen ⁴⁾. Flera andra dylika dispositioner förekomma från denna tid, men det anförda torde vara nog för att visa, det konungen eller staten hade verklig eganderätt till allmänningarna i Halland.

¹⁾ Rietz, Ordbok öfver Svenska allmogespråket, ordet Ora.

²⁾ Steenstrup, anf. st., sid. 356.

³⁾ Steenstrup, anf. st., sid. 352.

⁴⁾ Steenstrup, anf. st., sid. 353.

Äfven i Blekinge hade konungen eganderätt till skogarna, men ordet allmänning begagnas icke här som beteckning för dessa områden, liksom det ej heller förekommer i de gamla underrättelserna angående Halland ¹⁾). Några särskilda slag af allmänningar eller skogsmarker, motsvarande de i Svea och Göta landskapen förekommande lands- och häradsallmänningarna, finna vi hvarken i Skåne, Halland eller Blekinge. Allmänningen eller *konungens skog* omfattade här allt det, som ej blifvit af byalagen eller enskilde jordegare taget i besittning, och var således motsatsen mot *Fællesskove*, som tillhörde byalagen, och *Enemærker*, som tillhörde enskilde personer.

Vilja vi för jemförelsens skull betrakta eganderätten till allmänningarna i Norge, finna vi, att förhållandena der i detta afseende gestaltat sig något annorlunda än i Danmark. Ursprungligen synas allmänningarna der hafva varit de angränsande samfälligheternas gemensamma egendom, men sedan Harald Hårfager kommit till väldet och hunnit befästa sin magt, förklarade han, att de vidsträckta allmänningarna skulle höra honom och kronan till. Ja, han skall till och med enligt Snorres och Egils sagor hafva gått så långt, att han förklarade all jord i Norge för konungens egendom och endast tillät dem, som frivilligt underkastade sig hans välde, att såsom ett slags län behålla sina förra besittningar. Emellertid skall denna konungens rätt snart hafva blifvit inskränkt, ty då Haralds yngste son, Haakon Adalstensfostre, uppsteg på thronen, säges det, att han måst förbinda sig att gifva "odeln" åter, och att han förklarade bönderne för odalburne, men eganderätten till allmänningarna förblef fortfarande hos konungen ²⁾). Föga sannolikt synes det dock vara, att Harald gjort anspråk på en verklig eganderätt till odaljorden. Långt troligare förefaller det, som Sars säger, att han endast infört ett nytt regeringssätt, så att Norge ifrån att vara ett fylkestidens släktförbund blef en stat med verklig regeringsmakt och alla de i en sådan konungen tillhörande jura regalia ³⁾). Utöfningen af en sådan magt syntes mången vara ett bevis för, att konungen ansåg sig vara egare till hela landet, ett misstag, som låg nära till hands, då man ännu ej kunde skilja emellan konungens publika och privata rättigheter, utan i regel betraktade hans regering såsom en privat förvaltning eller hushållning. Haralds åtgärd med allmänningarna i Norge kan närmast jemföras med de Sven-

¹⁾ Steenstrup, anf. st., sid. 357.

²⁾ Liljenstrand, De Nordiska Bygn. B., sid. 133, och Steenstrup, anf. st., sid. 364.

³⁾ Sars, Afhandling i Norsk hist. tidskrift, II, sid. 171.

ske konungarnes anspråk på allmänningsjorden i Sverige under landskapslagarnas tid, då de, enligt hvad vi förut sökt visa, så småningom tillerkände sig andel deri. Skilnaden blir egentligen endast den, att man i Sverige helt sakta utvidgade statens rätt och i lika mån inskränkte landskapens och häradernas, under det att man i Norge med ens tog steget ut och genom en enda förändring genomförde statens eganderätt till allmänningarna ¹⁾. Menigheterna i Norge bibehöllo för öfrigt liksom i Sverige en vidsträckt nyttjanderätt, så att förändringen fick med tiden en mera principiell än praktisk betydelse, och statens vinst af allmänningarna har i finansiellt afseende varit liten eller ingen. Men ett dylikt statens tillägnande af sådan jord, som ej af enskilde blifvit tagen i besittning, måste dock anses lämpligt och berättigadt, äfven om icke någon *direkt* fördel derigenom för staten vinnes, ty staten sättes derigenom i tillfälle att genom tjenliga åtgärder verka för utbredande af lämplig kultur, och detta dels så, att de till skogsbruk passande och behöfliga områdena kunna dertill disponeras, och dels så, att den till odling tjenliga jorden kan i lagom stora komplexer till de enskilde öfverlåtas, hvarigenom förhindras, att somliga slå under sig större områden än de förmå att bringa under kultur, under det att andra icke alls erhålla någon del i jorden, hvilket naturligtvis motverkar jordbrukskulturens framåtskridande och hämmande inverkar på den ekonomiska utvecklingen.

Vi återgå till den Svenska lagstiftningens bestämmelser om eganderätten till allmänningarna och vilja då först redogöra för Magnus Erikssons Landslags stadganden i detta ämne. Vi hafva förut sett, huru i Landskapslagarna menigheternas eganderätt till allmänningarna omtalas såsom oinskränkt från statens sida, men äfven uppmärksammat den rätt till en tredjedel i allmänningarna, som staten isynnerhet i Götaland factiskt gjorde gällande. Man skulle derföre kunna tro, att under den tid, som förflöt emellan Landskapslagarnas och den äldre Landslagens kodifiering, åsigterna om eganderätten till allmänningarna blifvit så förändrade, att menigheternas rätt i Landslagen skulle komma att betydligt inskränkas och statens utvidgas eller rättare sagdt erkännas, ty före denna tid hade staten icke någon i lag erkänd rätt till allmänningsjorden. Detta skedde emellertid ej, utan menigheternas eganderätt bibehålles egentligen oförändrad i Landslagen. Detta framgår tydligen dels af lagens stadgande angående odling å allmänning dels af föreskriften, att ingen

¹⁾ Steenstrup, anf. st., sid. 382.

fick köpa eller skifta till sig lands- eller häradsallmänning utan att gifva landskapet eller häradet "gift ok afrade" ¹⁾. Den, som ville verkställa odling, skulle nemligen begära tillstånd dertill af landskap och lagman, då fråga var om landsallmänning, och af härad och häradshöfding, då fråga var om häradsallmänning ²⁾. Detta visar tydligen, att lagstiftaren ännu ansåg landskapen och häraderna såsom egare till allmänningarna; men å andra sidan har också statens anspråk på andel i dessa vunnit ett visst erkännande derigenom, att lagen föreskrifver, att all afgäld, som utginge från häradsallmänning, skulle delas bland allmogen efter som hvar och en egde jord i häradet, och *konungen skulle hafva sin tredjedel* ³⁾. Härmed var statens rätt till andel i afgälden från allmänningarna lagligen erkänd, och då man i allmänhet under denna tid betraktade hvarje afgäld såsom erlagd in *reognitionem dominii*, var det helt naturligt, att man från denna tid började anse staten såsom lagligen erkänd delegare i allmänningarna. Man torde därför kunna säga, att eganderätten till allmänningarna var enligt Magnus Erikssons Landslag så beskaffad, att en tredjedel af densamma tillkom staten och två tredjedelar häraderna, ty det är endast i fråga om häradsallmänning, som lagen föreskrifver denna delning af afgälden, och om landsallmänning säges i detta afseende ingenting. Huru man skall förstå landslagens tystnad angående afgälden från landsallmänningarna, är svårt att afgöra. Landskapets rätt till landsallmänningarna är, som vi sett, erkänd, då fråga är om meddelande af tillstånd till odling eller anläggning af nybyggen å desamma, och någon inskränkning i denna rätt från statens sida omtalas ej. Häraf skulle man möjligen kunna draga den slutsatsen, att landskapet skulle ega en fullständigare eganderätt till sina allmänningar än häradet till sina, då ju tredjedelen af häradsallmänningarna genom landslagens stadgande öfvergått till staten. Men om man besinnar, att landskapens betydelse allt mer och mer aftog, i samma mån som statens magt tilltog och förvaltningen mera centraliserades, samt att häradet långt bättre än landskapet bibehöll sig såsom kommunal eller samfällig enhet, synes ofvannämnda antagande föga sannolikt. Långt troligare är det därför, att man tolkat lagens tystnad angående denna sak så, att man tillerkänt staten rätt till all den afgäld, som utgick från landsallmänning. Något direkt stöd kan icke anföras för detta påstående, men då rättsutvecklingen under

¹⁾ M. E. L. L. B. B. XXIV: 6.

²⁾ M. E. L. L. B. B. XXIV: 3.

³⁾ M. E. L. L. Thingm. B. V.

denna och den följande tiden ständigt gick i den riktningen, att landskapets rätt inskränktes och kronans utvidgades, synes detta förhållande göra vårt antagande i hög grad sannolikt.

Den, som med vederbörligt tillstånd verkställde odling å allmänning, erhöll ständig besittningsrätt till det område han uppodlat. Lagen säger nemligen, att de icke skulle derifrån vräkas, så länge de gjorde rätt för sig, och besittningsrätten gick i arf såsom annan egendom ¹⁾. Erlades icke afraden i ordentlig tid, skulle häradshöfdingen med sex män hos allmänningsbonden verkställa utmätning för häradets eller landets fordran. Erlades icke afgiften det följande året, uttogs den på samma sätt, men betalades den ej heller det tredje, och var tredska och icke fattigdom orsaken till betalningens uteblifvande, hade bonden derigenom förverkat sin rätt både till jord och hus, och lagmannen eller häradshöfdingen egde med landskapets eller häradets bifall upplåta lägenheten till någon annan ²⁾. Blef en allmänningsbonde deremot så fattig, att han ej kunde erlægga afrad, skulle han likväl få sitta qvar till följande året; kunde han icke heller då erlægga det, som återstod, skulle lagman eller häradshöfding öfverlemna hemmanet till någon annan, men den afträdande skulle efter värdering, som verkställdes af häradshöfding och sex män, njuta ersättning för hvad husens och det å jorden nedlagda arbetets värde öfversteg det resterande arrendebeloppet ³⁾. Besittningsrätten kunde öfverlåtas till annan och skulle då visserligen uppbjudas vid tinget, men såldes för öfrigt som lösören, och hustrun hade giftorätt deri ⁴⁾. Från denna klass af hemman härleda sig sannolikt de flesta sämje-, stadge-, stubbe- och röjseirättshemman, ehuru många af dem på annat sätt uppkommit.

I Christoffers Landslag återfinna vi nästan samma bestämmelser som i Magnus Erikssons angående eganderätten till allmänningarna ⁵⁾. Kronan har fortfarande endast en tredjedel i de afgifter, som utgingo från häradsallmänningarna ⁶⁾, men såsom benämning för dessa afgifter begagnas här det mera expressiva ordet *afrad*, då den äldre landslagen deremot har ordet *afguld*, ett förhållande, som tyckes angifva, att kronans eganderätt på den yngre landsla-

¹⁾ M. E. L. L. B. B. XXIV: 4.

²⁾ M. E. L. L. B. B. XXIV: 5.

³⁾ M. E. L. L. B. B. XXIV: 4.

⁴⁾ Chr. L. L. E. B. XXXI: 1.

⁵⁾ Chr. L. L. B. B. XXIX.

⁶⁾ Chr. L. L. Thingm. B. III.

gens tid uppfattades såsom ännu mera klar och ostridig än förut. I öfrigt förefinnes ej någon nämnvärd skilnad emellan de båda lagarnas stadganden i detta ämne, hvarföre vi öfvergå till den senare lagstifningen.

B. Under tiden från 1442 till 1734.

Kronans anspråk på eganderätt i lands- och häradsallmänningarna fortforo allt framgent och tilltogo än mera, då Gustaf Wasa, som på alla områden ökade kronans rätt, kom till regementet. Visserligen tillät han i Brefvet af den 12 Augusti 1535 "af synnerlig gunst och nåd", att menige man i Werm-land finge obehindradt njuta, bruka och behålla alla de allmänningar, som de från lång tid och hedenhös veterligen och skäligen haft, men uti Brefvet till menige man i Gestrikland, Ångermanland och Medelpad af den 20 April 1542 klagar han öfver, att bygdelagen i Norrland ville "egna under sig ödeskogarna till sträckor af fyra eller fem mil eller till äfventyrs mera" och "icke unna fattige män, som hvarken hus eller jord hafva" att der upptaga tjenliga odlingslägenheter; detta förklarar han vara olagligt, "förty att sådane egor, som obygde ligge, höre Gud, Oss och Sveriges krona till och ingen annan", samt tillåter derjemte, att de, som ville uppsöka sig bekvämliga lägenheter å skogarna, skulle ega frihet dertill, såvida det ej skedde på redan upptagna egor; och skulle sådane nybyggare ej vara pligtige att derföre erlægga någon afgäld till bygdelagen, utan tillförsäkras odlarne, att "hvad de upptoge och bygde skulle de liksom andre kronans bönder få under rätt och skälig skatt njuta, bruka och behålla", hvilken försäkran sannolikt innebar en åt odlarne meddelad ständig besittningsrätt, ehuru benämningen kronans bönder vid den tiden gafs äfven åt *egare* af all sådan jord, som icke kommit under frälset; men det är så mycket mindre sannolikt, att den odlarne förlänade rätten till nybyggerna innebar en eganderätt, som konungen i fråga om de gamla skattehemmanen ville tillerkänna kronan en dylik rätt ¹⁾. Men då räntan eller atraden från kronohemmanen icke var större än skatten från skattehemmanen, synes konungen genom detta påbud icke så mycket åsyftat att öka kronans inkomster som fast-mera att utöfva en dispositions- och uppsigtsrätt öfver de ofantliga jordområden, som ännu funnos ouppodlade, för att på lämpligt sätt ordna förhållandena

¹⁾ Mandatet till fogdarne i Upland d. 15 April 1541.

emellan nybyggarne samt åstadkomma en lämplig fördelning af jorden dem emellan. Detta framgår äfven af Kongl. Mandatet den 4 April 1546, der konungen förbjuder bygdelagen i Norrland att "förhindra dem, som nya hemman bygga och jorden upptaga vilja, eller inhägna under sin bolstad andra till skada mera än de kunde vara fullsätes uppå, och sjelfve väl fike och fara betröste". Genom dessa förtätningar blef den fria odlingsrätten i Norrland så småningom inskränkt; ty sedan den numera blifvit beroende af konungens vilja, blefvo de stora jordområdena derstädes ansedda för riks- eller konungsallmänningar, öfver hvilka konungen i statens namn hade fullständig egande- och dispositionsrätt. Men icke blott i norra delarna af riket utvidgade Gustaf Wasa kronans rätt till allmänningarna, äfven i mellersta och södra Sverige ansåg han och behandlade allmänningarna såsom kronans egendom. Det första exemplet på någon åtgärd i denna riktning är ett Bref af den 4 Mars 1535, hvilket väl egentligen gäller blott skogen Holaveden, men dock såsom allmän grundsats uttalar, att öde tomter och nybyggen å "Konungens och kronans allmänningar" må upptagas af hvem som helst. Likaså benämnas uti ett Kongl. Bref af den 13 April 1537 ek- och bokskogarna i Konga härad i Småland för konungens och kronans allmänningar, hvilka konungen tager i sitt hägn, och å hvilka han förbjuder icke blott anläggande af torp, utan all afverkning. Något senare påbjöd han genom en Förordning af den 25 November 1548, att adelns nybyggen å skogarna i Westergötland skulle vederkännas under kronan, och genom en Förordning af den 9 Februari 1549 förbjöd han frälsemännen att tillägna sig nybyggen å kronans allmänningar i Småland. Samma åsichter uttalas äfven i Kongl. Brefvet af den 19 April 1555, der allmogen uppmanas att "icke slå under sig mera jord än man kan vara fullsädes uppå", utan "der tillfälle är till något utrymme, rödja och upptaga sig sådane nöd- torftige egor af skogarne och i så måtto föröka och förbättra sina hemman, eller ock, der allmogen sjelf icke ville eller hade råd sådant göra, då unna och efterlåta andre som det gerna göra ville, rödja och upptaga sig hemman in uppå kronans skogar och allmänningar". En naturlig följd af Kronans sålunda utvidgade egande- och dispositionsrätt öfver allmänningarna var äfven det, att afraden från derå belägna hemman och lägenheter icke såsom förut enligt Landslagens föreskrift delades emellan Kronan och menigheterna, utan i sin helhet ingick till kronan liksom afraden från kronans öfriga hemman ¹⁾). Efter

¹⁾ Styffe, Framställning af de s. k. Grundregalernas uppkomst och tillämpning i Sverige intill slutet af sextonde århundradet, sid. 246 och följ.

denna tid benämndes allmänningarna vanligen *kronans allmänningar*, så snart man icke behöfde särskildt framhålla något visst slag, i hvilket fall de gamla benämningarna lands- och häradsallmänning fortfarande brukades, äfvensom då det talades om nyttjanderätten, hvilken ännu tillkom de menigheter, som fördom varit egare till allmänningarna. Sedan vidare under Johan den tredjes tid det s. k. Helgeandsholmsbeslutet af år 1282 blifvit uppdiktadt till bevis för konungens eganderätt till en väsendtlig del af jorden, måste åsigten om kronans eganderätt till allmänningarna blifva än ytterligare befast.

Under sådana förhållanden var det naturligt, att uti Kongl. Stadgan om Skogarne i Riket af den 22 Mars 1647 kronan kom att anses såsom den egentlige egaren till allmänningarna. Visserligen uttalas icke detta lika uttryckligt som i Gustaf Wasas Förordningar, men det framgår dock tydligen af hela skogsordningens innehåll ¹⁾. Allmänningsintressenterne tillerkännes endast en nyttjanderätt, omfattande mulbete, skogsfång och fiske ²⁾, och denna rätt var dessutom inskränkt derigenom, att åt landshöfdingarne öfverlemnats större delen af den beslutanderätt, som förut tillkommit delegarne i allmänningen i samråd med lagman och häradshöfding ³⁾. Beträffande rätten till odling å allmänningsjorden, förbjöds anläggning af torp eller backstugor, men der så tillräckligt utrymme fanns, att hemman utan lands- eller häradsintressenternes skada kunde upptagas, då skulle landshöfdingen vid tinget föredraga detta ärende och sedan med lagman, häradshöfding och nämnd besigtiga det ifrågavarande stället och afgöra, huruvida uppodlingen vore till skada för intressenterne eller ej. Funnos å allmänningarna torp eller lägenheter af den storlek och godhet, att de uti åker och äng svarade emot hela, halfva eller fjerdedels hemman,ingo de förblifva, "hvad heller the lyda under Oss och chronan eller ock androm äre unte och upplätne". Och skulle dessa hemman eller torp ordentligen rörläggas och innehafvarne icke ega rätt att i minsta mon inkräkta på allmänningen utöfver sina råmärken ej heller svedja derstädes eller på annat sätt nyttja allmänningen, utom till mulbete och skogsfång ⁴⁾. Redan anlagda torp och backstugor, som ej blifvit upptagna efter af kronan erhållet tillstånd och ej heller kunde göra skäl för ett fjerdedels mantal i åker och äng, skulle straxt utrifvas och till allmänning återigen utläggas. Men hade någon genom köp kommit i besittning af

¹⁾ Rydin, Bidrag till Svenska Skogslagstiftningens historia, sid. 14.

²⁾ Kongl. Stadgan om Skogarne i Riket den 22 Mars 1647, § 4.

³⁾ Anf. st., § 8.

⁴⁾ Anf. st., § 2.

en dylik lägenhet, skulle han återfå köpeskillingen af kronan, landskapet eller häradet ¹⁾). Då sålunda tillstånd af kronan numera var ett nödvändigt vilkor för en trygg besittning af lägenhet å allmänning, kom naturligtvis mången, som vid tinget erhållit lof att anlägga torp och sålunda fullgjort hvad landslagen fordrade, att förlora en besittningsrätt, som han på lagligt sätt förvärfvat. För öfrigt föreskrifves i 1647 års Förordning, att "alle andre, som komma på skogarne strykande, och uthan uttryckeligt lof och minne anten ther swedja eller sig ther nedersättia, them skall man fritt sökia att fånga och såsom andre skadedjur beflita sig om att afskaffa, ther wij wele att wåre Landshöfdingar och Befallningsmän skole med högsta flijt hålla hand öfwer" ²⁾). Dessa bestämmelser angående egande- och nyttjanderätten till allmänningssjorden samt rätten till odling å densamma gälde i fråga om lands-, härads- och sockenallmänningar, hvilka sistnämnda, så vidt vi veta, icke förut blifvit i någon författning omförmälda. Uppå byallmänningarna fingo deremot delegarne i byn afverka skog icke blott till husbehof utan äfven till afsalu, och rätten att anlägga torp och backstugor samt göra odlingar var här fri och oinskränkt äfvensom rätten att i öfrigt nyttja allmänningen; dock var en naturlig följd af den gemensamma eganderätten, att hvarje delegare endast fick nyttja allmänningen i mon af den andel han egde deri ³⁾).

Kongl. Stadgan om Skogarne af den 29 Augusti 1664 innehåller nästan alldeles detsamma angående egande- och nyttjanderätten till allmänningarna, som vi förut i fråga om 1647 års skogsordning anfört. Eganderätten tillkom sålunda kronan, och menigheternas nyttjanderätt var på det hela taget oförändrad. I fråga om odling å allmänning hade dock kronan enligt denna Förordning förbehållit sig rätt, att i händelse någon till odling tjenlig plats funnes, hvilken icke för häradet eller landskapet vore af nöden, öfverlemna den till hvem som helst emot recognition, men med optionsrätt för medlemmar af de menigheter, inom hvilkas område allmänningen var belägen ⁴⁾). Ingen utom landskapet, häradet eller socknen boende person egde att från allmänningarna taga skogseffekter, såvida han ej erhållit lof dertill vid ting, och äfven i detta fall endast mot betalning, hvilken tillföll icke kronan, utan landskapet eller

¹⁾ Anf. st., § 3.

²⁾ Anf. st., § 8.

³⁾ Anf. st., § 11.

⁴⁾ Kongl. Stadgan om Skogarne i Riket den 29 Aug. 1664, § 6.

häradet ¹⁾); detta synes hafva haft sin grund deri, att man betraktade en sådan rätt för främling att på allmänningen hugga skog mera som en inskränkning i landskapens eller häradernas nyttjanderätt än som ett intrång i kronans eganderätt till allmänningsjorden.

Uti 1647 och 1664 års Förordningar om bärande träd omtalas äfven kronoparkerna eller, som de den tiden kallades, "konungens fridkallade parker" ²⁾). Dessa områden ansågos uteslutande såsom kronans egendom, och de omkringboende hade i allmänhet icke någon laglig rätt att nyttja desamma ³⁾). Dock förekom på vissa trakter och förekommer ännu en rätt till mulbete för de omkringboende, och desse kunde jemväl erhålla tillstånd att å parken fälla odugliga träd till egen nödtorft, hvilket tillstånd i början begärdes och erhöles för skilda fall, men genom Resolutionen på allmogens besvär den 29 Augusti 1664 medgafs alla de härader, som förut erhållit konungens tillåtelse att å parkerna taga vindfällena. Nybyggen kunde äfven å parkerna anläggas, hvartill naturligtvis fordrades tillstånd af kronan samt enligt 1638 års instruktion för riksjägmästaren dennes intyg, att anläggningen icke lände kronan till skada.

Huruledes kronoparkerna från början tillkommit, kan ej med fullkomlig visshet afgöras. Några af dem leda sannolikt sitt ursprung från de "kunungx parkum", som redan i Magnus Erikssons Landslag omtalas såsom konungens särskilda jagtområden, der ingen annan egde rätt att idka något slag af jagt ⁴⁾). Äfven i Christoffers Landslag förekomma de under benämningen "konungs parker", och der säges uttryckligen, att de äro konungens "enskylloga æghor som Upsala öde oc annat tholigth" ⁵⁾). Sannolikt hafva derföre en del af dem varit konungens enskilda jagtområden, men med tiden kommit att anses såsom kronans egendom, under det att andra varit skogar tillhörande statens domäner, men blifvit derifrån afskilda såsom kungliga jagtparker och sedermera antagit karaktären af konoparker. Uti Kongl. Förordn. om bärande träd den 22 Mars 1647, § 10 förekommer dock ett stadgande, som är svårt att förena med den åsigten, att kronoparkerna från början skulle varit konungens enskilda egendom. Der säges nemligen, att om någon afverkade bärande träd i kronans

¹⁾ Anf. st., § 5.

²⁾ Kongl. Stadgan om bärande Skogsträn af den 22 Mars 1647, § 10.

³⁾ Instr. för Riksjägmästaren af den 22 Maj 1637.

⁴⁾ M. E. L. L. Kon. B. XXX.

⁵⁾ Chr. L. L. Kon. B. XXXIV.

parker, skulle han gifva ersättning derför till kronan med 24 daler silfvermynt för hvarje träd och dessutom erlägga böter, hvilka skulle treskiftas emellan kronan, *jordeganden* och häradet. Hvem är i detta fall jordegande? Det ser här ut, som om kronoparkerna skulle tillkommit på någon samfällighets bekostnad,¹⁾ och att denna i fråga om böterna skulle anses som jordegande¹⁾. Somliga parker torde också hafva uppkommit af den tredjedel, som kronan tillerkände sig i häradsallmanningarna, men detta är dock ovisst, enär man ej med säkerhet kan visa, att några delningar emellan kronan och häraderna egt rum. Möjligt är dock, att *jordegande* här kan hafva en annan betydelse. Uti Kongl. Stadgan om djurfång och fogelskjutande den 22 Mars 1647 omtalas nemligen kronoparker, som omfattade hela landsträckor såsom Öland och Åland²⁾; inom dessa områden fanns naturligtvis mycken jord under enskild eganderätt, fastän kronan tillegnat sig jagträten samt rätten till bärande träd å densamma; om nu åverkan inom en dylik kronopark egde rum å jord, som tillhörde enskild person, var det helt naturligt, att denne erhöll del i böterna och benämndes jordegare. Man finner dock lätt, att ordet kronopark här är begagnadt i en annan betydelse än den vanliga, enligt hvilken det betecknar ett under kronans omedelbara egande- och dispositionsrätt varande skogsområde. Då man betraktat hela Öland såsom en kronopark, är det tydligt, att man endast tänkt sig rätten till jakt och bärande träd såsom föremål för kronans eganderätt å parken, men att i öfrigt de enskilde jordegarnes rätt lemnats utan några inskränkningar.

Äfven de stora skogarna i Norrland omtalas i 1647 och 1664 års skogsordningar. De betraktas naturligtvis fortfarande såsom kronans egendom men äro icke underkastade samma odlingen inskränkande föreskrifter som lands- och häradsallmanningarna. Anläggning af nybyggen, svedjande och fällande af sågtimmer kunde här ega rum, såvida det icke skedde landet och bergsbruket till skada eller förfång³⁾. De Finnar, som på dessa skogar satt sig neder och antingen redan rödjat åker och äng eller ock, om lägenhet fanns, förbundo sig dertill, fingo behålla sina torp och lägenheter, såvida de ej voro till skada; och de kunde till och med erhålla rätt att anlägga nybyggen, om tjenliga odlingslägenheter funnos eller de förbundo sig att med arbete betjena bergverken⁴⁾.

¹⁾ Broomé, Om Skogsregalet, sid. 84.

²⁾ Kongl. Stadgan om djurfångst och fogelskj. den 22 Mars 1647, § 7.

³⁾ Kongl. Stadgan om Skogarne i Riket den 22 Mars 1647, § 10.

⁴⁾ Anf. st., § 9.

Om icke dessa föreskrifter iakttoges, skulle lägenheterna genast frångå till innehafvarne, hvilket äfven skulle ske i händelse nybygget vore landet eller bergsbruket till förfång. Någon medverkan från folkets sida vid dispositionen öfver dessa jordområden omtalas ej, hvilket var en naturlig följd deraf, att menigheterna aldrig haft någon eganderätt dertill och ej heller egde någon bestämd nyttjanderätt, hvaruti inskränkning genom nybyggesanläggningen förorsakades.

Innan vi öfvergå till den följande tidens lagstifning angående eganderätten till allmänningar och kronoparker, vilja vi i korthet angifva de åtgärder, som vidtoges för att afgöra, hvilka skogar skulle såsom allmänningar eller kronoparker anses och till följd deraf från de enskildes skogar afskiljas. Att stora svårigheter härvid skulle uppkomma inses lätt, om man betraktar dels obestämtheten i eganderättsförhållandena på många trakter under denna tid dels den konflikt, som nödvändigt måste uppstå emellan kronans ständigt ökade anspråk å ena sidan samt menigheternas nyttjanderätt och de enskildes eganderätt å andra sidan. Den första åtgärd, som under ifrågavarande tid vidtogs för nämnda ändamål var det uppdrag, som uti instruktionen af den 22 Maj 1638 gafs riksjägmästaren att jemte landshöfding, häradshöfding och nämnd med vissa tecken utmärka kronans parker. Derpå blef i 1647 och 1664 års Skogsordningar påbjudet, att öfver hela Riket så ock i Storfurstendömet Finland skulle inom hvart landskap, härad och socken flitigt "ransakas om Lands--Härads- och Sockenallmänningarna", och der sådana funnos skulle de ifrån andras egor lagligen åtskiljas, så att hvarje allmänning fick sitt bestämda område. Derefter skulle bevis om gränsens sträckning, om råmärken och råstenaar antecknas och bref derå gifvas. Undersökningen skulle anställas af lagman och häradshöfding jemte nämnden, och landshöfdingarne skulle hålla nogsam tillsyn öfver att de icke försummade något derutinnan samt, för den händelse likväl något eftersattes af hvad sålunde vore föreskrifvet, "dem dertill *obligera* och genom noga och tidig *inspection* derhän bearbeta, att vår nådiga vilja och välmenta intention må ske ett fullkomligt nöje" ¹⁾. Emellertid synas dessa föreskrifter icke hafva ledt till något resultat, ty under Carl den elftes senare regeringsår ansåg han sig föranlåten att förordna särskilda skogskommissioner för ifrågavarande ändamål. Dessa kommissioner hade dock icke blott uppdrag att afskilja och rörlägga allmänningar och kronoparker utan äfven att

¹⁾ Kongl. Stadgan om Skogarne i Riket den 29 Augusti 1664, § 1.

afgöra, hvilka torp som voro till skada och derföre borde utrivas, samt slutligen också att afgifva utslag i mål, som angingo missbruk af skogen å allmänningar och kronoparker.

Den närmast efter 1647 och 1664 års skogsordningar följande lagstiftningen angående allmänningar och kronoparker hvilat hufvudsakligen på samma grunder som nämnda Förordningars bestämmelser. Ut i Kongl. Förordn. om skogarna och hvad dervid iakttagas bör af den 19 December 1683, hvilken hufvudsakligen rörde Finland, Norrland och vissa delar af Svea land, erinras först om Gustaf Wasas påbud, att all mark, som obyggt låg, skulle "höra öfverheten och kronan till och ingen annan". Vidare åläggas guvernörer, landshöfdingar och betjente i landsorten att tillse, det hvarje by och gård efter sin längdenhet och beskaffenhet erhöles så mycken skog som nödigt och behöfligt vore, men ej mera, samt, sedan dessa sålunda blifvit behörigen afwittrade, hålla noga tillsyn öfver den återstående skogen såsom varande kronans särskilda tillhörighet. De private jordegarna och byalagen sökte nemligen vid denna tid liksom under förra århundradet att slå under sig stora sträckor af kronans skogsmark, omfattande understundom flera qvadratmil eller områden, som sträckte sig ända in till fjällen. Då ett dylikt förfarande naturligtvis var hinderligt för landets uppodling och i bergslagen förorsakade intrång i bergverkens skogstillgång, ansåg sig regeringen böra sätta en gräns för de enskildes anspråk i denna riktning och i det allmännas intresse tillerkänna staten eganderätt till de områden, som voro för hemman och byalag obehöfliga. Till de områden, som staten vid dessa afwittringar på sin lott bekom, skulle de omkringboende icke hafva någon nyttjanderätt, men om det kunde visas genom laga afwittring eller andra välgrundade skäl, att någon andel i sådana skogar tillhörde visst härad eller socken, då skulle dervid förblifva, dock med det vilkor, att dylika allmänningar icke utsträcktes utöfver deras rätta gränser. Häraderna och socknarna tillåtos sålunda i dessa fall att fortfarande nyttja de allmänningar, som de förut begagnat och som för dem voro behöfliga, och det var endast den för dessa menigheter obehöfliga andelen af skogsmarken, öfver hvilken kronan tillerkände sig oinskränkt dispositionsrätt. Ut i Kongl. Brevet till Svea, Götha och Åbo Hofrätter den 5 Januari 1685 säger sig regeringen af åtskilliga inkomna ärender hafva förnummit, huruledes de, som erhållit nyttjanderätt till allmänningarna, ville tillegna sig eganderätt dertill och fördenskull sökte förskaffa sig domar och fasta på upprödjade allmänningsegor; detta förklaras vara olag-

ligt och Hofrätterna anbefallas tillse, det lagmän och häradshöfdingar icke vidare meddelade dylika domar eller fastebref. Dessutom påbjudes, att Bergskollegium skulle hafva tillsyn öfver och befattning med allmänningarna inom bergslagen, under det att de allmänningar, som lågo utom bergslag, skulle stå under Kammarkollegii uppsigt och vård; beträffande åter de tvister, som kunde uppstå angående egoskilnader emellan allmänningarna och private jordegares områden, skulle dessa liksom förut handläggas uti de "ordinarie Instantierne", hvarvid Kammarkollegium och landshöfdingen i orten skulle underrättas derom så tidigt, att ett ombud hunne förordnas, som kunde taga kronans intresse till vara. Uti Kongl. Förordningen angående Skogarnes rätta häfd i Skaraborgs län af den 3 Februari 1691 betonas starkt kronans eganderätt till allmänningar, fredkallade parker, Jägeplatser och Gehäger, men menigheterna tillåtos dock till följd af den brist på skog, som der nästan öfverallt förekom, att till sitt behof å kronans mark taga ris, stubbar och vindfällan, dock efter skogsbejningens anvisning. De som bodde på eller omkring parkerna kunde få använda dessa till mulbete samt, om det var behöfligt, hugga odugliga träd till egen nödtorft, men dessa träd skulle med kronans hammare märkas af hejderidaren, innan de fingo fällas och från stället bortföras ¹⁾. Lands-, härads- och sockenallmänningar omnämnas särskildt i denna förordning, och intressenterne tillåtas ett "medelmåttigt nyttjande, dock ingalunda att förderfva dem för sig och efterkommande". Delning eller försäljning af allmänning förbjudes strängeligen, men alldenstund åtskilliga trakter i Skaraborgs län alldeles saknade skogstillgång, blef det tillåtet för innebyggarna derstädes att från allmänningarna köpa hvad de nödigt behöfde, dock att allmänningarna icke derigenom fingo skadas eller förödas ²⁾.

I Danmark och Norge har lagstiftningen angående eganderätten till allmänningarna under ifrågavarande period icke undergått någon egentlig förändring. Allmänningarna eller "kongens skove" motsättas fortfarande den under enskild eganderätt varande skogen, "privat skove". De enskilde jordegarna i Danmark hade, enligt hvad vi förut visat, en lagligen erkänd nyttjanderätt till allmänningsskogarna, och af åtskilliga handlingar från denna tid framgår, att denna nyttjanderätt till allmänningarnas skada ofta blifvit alltför långt utsträckt; detta förfarande hade man från början dels af ligkiltighet dels af eftergifvenhet för folkopinionen låtit passera, men då skogarna nu betydligt stigit i

¹⁾ Kongl. Stadgan om Skogarnes rätta häfd uti Skaraborgs län den 3 Febr. 1691, § 2.

²⁾ Anf. st., § 4.

värde, började man så småningom motarbeta en öfverdrifven afverkning deraf ¹⁾. Kronans egande- och dispositionsrätt kom sålunda med tiden att omfatta icke blott jorden, såsom den från början gjort, utan äfven skogen, hvilken i äldre tider tillhört allmogen och af den fått fritt begagnas ²⁾.

C. Under tiden från och med 1734 till 1824.

Åsigten om kronans eganderätt till allmänningsjorden är utmärkande äfven för denna periods lagstiftning och har i många afseenden vunnit en vidsträcktare tillämpning än den förut haft. Den rättighet kronan genom 1647 och 1664 års Förordningar tillerkänt sig att efter godtfinnande upplåta delar af allmänningar till odling utvidgades genom Skogsordningen af den 12 December 1734 derhän, att delar af allmänningar eller till och med *hela* allmänningar kunde af kronan disponeras för särskilda ändamål, hvaraf naturligtvis blef en följd, att menigheternas nyttjanderätt i väsendtlig mon inskränktes eller till och med upphäfdes. Sålunda tilläts det för bergverkens behof att i nödfall hemta ved till kolning från allmänningar ³⁾, och Bergskollegium erhöll rätt att, om understöd af skog för bergverken vore af nöden, dertill anslå sådana allmänningar eller delar deraf, som voro för delegarne möjliga att umbära, och för utöfvande af denna åt Bergskollegium förlänade rätt fordrades endast ett utlåtande af konungens Befallningshafvande, att allmänningen efter anställd undersökning och afmätning befunnits vara obehöflig för intressenterne, hvilka deremot icke hade någon rätt att blifva angående saken hörde ⁴⁾. En sådan rätt erhöles dock genom Kongl. Förklaringen den 5 April 1739, då det stadgades, att väckt fråga om dylik åtgärd skulle kungöras, på det att delegarne måtte sättas i tillfälle att bevaka sin rätt. Sedan kronans dispositionsrätt blifvit sålunda utvidgad, var det ganska naturligt, att på landshöfdingen allena öfverflyttades den beslutanderätt, som han förut tillsamman med lagman, häradshöfding och intressenterne utöfvat angående nyttjanderätten till allmännigarna, och att häradsrätternas befogenhet i detta afseende inskränktes till att blott afgifva yttrande till ledning för landshöfdingens beslut. Beträffande rät-

¹⁾ Skovanordning d. 20 Oktober 1670.

²⁾ Skovförordn. d. 31 Augusti 1680, den 13 Sept. 1687 och den 21 Januari 1710.

³⁾ Kongl. Förordn. om Skogarne den 12 December 1734, § 11.

⁴⁾ Anf. st., § 14.

ten till anläggning af torp och lägenheter å allmänningarna, blef den intressenterne betagen, och i fråga om de redan anlagda stadgades, att endast de, som med vederbörligt tillstånd blifvit anlagda eller som med skattläggning eller indelning kunde försvaras, finge bibehållas, men de öfriga borde utrifvas. Härifrån undantogos dock ryttare-, soldat- och båtmanstorp, sådana lägenheter, som voro tjenliga till boställen för skogsvaktare eller jägeribetjente, och de å sockenallmänningarna anlagda boställen för socknarnas gerningsmän ¹⁾. Svedjande och rödjande å allmänning blef i allmänhet förbjudet men kunde dock för särskilda fall efter hållen syn af Konungens Befallningshafvande medgifvas ²⁾.

I öfverensstämmelse med nyssnämnda förordning affattades det sextonde kapitlet i Byggningsabalken af allmänna lagen, hvilket handlar om "Huru allmänningar *nyttjas* måge". Eganderätten omtalas ej, men uppenbart är, att alla bestämmelserna i allmänna lagen angående allmänningarna hvila på förutsättningen af statens eganderätt till hela allmänningsjorden. Landsallmänning ega de nyttja, som inom länet bygga och bo, och härads- eller sockenallmänning de, som inom häradet eller socknen äro. Nyttjanderätten omfattar enligt denna lag mulbete, timmer, ved, gårdsel, löf, näfver, torf, bast och annat, som å allmänningen finnes, dock endast till egen nödtorft, men ej till afsalu, och endast för dem, som ej hafva sådant å egna egor. Den som ville hugga timmer, ved, gårdsel eller stör skulle först gifva det tillkänna vid tinget, der Rätten skulle pröfva, huru mycket han kunde behöfva, och sedan hos Konungens Befallningshafvande söka *lof* dertill ³⁾. Nyttjade någon skogen å allmänning på annat sätt, eller förde någon allmänningsintressent, som egde gård äfven utom länet, häradet eller socknen, något dit från allmänningen, var han underkastad bötesansvar lika som för åverkan samt skadeersättning ⁴⁾. Att på allmänningarna göra intagor eller odlingar äfvensom att der svedja var förbjudet, och den, som något intagit, skulle genast utlägga det till allmänning igen ⁵⁾.

Rättigheten att nyttja allmänningarna var sålunda numera icke grundad på någon samfälligheternas eganderätt utan på ett från det allmännas sida erkänt behof och kunde derföre lika väl tillkomma andra som de ursprunglige intressenterne. Hos intressenterne fortlefde dock medvetandet af deras forna

¹⁾ Kongl. Förordn. om Skogarne af den 12 December 1734, §§ 2 och 3.

²⁾ Anf. st., § 10.

³⁾ Allmänna Lagen, B. B. 16: 1.

⁴⁾ Anf. st., B. B. 16: 2.

⁵⁾ Anf. st., B. B. 14: 5 och 16: 4.

rätt till allmänningssjorden och visade sig uti de förslag om allmänningarnas delning, som vid denna tid upprepade gånger framkommo. Ett sådant förslag väcktes först i fråga om sockenallmänningarna. Dessa hade visserligen varit innefattade under 1647 och 1664 års bestämmelser, men intressenternes från början mera omedelbara förfogande öfver dessa allmänningar gjorde, att deras rätt här i verkligheten bättre bibehöll sig än i fråga om de öfriga allmänningarna. Genom Resolutionen på Adels Besvär den 12 Juli 1731 blef det tillåtet att dela sockenallmänningarna i Skaraborgs län, såvida ej något bruk eller bergverk deraf tog skada, och genom Resolutionen på Adels Besvär den 8 Januari 1735 medgafs detsamma äfven för Östergötland. Denna tillåtelse utsträckes genom 1739 års Förklaring till hela riket, och såsom motiv för detta stadgande anföres den förbättrade skogshushållning, som deraf skulle blifva en följd. Vid 1734 års riksdag anhöll allmogen, att regeringen jemväl måtte gifva tillåtelse till delning af häradsallmänningarna. Men denna begäran afslogs på den grund, att häradsallmänningarna voro kronans egendom och behöfliga till brandskadades hjälp, publika byggnader m. m.; dessutom ansåg regeringen denna gången, att skogen å allmänningarna i händelse af delning snart skulle blifva uthuggen, samt att den lott, som kunde tillfalla hvarje åbo, var så ringa, att den knappast motsvarade delningskostnaden. Vid 1762 års riksdag begärde allmogen, att häradsallmänningarna först måtte delas emellan socknarna, men denna anhållan afvisades med det löfte, att saken skulle tagas i öfvervägande vid nästa skogsordnings författande. På landsallmänningarna synas menigheterna deremot icke hafva gjort några anspråk, och detta sannolikt till följd deraf, att sedan länsindelningen blifvit införd och styrelsen långt mera centraliserad än förut, landskapet så småningom förlorade sin betydelse; dessutom är det naturligt, att ju större den menighet är, som eger en allmänning, desto mindre intresse har den att tillvarataga sin eganderätt dertill.

Kronoparkerna voro fortfarande kronans obestridda egendom, och de kringboendes nyttjanderätt inskränktes allt mer, i det de, som genom Kongl. Resolutioner erhållit tillstånd till deras begagnande, miste denna rätt. Genom 1739 års Förklaring erhöilo dock de mest behöfvande rätt att mot betalning erhålla till byggnadsvirke dugligt vindfälle samt äfven friska, men föråldrade träd, som ej voro tjenliga till master, spiror eller storverksträd. För öfrigt var det här liksom å allmänningarna tillåtet att uppodla sådana kärr och mossar, som voro odugliga till skogsväxt, och för att uppmuntra förädlingsnäringarna med-

gafs det "manufakturister och fabrikörer" rätt att erhålla utsyning af virke för deras verks underhållande ¹⁾).

Äfven de stora skogarna i Norrland omtalas i 1734 års Skogsordning. Den rätt, som Finnarne förut egt att rödja å dessa skogar, inskränktes nu till de Finnar, som kunde utfästa sig att betjena bergverken. Då man sedermera under Hattarnes regemente allt mer började ifra för landets uppodling, riktades uppmärksamheten på de rika odlingstillfällen, som deruppe erbjödo sig. Landshöfdingarne anbefaldes derföre att, der lägenhet och jordmån utan skada för skogarna sådant medgåfvo, draga försorg om skogarnas bebyggande och uppodling samt låta skattlägga nybygggena till visst hemmantal. För att uppmuntra till odling af ödesjord medgafs odlare af sådan genom Kongl. Kungörelsen den 20 November 1741 frälsefrihet för dylik odling samt, om odlingen verkställdes af adelsman, säterifrihet för en tiondedel deraf. Dessa stadganden gälde dock endast Vesterbotten, men utvidgades genom Resolutionen på allmogens besvär den 10 September 1743 till odling af ödesjord öfverallt i riket. Men genom Kongl. Brevet till Kammarkollegium den 4 Mars 1781 inskränktes denna odlingsrätt ånyo till ödeland i gränsorterna. Emellertid medförde dessa lagbestämmelser icke några stora resultater. De blefvo medelbarligen en anledning till påbörjande af afwittring i Ångermanland 1742 och i Jemtland 1754, men dessa förrättningar afstannade snart i båda provinserna.

I Jemtland och Herjedalen förekom äfven ett särskildt slag af allmänningar, som kallades Afradsland, hvilka mot en under äldre tider bestämd afrad innehades af vissa hemman. Allmogen ansåg sig mot erläggande af den bestämda afraden ega dispositionsrätt öfver skogen enligt skogsordningen ²⁾). Men landshöfdingarne ansågo deremot, att de efter 1739 hade rättighet att på dessa trakter tillåta nybyggesanläggning för andra än innehafvarne och deras barn. De behandlade sålunda afradslanden enligt Norsk lag, hvilken i fråga om den öfriga allmänningsjorden i Jemtland varit gällande intill denna tid. Häröfver klagade den Jemtländska allmogen vid 1751 års riksdag och anhöll att, så länge de erlade afraden ordentligt, de måtte få behålla sina afradsland utan intrång, isynnerhet som de voro särdeles välbehöfliga för de svagare hemmanen. Deras begäran afslogs dock genom Resolutionen på Allmogens Besvär den 29

¹⁾ Förnyade Allmänna Manufaktur- och Handelsprivilegier den 29 Maj 1737, § 3 och Kongl. Förklaringen den 5 Oktober 1741.

²⁾ Broomé, Om Skogsregalet, sid. 89.

Juni 1752 på den grund, att afradslanden gäfvö en "afkomst, som vida öfversteg den ringa afrad eller afgift, som deraf till kronan betaltes", och icke heller kunde af innehafvarne hinna så skötas som nödigt vore; dessutom ansåg man, att kronan skulle lida en alltför stor inskränkning i sin eganderätt, om allmogens begäran bifölles. Huruvida allmogens rätt genom den ifrågavarande resolutionen blifvit förnärmad eller icke, kunna vi ej afgöra, då de handlingar af 1666 och 1698, hvarigenom afradslanden blifvit af kronan till de enskilde upplåtna, icke för oss varit tillgängliga. Emellertid anbefaldes vederbörande embetsmän att tillse, det hvarje by erhöles så mycken jord som den var skattlagd för, men ej mera, och det öfriga skulle tillhöra kronan. Regeringen lofvade dock att framdeles tillse, i hvad mon den kunde anslå afradsland till svagare hemmans förstärkning och understöd, men några åtgärder i denna riktning synas icke hafva blifvit vidtagna.

Vi hafva härmed följt eganderättens utveckling i fråga om allmänningssjorden till den punkt, der kronans eganderätt framstår såsom fullt utbildad och menigheternas deremot försvunnit eller uppgått uti statens rätt. Efter denna tid har lagstiftningen gått i en alldeles motsatt riktning: staten har mer och mer eftergifvit sin rätt, som derigenom kommit att återgå i de forne intressenternes ego, hvaraf delning och annan sönderstyckning blifvit en följd. Denna utvecklingsgång besannar hvad Geijer härom säger: "Begreppet om allmänning — den af de enskilde oupptagna gemensamma jorden, hvarunder de gamla lagarna räkna icke endast skogar, utan äfven berg och vatten — kan gälla som en egen måttstock på det borgerliga samhällets utveckling. Detta begrepp om samhällig egendom vidgar sig i den mon samhälligheten sjelf växer från by till härad, till landskap, till rike. Det vidsträcktare begreppet förtär merändels det inskräntare, tills kronan såsom det allmännas representant framträder med anspråk på all allmänning". Och vidare: "I allmänhet lossar samhällets utbildning allt mer äfven på slägtegendomens band genom familjernas förbindelse och tillväxt; och i samma mon delas och odlas allmänningen och drager sig alltmer tillbaka till den mindre odlingsbara utmarken"¹⁾.

Uti de närmast följande Förordningarna, som behandla eganderätten till allmänningarna, Skogsordningarna af den 10 December 1793 och 1 Augusti 1805, har statens förhållande till allmänningarna väsendtligt förändrats. Under

¹⁾ Geijers Saml. Skr., Förra Afd. 6:te Bd. sid. 377 och följ.

den tid, Skogskommissionen arbetade på förslaget till 1793 års Förordning, framhöllos de nyare nationalekonomiska åsikter, enligt hvilka staten borde afstå från sin eganderätt till allmänningsjorden och öfverlemna skogarnes vård och skötsel åt de enskilde, enär vid detta så väl som vid hvarje annat företag af ekonomisk natur det enskilda intresset vore en nödvändig sporre, om framgång skulle vinnas. Man ville sålunda på allmänningsjorden, som i allmänhet utgjordes af skogsmark, tillämpa de åsikter, som i fråga om egoslag af högre kultur onekligen äro riktiga, nemligen att en bättre vård och skötsel med nödvändighet betingar en privat eganderätt, och det enskilda intresset skulle vara en säker borgen för skogarnas sorgfälliga vård och bevarande. I hvad mån den nya lagstiftningen tog intryck af dessa åsikter, skola vi nu söka visa.

Den uppsigt öfver allmänningarna, som enligt förut gällande lagstiftning utöfvats af landshöfdingarne, upphäfdes nu i fråga om sockenallmänningarna men skulle i fråga om Lands- och Häradsallmänningarna fortfarande ega bestånd. Men detta öfverinseende ansågs numera, åtminstone hvad häradsallmänningarna beträffade, icke hafva sin grund uti statens eganderätt till allmänningarna utan härröra af behovet att egna dem omsorg och skydd mot öfverdrifven sköfving¹⁾. Intressenternes nyttjanderätt blef dem tillförsäkrad i samma ordalag som i föregående författningar, och konungens Befallningshafvande kunde fortfarande liksom enligt 1734 års lag i händelse af behof helt och hållet fridlysa allmänningarna, hvarföre man ingalunda kan säga, att nyttjanderätten nu var mera vidsträckt än förut. Den rätt till odling å allmänningsjorden, som blifvit meddelad genom Kongl. Förordn. den 20 November 1741, Resolutionen på allmogens besvär den 10 September 1743, Kongl. Förordningen den 12 Augusti 1752 m. fl. författningar och resolutioner, blef nu upphäfd, och i stället stadgades ett generelt förbud mot anläggande af torp och lägenheter å allmänningarna. Men om å allmänning fanns mosse eller kärr, som genom odling kunde göras nyttig, skulle hvem som helst ega att hos Konungens Befallningshafvande söka och erhålla tillstånd till en sådan lägenhets upptagande; dock skulle vederbörande nyttjanderättsinnehafvare ega företräde till odlingsens verkställande, om de inom natt och år efter kungörandet af 1805 års Förordning dertill anmälde sig. Funnos mossar eller kärr af den vidd och belägenhet, att de kunde upptagas till minst ett åttendedels mantal, skulle någon odlingsrätt derå icke beviljas, innan Kongl. Maj:t på derom gjord anmälan föreskrifvit,

¹⁾ Rydin, anf. st., sid. 60.

under hvilka vilkor odlingen finge företagas ¹⁾). Redan anlagda hemman eller torp, som voro indelta eller skattlagda, fingo bibehållas, vare sig de hörde kronan till eller voro på lagligt sätt af enskilde förvärfvade, dock fingo deras egor icke utsträckas öfver de gränser, de från början innehafte. Äfven de, som hade urminnes häfd på någon del af allmänningen eller genom Skogskommissionernas domar eller i öfverensstämmelse med äldre författningar förvärfvat hemman eller torp, skulle få bibehålla dem mot erläggande af skatt till kronan, så framt ej vissa frihetsår voro bestämda eller bättre rätt på annat sätt lagligen kunde visas. Kunde man ej på något af förutnämnda sätt styrka sin rätt till hemman eller lägenhet å allmänning, kunde man likväl dervid bibehållas, om den ifrågavarande besittningen var så stor, att den kunde skattläggas för ett fjerdedels eller minst ett åttendedels mantal. Uppgick en dylik besittning icke till ett åttendedels mantal, skulle Konungens Befallningshafvande göra anmälan hos Kammarkollegium, som hade att, med afseende såväl å den på odlingen gjorda kostnad som å hvad nytta den kunde medföra, afgöra, huruvida innehafvaren mot ränta skulle dervid bibehållas eller ej. Vid sådana lägenheter, som innehades under vissa frihetsår, kunde Konungens Befallningshafvande, om innehafvaren visade sig försumlig, skilja honom från lägenheten och antaga en annan åbo ²⁾). Beträffande sockenallmänningarna tillät 1793 års skogsordning delning deraf, men endast om flertalet af delegare derom förenade sig; i 1805 års Förordning utsträcktes denna tillåtelse sålunda, att sockenallmänning skulle få delas, när ansökan derom gjordes hos Konungens Befallningshafvande, såvida ingen tvist vore om allmänningens natur, i hvilken händelse den först lagligen skulle afgöras. Hade sockenallmänning den rymd, att minst fyra tunland duglig mark komme på hvarje mantal, finge den i enskifte fördelas. Den som sådant äskade skulle anmäla sig hos Konungens Befallningshafvande, som, sedan de öfrige delegarne i allmänningen blifvit hörde, egde bevilja sökanden utbrytning af sin lott, hvarvid de öfrige egde rättighet att bibehålla sina lotter i samfällighet, om de så önskade. Var åter allmänningen mindre, fick den vårdas på det sätt, som de fleste delegarne ansågo lämpligt ³⁾).

Kronoparker, Gehäg och Djurgårdar betraktades fortfarande såsom statens egendom och ställdes under Öfverhofjägmästarens uppsigt. Menigheterna förbjödos att nyttja kronoparkerna, utom der det från ålder varit vanligt, att de,

¹⁾ Kongl. Förordn. om Skogarne i Riket d. 1 Aug. 1805, § 6.

²⁾ Anf. st., § 8,

som bodde på eller invid parkerna, utan betalning erhöilo mulbete för sina kreatur samt rätt att taga lågor, stubbar, nederliggande skatar, grenar och ris ¹⁾. Angående besittningar å kronoparker och gehäg skulle detsamma gälla, som förut angående besittning å allmänning är sagdt. Om å kronopark fanns mosse eller kärr, hvarå skog ej växte och odling icke förut skett, kunde ansökan om tillstånd till odling derstädes ingifvas till Konungens Befallningshafvande, som skulle insända handlingarna till Kongl. Maj:t. Och skulle Kongl. Maj:t, sedan Öfverhofjägmästaren blifvit angående ärendet hörd, för hvarje särskildt fall meddela sitt beslut ²⁾. Blef uppodlingen tillåten, var dock innehafvaren uttryckligen förbjuden att begagna den bredvidliggande skogen annorlunda än efter vederbörligt tillstånd och mot betalning.

Beträffande regleringen af gränserna emellan allmänningarna och de hemman och lägenheter, som af enskilde blifvit upptagna, hafva vi redan förut i förbigående påpekat, att genom Kongl. Förordningarna den 19 December 1693 och den 14 Maj 1694 hade afwittringar blifvit påbudna och jemväl på vissa trakter egt rum; likaledes genom de förut omtalade skogskommissionernas domar, uti hvilka dock ändring kunde sökas under flera år, till dess genom Kongl. Brevet den 18 Juni 1782 förklarades att, alldenstund Kongl. Resol. den 12 Juli 1731, § 15 och den 29 November 1756, § 2 samt Kongl. Brevet den 20 Febr. 1735 väl tillåta återvinning uti de domar, hvarigenom skogskommissionerna utstakat och afwittrat kronans allmänningar, men ingenstädes ett sådant tillstånd blifvit stadgadt för beständigt, hvarigenom kronans vunna rätt skulle vara underkastad ständigt klander, alltså utsattes en tid af tre år, hvarefter den eller de, som icke vid vederbörlig domstol sökt bevisa sin rätt till andel i allmänningen, icke skulle ega någon vidare talan emot berörda domar, hvilka sedermera utan förändring borde tjena vederbörande till efterrättelse. Sedan skogskommissionerna upphört, hade afwittringar på flera ställen egt rum, hvilket framgår dels af Kongl. Förordn. den 12 December 1734, § 1, enligt hvilken allmänningarnas afwittring från angränsande byar till största delen skulle vara skedd, dels af Kongl. Förordn. den 12 December 1734, § 46 och Kongl. Resolutionen den 29 Juni 1752, § 70, som ytterligare stadfästa allmogens anhållan, att ingen skogstrakt må för kronoallmänning förklaras och till något bruk öfverlemnas, innan först byarnas och hemmanens

¹⁾ Anf. st., § 8.

²⁾ Anf. st., § 12.

skogar till den vidd och storlek, de af ålder egt, blifvit afwittrade. I Kongl. Förordningarna af den 10 December 1793 och den 1 Augusti 1805 påbjudes också, att der lands- eller häradsallmänning icke vore ifrån angränsande egor behörigen skild och afrösad, skulle Konungens Befallningshafvande draga försorg, att sådant i laga ordning blefve verkstäldt, samt, der tvist uppstode om råskilnad, förordna ett ombud till att bevaka kronans rätt. Var allmänningen utbruten men ej med rå och rör utmärkt, skulle den med sådana märken för-ses. Uppstod tvist angående rågång emellan landsallmänning och kronopark, skulle den afgöras af Konungens Befallningshafvande, men om å endera sidan var härads- eller sockenallmänning eller enskilda hemman, skulle tvisten gå till allmän domstol¹⁾. Vid kronoparkerna skulle Öfverhoffjägmästaren hafva tillsyn öfver, att parken blefve med lagliga råmärken försedd och från kringliggande egor afskild.

Hvad de stora skogarna i Norrland beträffar, hade redan förut särskilda bestämmelser blifvit gifna för afwittringen i dessa trakter, då den 1736 påbör-jades i Ångermanland, men snart afslutades till följd af tvist emellan kronan och de enskilde, samt i Jemtland, der tvänne afwittringslandtmätare tillsattes 1754 och afwittringen sedan fortgick till 1786, då den äfven der afbröts. En särskild afwittringsrätt tillförordnades för Jemtland, och instruktioner utfärdades för densamma den 15 Mars 1770 och den 12 December 1780, men alla dessa åtgöranden stannade dock långt bakom målet. För Westerbotten förordnades en afwittringsrätt den 23 Maj 1780, men afwittringen afstannade äfven der ganska snart. I 1793 och 1805 års förordningar anbefaldes landshöfdingarne tillse att, då hemman eller byar lågo oafwittrade intill de stora skogarna i Norrland, Dalarne och Wermland, så mycken skogsmark tillades dem, som enligt författningarna "till fullsatte hemman nödigt pröfvas". Den öfriga delen af marken skulle höra kronan till; men om det lagligen kunde visas, att någon del af dessa skogar tillhörde viss socken eller härad, skulle denna del få af häradet eller socknen bibehållas, blott med det vilkor att sådana allmänningar icke utöfver sina rätta gränser utsträcktes. För öfrigt föreskrifves, att landshöfdingarne skulle låta afmäta, beskrifva och kartlägga dessa skogar samt i mon af tillfällen till nyttig odling föreslå hvad antal nybyggen, hvarterdera med ett område af ungefärligen ett åttendedels mantals egovidd, skulle kunna anläggas;

¹⁾ Kongl. Förordningen om Skogarne i Riket den 1 Aug. 1805, § 6. Jfr Förssell, Om Ägoskilnader, sid. 20 o. följ.

derefter skulle Kongl. Maj:t afgöra, huruvida och under hvilka villkor sådana nybyggen kunde till hugade odlare upplåtas, en föreskrift, som dock genom Kongl. Brefvet den 30 November 1821 upphäfdes.

D. Från och med 1824 till närvarande tid.

Denna periods lagstiftning angående eganderätten till allmänningsjorden förbereddes redan vid 1809—10 års riksdag. Dels till följd af de national-ekonomiska åsikter om skogarnas vård och skötsel, som vid denna tid voro rådande, dels för att förskaffa medel till fyllande af den då befintliga statsbristen föreslogs vid nämnda riksdag försäljning af all statens fasta egendom, deribland äfven skogarna. Det usla tillstånd, i hvilket de allmänna skogarna befunno sig, tycktes också rättfärdiga den åsikten, att skogarna skulle blifva bättre vårdade, om de kommo under privat eganderätt, än som nu var fallet, då de hörde staten till. I öfverensstämmelse med dessa åsikter utarbetade äfven Allm. Besvärs- och Ekonomieutskottet ett betänkande, hvori det föreslog, att de delar af kronans parker, gehäg och djurgårdar, som ej voro till särskilda verk eller personer upplåtna eller till vissa publika behof oundgängliga, skulle till skatte försälgas emot en årlig afgift till statsskuldens minskande, men häradsallmänningarna deremot borde emellan socknarna fördelas. Åtskilliga betänkligheter anfördes inom stånden emot detta förslag, och fördenskull blef ej heller skogarnas försäljning besluten i den utsträckning, som var förslaget, utan Rikets Ständer anhöllö genom skrifvelse af den 26 April 1810, att konungen måtte bestämma, hvilka och huru stora kronans parker och skogar borde för allmänt behof behållas, samt låta försälja de öfriga på offentlig auktion till den mestbjudande, som skulle erhålla full eganderätt till jorden, hvilken dock borde skattläggas antingen efter ortens method eller medelst viss grundräntas åsättande efter tunlandtalet. De derpå inträffande krigen afbröto vidare åtgärder, och efter freden togs ej heller något steg i denna riktning utom i fråga om några Jagbackar i Södermanland, om hvilka ständerna i anledning af en Kongl. proposition yttrade sig i en skrifvelse af den 23 Maj 1818, att när dessa lågo inom sådana lägenheters område, som stodo under kronans omedelbara disposition, borde de utarrenderas men eljest skatteförsälgas på auktion. Men i skrifvelse af den 13 Juni 1818 underrättade Ständerna konungen, att de antagit några *allmänna grunder* för kronoskogarnas reglering. Dessa voro:

1) att kronoskogarna med undantag af dem, som voro för kronans behof nödiga, eller till hvilka menigheter eller enskilde hade någon rätt, borde å öppen auktion till skatte försälgas; 2) att årliga räntan skulle bestämmas till minst sex skilling banco tunlandet, och inga frihetsår beviljas; 3) att skatteköpeskillingen skulle bestämmas till sex gånger räntans belopp och betalas inom sex år; 4) att kammarkollegium skulle bestämma, huru många tunland borde anslås till hvarje lott; 5) att kronans öfriga allmänningar och parker borde helt och hållet fridlysas; 6) att mulbetesrätt och fäbodsställen, med eller utan yxbörd, skulle ersättas med mark efter mätismanna ordom, dock att denna mark skattlades till årlig afgift, der förmånerna ej vid hemmanets skattläggning blifvit beräknade; 7) att torp, hemman och lägenheter, upptagna med stubbe- och röjseirätt, skulle bibehållas. Med anledning af åtskilliga erinringar, som framställdes häremot i en Kongl. proposition af 19 Februari 1823, inkommo Ständerna med en ny skriftelse den 20 December samma år, der de med några rättelser antogo konungens proposition. Dessa genom regeringens och ständernas sammanställande beslut antagna grunder för reglering af kronans skogar öfvergingo till lag genom Kongl. Brevet till kammarkollegium den 16 Mars 1824 och dess derom utfärdade Cirkulärbref den 14 April samma år. De skogsområden, för hvilka detta Cirkulärbrefs bestämmelser skulle gälla, voro följande:

"Kronoparker, hvilka alltid varit kronan enskildt förbehållne, och hvartill dess egande- och dispositionsrätt således är ostridig, hvarföre ock utsyning derifrån åt enskilde i allmänhet emot betalning varit meddelad och mulbetesrätt hufvudsakligen af gunst och nåd beviljad.

Kronoallmänningar, bland hvilka några finnas, hvartill kronan innehar enahanda egande- och dispositionsrätt som till kronoparkerna, men i allmänhet äro af samma egenskap med

Lands- och Häradsallmänningar, hvaraf nyttjanderätten tillhört Intressenterne deri, med förbehåll för kronan af bärande träd och masteträd, af ränta för derå gjorda uppodlingar och intagor äfvensom af dessa allmänningars begagnande till vissa allmänna behof, och hvilka allmänningar således böra såsom landets och häradets tillhörigheter anses.

Recognitionsskogar och Bergslagsallmänningar, som till kronan hemfallit, öfverloppsmarker å de förstnämnde, hvartill kronan innehar egande- och dispositionsrätten, och

Kronomarker, som vid afwittring öfverblifva i rikets norra provinser, nemligen Stora Kopparbergs, Gefleborgs, Wester-Norrlands, Jemtlands, Wester- och Norrbottens län, hvarmed förhållandet är enahanda som med de sistnämnda, men hvilka i anseende till folkbrist och felande communicationer i deras närvarande skick äro af föga värde och icke kunna med större nytta för det allmänna användas än till nya hemmans anläggning, för att befordra landets uppodling och befolkning, hvarföre desse skogar vid den reglering, som nu i allmänhet kommer att företagas, icke vidare kunna komma i fråga, utan skall med dem förhållas efter de Författningar, som i förenämnde ändamål redan äro gifne, eller vidare kunna af Kongl. Maj:t i Nåder meddelas".

Sedan de särskilda slag af skogar sålunda blifvit uppräknade, som voro föremål för statens förvaltning, föreskrifves, huru med dem skulle förfaras.

Hvad först *kronoparkerna* beträffar, skulle så mycket af dem bibehållas, som för flottans och andra kronans behof var nödigt; och borde dervid hufvudsakligt afseende fästas å deras beskaffenhet och vidd samt lägligheten till vinnande af säker bevakning och lätt transport derifrån. Konungens Befallningshafvande egde föreslå, hvilka af ifrågavarande skogar borde för kronans räkning behållas, men beslutanderätten tillkom Kongl. Maj:t. På dessa områdeningo inga nya intagor beviljas och sådana redan befintliga, hvarå innehafvarne icke hade ständig besittningsrätt, skulle vid innehafvarnes afgång utläggas till kronoparken. Den rätt till mulbete och skogsfång, som enskilde jordegare på vissa trakter innehade, skulle sålunda utbytas, att i vederlag derföre en viss andel af skogen, helst i yttre kanten, afsattes; den besittnings- eller möjligen förvärfvade skatterätt till de å skogarna varande nyhemman och intægter, som af enskilde innehades, skulle, såvidt möjligt var, för kronans räkning inköpas eller förmedelst utbyte förläggas utom den del af skogen, som för kronans räkning bibehölles, eller ock utbytas emot lägenheter å andra kronoparker, som ej voro lämpliga att för statens räkning bibehållas. Inga utsyningar åt enskilde finge beviljas, utan den skog, som för kronans räkning icke vore behöflig, skulle å offentlig auktion försäljas och medlen ingå till skogsplanteringskassan.

De åter af ifrågavarande parker, som icke för kronan voro behöfliga, skulle genom försäljning bringas under enskild eganderätt, så vida icke ett dylikt förfarande med någon kronopark möjligen tillskyndade de hemman, som till bete och skogsfång derå kunde ega laglig rätt, något verkligt, för hemmanens bestånd känbart lidande, i hvilket fall densamma heldre fick för-

blifva i sitt förre skick. Vid regleringen häraf skulle för öfrigt iakttas, att de å kronoparkerna varande jägeri- eller skogsbetjentes boställen äfvensom de under ständig besittningsrätt upplåtna lägenheter, som redan voro mantalssatta men saknade skog och betesmark, tilldelades nödig mark till bete och skog. Öfriga boställen för jägeri- och skogsbetjente äfvensom lägenheter under enskild besittningsrätt, hvilka, ehuru icke mantalsatta, voro odlade och bebyggda, och hvilkas område i inegor kunde uppskattas till minst ett sextondedels mantal, borde likaledes få tillökning, så att de till förenämnda hemmantal kunde skattläggas, dock, hvad de enskilda lägenheterna anginge, endast i det fall, att innehafvarne deraf sjelfve åstundade sådant. Alla öfriga under laglig besittningsrätt för framtiden upplåtna mindre intågter, som ej kunde på förutnämnda sätt uppgå till ett sextondedels mantal, finge bibehållas i sitt befintliga skick och med samma utrymme, som de förut innehaft, men alla olaga intagor borde till kronans mark åter utläggas.

De delar af kronoparkerna, som hvarken voro för kronans räkning behöfliga ej heller tilldelades enskilde såsom ersättning för den rätt till mulbete eller skogsfång, de förut haft derstädes, skulle, enligt hvad vi redan förut antydtt, delas i lotter, hvardera med en egovidd af femton till fyratio geometriska tunland, allt efter markens större eller mindre godhet; häruti fingo dock ej inberäknas hvarken impedimenter ej heller till odling tjenliga kärr och mossar, hvilka till den vidd, som på hvarje trakt kunde finnas lämplig, särskildt borde åtfölja lotterna, samt, der så nödigt var, några frihetsår å dem meddelas. Sedan lotterna blifvit enligt dessa grunder på marken utstakade och skattlagda, borde de under skattemannarätt upplåtas åt den, som vid offentlig auktion erhöjde den största köpeskillingen, hvarvid dock Kongl. Maj:t egde pröfva de gjorda anbuden.

Bland de skogar, som vid denna tid stodo under statens förvaltning, nämndes, såsom vi förut sett, äfven *kronoallmänningar*. Dessa hafva icke förut i någon skogsordning eller författning angående allmänningarna blifvit omnämnda såsom något särskildt slag af allmänningar, utan benämningen förekommer i äldre tider endast i sådana handlingar, som äro affattade utan närmare kännedom om skogarnas natur. Den förekommer först i bref af kungliga eller furstliga personer och betydde der alla allmänningar, och samma betydelse har ordet i Gustaf den förstes jordeböcker. I 1824 års Cirkulärbref har emellertid ordet *kronoallmänning* icke en sådan generell betydelse utan betecknar ett särskildt slag af jord, som nämnes vid sidan af lands- och häradsallmänningar,

utan att man af äldre författningar har någon bestämd och säker ledning för bedömande af sättet, huru dessa allmänningar uppkommit, och orsaken till deras benämning. Föga sannolikt är, att de skulle hafva uppkommit ur den konungens "tridiung" i allmänningarna, som omtalas i lagstiftningen under fjortonde och femtonde seklerna, ty då skulle de utan tvifvel omtalats i de tidigare förordningarna om allmänningarna. Lika litet kan man antaga, att de skulle vara en ny benämning på de kronoparker, gehäg och djurgårdar, som förekomma i äldre författningar. Troligast är derföre, att de härleda sig från gamla landsallmänningar eller delar deraf, ehuru de någon gång uppkommit på annat sätt. Detta antagande vinner stöd af den tystnad, lagstiftningen under senare hälften af sjuttonde århundradet iakttagar i fråga om landsallmänningarna. I Resolutionen på Adels Besvär 1668 § 11, Resol. på Allmogens Besvär 1672 § 11 och 1680 § 16 talas endast om häradsallmänningar, men landsallmänningarna nämnas ej. I Resolutionen på Adels Besvär 1698 § 8 besvaras Adels begäran att till sina sätesgårdars och frälsehemmans understöd få hugga timmer och stör på allmänningarna sålunda, att hvad härads- och sockenallmänningar beträffar, finnes ej något hinder för de deruti intresserade, men att bevilja det å kronans parker och allmänningsskogar finner konungen betänkligt. Man finner således här en oväntad motsats af kronoallmänningar emot härads- och sockenallmänningar och, då ingenting nämnes om landsallmänningarna, är det sannolikt, att de innefattats under benämningen kronoallmänningar. Emellertid hafva icke alla landsallmänningarna kommit att betraktas som kronoallmänningar, ty i 1793 och 1805 års Förordningar omtalas de, enligt hvad vi förut nämt. Att staten betraktar sig såsom egare till dessamma framgår dock af nämnda författningars föreskrift, att ersättning för åverkan å landsallmänning genom svedjande eller af ädlare trän skulle tillfalla kronan, men för dylik åverkan å härads- eller sockenallmänning häradet eller socknen. Af landskapets forna rätt finnes dock spår i föreskriften, att landsallmänningens afrysande och kartläggning skulle bestridas, icke af kronan, utan af länets samtliga hemmansegare. Länet har således här intagit landskapets plats, sedan landskapsindelningen numera förlorat sin betydelse.

Enligt 1824 års författning skulle Konungens Befallningshafvande noga undersöka, om kronoallmänningarna borde såsom lands- eller häradsallmänningar eller som kronoparker anses, samt sitt yttrande deröfver till Kongl. Maj:t ingifva, för att dess pröfning underställas. De kronoallmänningar, som voro af samma egenskap som kronoparkerna, skulle behandlas på samma sätt som

dessa, men de åter, som voro lika med lands- eller häradsallmänningar, borde såsom sådana disponeras.

I fråga om *Lands- och Häradsallmänningar* tilläts det, att de antingen ställdes till intressenternes egen gemensamma disposition eller fördelades emellan de socknar eller enskilde jordegare, som deri kunde anses egadel, men vare sig intressenterne önskade det ena eller andra skulle de begära tillåtelse hos Kongl. Maj:t, som ville för hvarje särskildt fall meddela sitt beslut samt fastställa de grunder, enligt hvilka den begärda förändringen med allmänningen borde verkställas. I fråga om skogsbetjentes boställen äfvensom de åt enskilde under ständig besittningsrätt upplåtna hemman och lägenheter å allmänningarna skulle samma bestämmelser gälla, som vi förut anført i fråga om dylika boställen, hemman och lägenheter å sådana kronoparker, som komme att försälgas. Hvarje hemman, som erhöile del i en sådan allmänning, borde därför utgöra årlig ränta, lämpad efter markens bättre eller sämre beskaffenhet sålunda, att på hvarje geometriskt tunland komme minst en fjerdedels och högst en kappa spanmål. Men den mark, som till mulbete tilldelades de hemman, som på grund af urminnes häfd, skattläggningar eller annat behörigt tillstånd voro dertill berättigade, borde efter ortens method skattläggas, såvida det ej af hemmanens skattläggning tydligen framgick, att de redan blifvit för sådan mulbetesrätt skattlagda.

Då delning af en lands- eller häradsallmänning icke ansågs lämplig eller intressenterne icke åstundade den och ej heller ville under gemensam disposition öfvertaga allmänningen, skulle Konungens Befallningshafvande fortfarande hafva tillsyn öfver allmänningens vård och planmässiga skötsel samt till förekommande af oloflig afverkning föranstalta om anskaffande af nödig bevakningspersonal, till hvilken boställen finge å allmänningen tagas.

De till kronan hemfallna *Bergslagsallmänningarna* och *Recognitionsskogarna*, äfvensom *Öfverloppsmarkerna* å de senare kunde enligt 1824 års lagstiftning bringas under enskild eganderätt. Bergslagsallmänningarna hafva uppkommit på det sättet, att staten i forna tider upplät vissa skogsområden till grufvor och förädlingsverk. Redan under Gustaf den förstes tid förekommer dylik tillåtelse för vissa personer, men först uti Jernbergsordningen af den 6 Juli 1649 § 52 finner man en allmän föreskrift härom. Bergmästaren anbefaldes der att vid skogens skiftande i bergslagen tillse, att bergsbruket icke komme att lida brist på skog, och genom Kongl. Fullmakt af samma dag fick bergskollegium fullständig makt och disposition öfver alla skogar och allmän-

ningar, der bruk och bergverk voro belägna. Ut i Kongl. Förordn. angående skogarna i Norra provinserna och Finland den 19 December 1683 föreskrefs, att Bergskollegium skulle, der bruk och bergverk vore, vid "skogstilldelningen dem emellan tillse, att en rätt proportion måtte träffas, och skogarne så mycket som möjligt sparas till bergslagernas stadigvarande tarf och tjenst". Till ytterligare bekräftelse härpå förklarades genom Kongl. Brevet till Kammarkollegium den 25 November 1735, att de skogar, som till grufvors, hyttors och hammarverks drift vore nödiga, borde dervid framgent bibehållas och icke under någon förevändning derifrån dragas. De skogar, som blifvit anslagna till ädlare verk, hafva fritt begagnats utan afgifts erläggande ¹⁾, och vissa jerngrufvor hafva äfven njutit samma förmån ²⁾, men för de till jerngrufvor i allmänhet samt hyttor och hammarverk anslagna skogar har en viss afgift erlagts in recognitionem dominii, till följd hvaraf dessa skogar med ett gemensamt namn kallats recognitionsskogar ³⁾. För öfrigt hafva de dock vanligen skiljts från hvarandra på det sättet, att de till jerngrufvorna anslagna kallats grufskogar, de till hyttorna anslagna bergslagsallmänningar, och de till hammarverken anvisade recognitionsskogar i inskräntare mening.

Vid 1810 års riksdag beslöto Ständerna för sin del, att en undersökning skulle anställas angående dessa skogar, för att utrönas måtte, huru mycket deraf vore för bruken och bergverken behöfligt, hvilket område borde af bruks- eller bergverksegare inom sex år till skatte lösas, men det öfverflödiga af skogen skulle efter verkställd skattläggning till enskilde upplåtas mot en skatteköpeskilling, som å auktion bestämdes. Detta beslut vann Konungens sanction och blef genom Kongl. Förordn. d. 4 Febr. 1811 och Kam.-koll. cirk.-bref d. 18 Juli 1821 till verkställighet befordradt. Genom Kongl. Brevet d. 31 Mars 1824 erhöilo bruksegarne tillåtelse att utan afseende på tiden, när de anmält sig, skatteköpa den för bruken behållna skogen, men om de icke ville skatteköpa densamma, skulle de inom ett år hos recognitionsskogsdivisionen afsäga sig dess begagnande.

I Wester Dalarne finnas bergsallmänningar af ett eget slag, hvilka uppkommit genom en mellan Wester Dalarne och Vedkontoret i Falun den 16 Januari 1648 träffad öfverenskommelse, som af Drottning Christina stadfästades den 20 Nov. 1649, deri vedkontoret förband sig att uppköpa alla från Wester Dalarne till Tuna förda träprodukter. Allmogen ålades i Drottningens

¹⁾ Kongl. Brevet till Bergskollegium den 7 Nov. 1670.

²⁾ Kongl. Brevet till Bergskollegium den 11 Dec. 1696.

³⁾ Kongl. Brevet den 1 Dec. 1750.

stadfästelse att, så länge skogen var odelad, icke afverka mera än vedkontoret medgaf. År 1689 öfvergick vedkontorets rätt till kopparberget. Då sedermera vid 1778 års riksdag väcktes fråga om allmogens dispositionsrätt öfver skogen, förklarade Konungen i Bref af den 26 Mars 1782, att allmogen icke egde rätt öfver den kronan tillhöriga och kopparbergslagen till nyttjande upplåtna allmanningsskogen utan endast till egna skattehemmans skogar. Men tvisten om skogen fortfor dock tills efter 1793, och allmogen klagade hos Konungen deröfver, att kopparbergslagen gjorde anspråk äfven på skatteskogarna. Konungens Befallningshafvande upplyste härvid, att utom en kronopark ingenting blifvit utbrutet från skatteskogarna i Dalarne och föreslog, att all kronoskog i Wester Dalarne måtte upplåtas åt bergslagen men skyndsamligen afskiljas från skatteskogarna. Bergskollegium ansåg, att bergslagens rätt borde sträcka sig äfven till skatteskogarna, men kammarkollegium förklarade, att bergslagens dispositionsrätt endast sträckte sig till kronoskogen. Genom Kongl. Brefvet den 12 Januari 1802 instämde konungen i kammarkollegii mening och förklarade bergslagens rätt endast gälla i fråga om kronans skogar. Men äfven till dessa inskränktes dess rätt genom Kongl. Brefvet den 8 April 1811 så, att kronan utan invändning från bergslagens sida skulle ega rätt att å skogen låta anlägga hemman och göra intagor samt disponera öfver redan befintliga lägenheter och deraf uppbära ränta. Härigenom skilja sig dessa skogar från andra, som blifvit anslagna till bruk och bergverk, der kronan ej förbehållit sig en dylik rätt.

Enligt 1824 års Cirkulärbref skulle de till kronan hemfallna bergslagsallmanningarna och recognitionsskogarna äfvensom öfverloppsmarkerna å de senare behandlas på samma sätt som de kronoparker, hvilka skulle delas eller försäljas; härifrån undantogos dock de bergsallmänningar, som voro belägna i norra delarna af riket, enär dessa icke ansågos på nämnda sätt disponeras.

Genom 1824 års Förordning eftergaf kronan mycket af sin rätt, men huru mycket af allmänningssjorden till följd deraf skulle komma att frångå henne och öfvergå i samfälligheternas eller enskild eganderätt, hade hon förbehållit sig att sjelf afgöra, så att det stod i regeringens magt att ännu bibehålla jorden under statens ego. Regeringen hade nemligen, enligt hvad vi förut visat, förbehållit sig icke blott att bestämma, hvad som var nödigt för kronans eget behof, utan äfven att afslå eller bifalla ansökningar om lands- eller häradsallmanningars delning, ehuru dessa förklarades för landskapens eller häradernas egendom. Vid tillämpningen af lagen gjorde sig emellertid de liberalare åsig-

terna gällande, så att en stor del af kronoparkerna och allmänningarna öfvergick i enskild ego eller fördelades på kommunerna. Erfarenheten visade dock snart, att de enskilde i fråga om skogarnas vård och bevarande ingalunda motsvarade de förhoppningar, som det liberala partiet inom riksdagen vid dem fästade. Skogarna afverkades hastigt, och för återplantering gjordes i allmänhet litet eller intet. Det visade sig sålunda att, om också statens vård om skogarna icke varit den bästa möjliga, de enskilde dock ingalunda öfverträffade staten häri. Naturligt är också, att skog bättre frodas och billigare vårdas å större jordkomplexer än i små lotter; dessutom erfordrar det stora kapital, som måste lemnas orördt och omedelbart räntelöst under skogens tillväxt, en större motståndskraft mot behovet af omedelbar vinst, än man i allmänhet kan förutsätta hos den enskilde; kapitaltillgång, teknisk insigt, ordning och planmässighet förefinnas också i lika hög eller högre grad hos staten och de större samfälligheterna än hos den enskilde. Hvad som dock i någon mån rättfärdigade de åtgärder, man genom 1824 års Förordning vidtog, var den sammanblandning af statens egande- och menigheternas nyttjanderätt, som egt rum i fråga om de flesta kronoparker och allmänningar. Denna var naturligtvis icke blott i ekonomiskt afseende skadlig, enär den för staten försvårade bevarandet och för delegarne nyttjandet af skogen, utan medförde äfven i moraliskt afseende den svårigheten, att den förorsakade en ständig strid emellan de enskildes fördel och det, som staten i det allmännas intresse ansåg sig böra vårda. Man ansåg äfven, att föregående tidens erfarenhet tillräckligen tydligt ådagalagt, att staten icke under sådana förhållanden förmådde att emot de enskilde skydda och bevara skogarna, åtminstone icke så länge dessa hade den omfattning, de före 1824 egde, och då till följd deraf skogarna i alla fall med tiden skulle komma att utödas, trodde man det vara bättre att öfverlåta en del af dem åt de enskilde samt i stället underkasta de qvarvarande en desto sorgfälligare vård. Emellertid har redan en reaktion inträdt emot 1824 års lagstiftning och, enligt hvad vi strax skola visa, återfört rättsutvecklingen i dess gamla spår.

Lagstiftningen af år 1824 hade icke afseende på skogarna i de norra länen; för dem gälde och gäller till en del ännu den s. k. afwittringslagstiftningen, genom hvilken staten sökt verka för dessa läns odling och befolkning på det sätt, att jorden och skogen efter verkställd delning emellan kronan och de enskilde blifvit till hemman och odlingslägenheter indelad samt derefter till

odling upplåten, under det att de trakter, som icke varit till odling tjenliga, hafva för kronans räkning bibehållits. Afwittringarna, på hvilkas närmare detaljer vi här ej kunna inlåta oss, hafva efter 1820 fortgått med ganska stor kraft och hufvudsakligen afslutats utom i Norr- och Vesterbottens lappmarker.

Den nu gällande lagstiftningen angående allmänningsjorden förbereddes genom en skrifvelse af den 5 December 1854, hvori Rikets Ständer uttalade den önskan, att staten måtte återtaga något af den magt öfver de allmänna skogarna, han afstått åt enskilde. Ständerna förklarade, att staten till följd af skogarnas oundgänglighet egde befogenhet att inskränka de enskildes rätt, enär erfarenheten visat, huru en åt enskilde lemnad friare dispositionsrätt öfver skogen varit till sina följder förderlig. Med anledning häraf förordnade regeringen en kommitté för att utreda hithörande frågor, och denna afgaf den 28 Juni 1856 ett förslag, hvilket dock icke blef antaget. Sedan Rikets Ständer ånyo genom skrifvelser af den 16 Februari 1858 och den 30 November 1863 angifvit de hufvudsakliga grunder, hvarefter de allmänna skogarna i riket borde förvaltas, utfärdades i öfverensstämmelse härmed Kongl. Förordningen angående hushållningen med de allmänna skogarna i riket den 29 Juni 1866.

Enligt denna förordning äro kronoparkerna liksom förut statens egendom och skola bibehållas oförminskade samt behandlas efter sådana på vetenskapliga regler grundade och för särskilda ortförhållanden lämpade hushållningsplaner, som afse skogens framtida bestånd och högsta afkastning. Dessa hushållningsplaner fastställas af skogsstyrelsen, som jemväl eger meddela de föreskrifter, som i afseende på dessa skogar för öfrigt kunna finnas nödiga.

Men staten har genom 1866 års lagstiftning icke allenast påbudt, att de då befintliga kronoparkerna skola bibehållas, utan äfven föreskrifvit, att nya sådana skola bildas, när å Kungsgårdar, Kungsladugårdar, till Statsverket indragna boställen eller andra hemman och lägenheter, hvilka förvaltas eller äro utarrenderade för kronans räkning, förekomma skogar af större betydelse och så belägna, att de lämpligen kunna såsom kronoparker afrösas och ställas under skogsstatens omedelbara vård och förvaltning, hvarom dock Kongl. Maj:t förbehållit sig att i hvarje särskildt fall förordna ¹⁾. Vid sådan afrösning skall dessutom iakttagas, att vid egendomen bibehålles tillräcklig skogsmark för husbehof, samt att enskild persons rätt icke i något afseende förnärmas. Då dess-

¹⁾ Kongl. Förordn. ang. hushålln. med de allmänna skog. i riket d. 29 Juni 1866, §§ 15 och 16.

utom, enligt hvad vi förut antydt, vid afwittringens verkställande i de norra länen lämpliga trakter blifvit till kronoparker undantagna, har området för dylik skogsmark under de senare åren betydligt vidgats ¹⁾). Slutligen har staten under de senare åren öfvertagit åtskilliga flygsandsfält, å hvilka skogsplantering verkstälts, hvarefter äfven dessa blifvit såsom kronoparker ansedda och behandlade ²⁾).

Afkastningen af kronoparkerna tillkommer naturligtvis kronan ³⁾), dock skola de hemman eller menigheter, som genom särskilda resolutioner eller öfverenskommelser eller ock på grund af urminnes häfd erhållit rätt till mulbete eller slätter å kronoparkerna, dervid bibehållas, intill dess i vederbörlig ordning annorlunda förordnas. Någon rätt till odling å kronoparker finnes ej enligt nu gällande lagstiftning, utan menigheterna och de omkringboende äro nu, likasom enligt 1824 års författning, i detta afseende fullständigt uteslutne från allt begagnande af kronans parker ⁴⁾).

Eganderätten till häradsallmäning tillkommer dem, som inom häradet bygga och bo, efter deras oförmedlade hemmantal ⁵⁾). Dock hafva delegarne ingalunda en oinskränkt dispositionsrätt öfver allmänningssjorden, utan staten har i ganska väsendtlig mon inskränkt och begränsat deras befogenheter. Sålunda skola allmänningarna bibehållas oförminskade samt behandlas efter sådana hushållningsplaner, som afse skogens framtida bestånd och högsta afkastning. Dessa hushållningsplaner skola fastställas af skogsstyrelsen, hvilken det äfven tillkommer att meddela de särskilda föreskrifter, som i afseende på hushållningen med dessa skogar kunna finnas nödiga ⁶⁾). Någon rätt för enskilde till odling å allmänningarna finnes icke enligt nu gällande lag, ej heller någon rätt till mulbete eller höslätter annorlunda än i hushållningsplanen är föreskrifvet och af allmänningssstyrelsen medgifves. Men har rätt till mulbete eller slätter å allmänning blifvit vissa hemman eller menigheter genom särskilda re-

¹⁾ Kongl. Maj:ts Skrifvelse den 25 Maj 1860 till kam.-koll. angående dispositionen af de, efter afwittringarne i de norra länen, kronan tillhörige öfverloppsmarker; Kongl. Förordningen angående kronoparkers bildande i Stora Kopparbergs län och de Norrländska länen samt om vissa iakttagelser vid storskiften och afwittringar i nämnda län den 21 December 1865.

²⁾ Kongl. Förordn. ang. hush. med de allm. skog. i Riket d. 29 Juni 1866, § 3.

³⁾ Anf. st., § 2.

⁴⁾ Anf. st., § 34.

⁵⁾ Anf. st., § 6.

⁶⁾ Anf. st., § 5.

solutioner eller öfverenskommelser tillagd eller af dem på grund af urminnes häfd åtnjutits, skola de bibehålla denna rätt, intill dess i laga ordning kan varda annorlunda förordnad¹⁾. Delegarne skola årligen å tid, som Konungens Befallningshafvande bestämmer, utse en allmänningsstyrelse, som i alla frågor rörande allmänningen eger utöfva deras beslutanderätt, der icke i reglemente för allmänningen annorlunda är stadgad. Sådant reglemente uppgöres af delegarne och fastställs af Konungens Befallningshafvande, såvidt det af honom efter distriktförvaltarens hörande pröfvas vara med lag och författning öfverensstämmande²⁾. Delegarne äro berättigade, om de så önska, att sjelfve förestå allmänningens bevakning och skötsel, dock med vilkor, att hushållningsplan för allmänningen blifvit af skogsstyrelsen fastställd och de för indelningen nödiga arbeten på delegarnes bekostnad utförda, samt att för allmänningen finnes uppgjort och fastställt reglemente³⁾. Men äfven om delegarne sjelfve öfvertagit förvaltningen af allmänningen, har dock kronan förbehållit sig att genom vederbörande skogstjenstemän öfvervaka iakttagandet af de i afseende på skogshushållningen gifna föreskrifter. Skulle försummelse förekomma å delegarnes sida, och viddages ej rättelse inom den tid, som Konungens Befallningshafvande bestämmer, eller sker å allmänning större afverkning än enligt hushållningsplanen tillåtet är, eger Konungens Befallningshafvande förordna, att allmänningen skall ställas under skogsstatens vård och förvaltning, hvilket äfven skall ske, då delegarne ej öfvertagit allmänningens vård och bevakning⁴⁾. Afkastningen af allmänningen tillkommer delegarne efter deras oförmedlade hemmantal, men kostnaderna för allmänningens vård och bevakning skola först gäldas, innan någon utdelning till delegarne eger rum⁵⁾. Innebyggarna inom häradet hafva sålunda enligt nu gällande lag både egande- och nyttjanderätt till häradsallmänningarna, men staten har dock bibehållit en ganska vidsträckt uppsigtsrätt, hvarigenom delegarnes rätt i väsendtlig mon inskränkes. Förtryttringsrätten, som onekligen måste anses som ett bland de viktigaste moment i eganderätten, är dem, enligt hvad vi förut visat, betagen och deras dispositionsrätt i öfrigt på det mest noggranna sätt bestämd och begränsad genom de hushållningsplaner, som staten för allmänningarna låtit uppgöra och anbefallt

¹⁾ Anf. st., § 34.

²⁾ Anf. st., § 6.

³⁾ Anf. st., § 7.

⁴⁾ Anf. st., §§ 8 och 9.

⁵⁾ Anf. st., §§ 10 och 11.

till efterrättelse. Vi finna häraf, att staten genom 1866 års lagstiftning återtagit mycket af den rätt, som han 1824 efterskänkte, och att rättsutvecklingen åter inkommit i samma spår, som den i äldre tider gått.

Några landsallmänningar finnas numera icke; de sista förekommo i Skaraborgs län, men dessa hafva blifvit fördelade emellan häraderna. Beträffande sockenallmänningarna gäller ännu den ofvan nämnda skogsordningen af den 5 Augusti 1805; möjligt är dock, att rätten till delning af dessa allmänningar blifvit än ytterligare utsträckt genom skiftesstadgan, så att det enligt 1805 års förordning erforderliga minimum af fyra tunland på hvarje mantal numera ej behöfver iakttagas ¹⁾).

De till bergshandteringens understöd anslagna skogar anses fortfarande såsom statens egendom och skola under Skogsstyrelsens öfverinseende behandlas enligt vetenskapliga regler, lämpade för hvarje särskild skog efter ortförhållandena och ändamålet med skogens upplåtande ²⁾). Innehafvarne af nyttjanderätten ega, om de så önska, att fortfarande bibehålla förvaltningen och vården af ifrågavarande skogar, dock med skyldighet att ställa sig till efterrättelse den för skogen fastställda hushållningsplanen samt de tillägg och ändringar, som skogsstyrelsen framdeles kan finna nödigt deri föreskrifva. Vilja deremot nyttjanderättsinnehafvarne afstå från förvaltningen af skogen, skall denna öfvertagas af jägmästaren inom reviret, hvilken i sådant fall har att ställa sig till efterrättelse, hvad gällande instruktion i afseende på de under hans förvaltning ställda allmänna skogar stadgar ³⁾).

Beträffande den årliga afverkningen å skogen, skola de, som densamma med nyttjanderätt innehafva, före den 15 Juli hvarje år hos bergmästaren anmäla sitt virkesbehof, hvaruppå denne har att efter pröfning af de uppgifna behofven och med hänsyn till skogstillgången bestämma det slag och belopp af virke, som får afverkas, hvarvid iakttages, att det i hushållningsplanen för hvarje år bestämda quantum icke må utan tvingande skäl öfverskridas, och att, i händelse sådant skett, ett motsvarande belopp å de nästföljande årens afverkning inbesparas. Mulbete och höslåtter å skog af ifrågavarande slag får tillsvare disponeras af vederbörande nyttjanderättsinnehafvare under enahanda villkor, som gälla i fråga om bete och slåtter å kronoparker ⁴⁾).

¹⁾ Kongl. Stadgan om skiftesverket den 9 Nov. 1866, §§ 2 och 78, mom. 2.

²⁾ Kongl. Förordn. den 20 Maj 1873, mom. 1.

³⁾ Anf. st., mom. 6 och 7.

⁴⁾ Anf. st., mom. 18.

I Norge hafva under slutet af föregående och början af innevarande århundrade stora sträckor af allmänningarna blifvit förtrytrade till angränsande kommuner eller enskilda personer eller föreningar; men afsigten att derigenom åstadkomma en bättre och ändamålsenligare skogsvård har dock helt och hållet förfelats, enär de forne intressenternes servituter fortfarande qvarstå och i hög grad skada skogarna, jemte det att de nye egarnes afverkning naturligtvis ledt till samma påföljd ¹⁾. I Danmark hafva deremot de "kongelige Skove" bibehållits under statens eganderätt och i öfverensstämmelse med tidens fordringar blifvit på forstmessigt sätt indelade och ordnade ²⁾.

¹⁾ Liljenstrand, De Nordiska Byggningsbalkarne, sid. 134.

²⁾ Bergsoe, Den Danske Forst- og Jagtlovgivning, sid. 61.

